

Léva története

a

XVI. század végéig

I
R
T
A

● Dr.

HAICZL
KÁLMÁN

Külön lenyomat a BARS-ból

Léva képe a 16. századból. Nyugatról.

Léva vidékének őslakossága

Mielőtt a Garam folyó a Bars megyei hegyeket elhagyná, két sziklafal között folyik el a gázlónál, melyet ősidőktől fogva Macskarevnek, a föléje meredő sziklát pedig Macskazárónak, Macskásor-mának neveztek. E két sziklafalat az újabb időben „tót kapunak“ hívják, jelezni akarván vele, hogy a vármegye nyelvhatára itt van. Kőrösi József is „A felvidék eltótosodása“ című művében ugyanezt mondja és térképen is feltünteti, hogy Garamszentbenedek és vidéke kezdettől fogva teljesen szlávnyelvű terület volt. Bars megye monografiája viszont a Garamszentkereszt táján létezett ősi „Susol“-t fordítja elég naívan „tót kapura“, nem is sejtve, hogy tulajdonképpen közelebb áll a valósághoz, mint azok, akik a nyelvhatárt a tót kapuba helyezik.

Kétséget nem szenved, hogy Magyarország északi határai a honfoglalás után jó sokáig a Macskazárón túl nem messzire terjedtek s az erdős, magas hegyek még a 12. század elején is lakatlanok voltak. A susoli völgy még 1209-ben is csak vadászterület¹⁾ és Zólyommegye még 1232-ben is oly gyér lakossággal bírt, hogy a zólyomi vár őrizetére a honti vár népeit kellett kirendelni.²⁾

A honfoglaló magyarság a völgyeket és síkságokat foglalta el, de ezen területeket is a magyar törzsek csak gyéren népesíthették be. Ennek folytán az itt talált és meghódolt szláv és egyéb néptörzseket nem bántották, hanem tulnyomó részben földművelő szolgálkuk alkalmazták. Egyéb telepítések is történtek. Tudjuk, hogy a 11. században a Garam és Zsitva völgyében bessenyőket, a tatárjárás után pedig kunokat és németeket telepítettek le, amely népek lassan a magyarságba olvadtak. Az idegen nyelvű népek helyi elnevezéseit azután a magyarság részben magáévá tette, részben a magyar nyelvnek megfelelőleg átídomította.

E helynevek nagyrészt ma is fenmaradtak és ezzel magyarázható, hogy szinmagyar területeken is szláv vagy német helynevekkel találkozunk.

E régi helyneveket a határjárási okmányok őrizték meg számunkra, amelyek vitás birtokkérdéseknél döntő bizonyítékul szolgáltak.

A magyarokra mindent rájukfognak, csak azt az egyet nem, hogy magyarosítottak volna. Hiszen több, mint 8 évszázadon kereszt-

¹⁾ Monum. Eccl. Strig. I. 190.

²⁾ M. o. 286.

tül még hivatalos nyelv gyanánt is a latint használták. A hiteles helyek kiküldöttjeinek pedig, akik a határjárási jegyzőkönyveket írták és — kivált a kereszténység első századában — magyarul sem igen tudtak, semmi érdekük sem fűződött ahhoz, hogy a helyneveket más-kép írják meg, mint ahogyan nekik azokat a lakosság bemondta. A legtöbb nehézségeket sokszor éppen a magyar helynevek miként való leírása okozta, mert a latin nyelv az é, ő, ü magánhangzókat s a cs, gy, ty, s mássalhangzókat nem ismeri.

Különös fontossággal bírt a „vulgo“ azaz a népnek nyelvében való elnevezés megőrkítése, mert ez alapon a határokat később, évszázadok multával is pontosan megállapíthatták. E „vulgo“-kból azonban másra is lehet és kell következtetnünk. Ha valahol német vagy szláv nyelvű „vulgo“-val találkozunk, el kell hinnünk, hogy ott ugyanolyan nyelvű lakosság is létezett. Viszont az igazság hozza magával, hogy ahol a régi oklevelekben magyar „vulgo“-kat találunk, ott magyar lakosságnak kellett lennie. Így, mikor a garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevele felemlíti, hogy Knezicsen a Bold. Szűz temploma alatt Sarraczka (Saracska) nevű kis patak folyik a Zsitvába, vagy a Zsitva forrásánál Fenyőravnicza patakot említi, melynek mentén savanyuvízforrás (aqua quasi acida) bugyog ki a földből, e két elnevezés elvitázhatatlanul magyar eredetre mutat.

Ugyanezt látjuk másutt is: 1407-ben Zsigmond király rendeletére a gsztbenedeki konvent kiküldöttje Kistapolcsányi Péter fiának Gergelynek birtokait bejárja s azok határait feljújítja. Az okmányban következő helyneveket olvassuk: Asszwpathak (a nagytapolcsányi utat érinti), vulgariter Könyökhegy (Kwnywhagh) slavonicum vero Loketa vocatum, Feyrkuth forrás, Domoso gázló.¹⁾ A Velkapolán 1429. július 20-án megejtett határjárási okmányban pedig Fenewfa. Thysafa, Kewrewsfa, Bykfa, De Nadfew-forrás, Zylffa, Habwkawelgye, Hobokapathaka, Kalyawa-hegy, Kyralkwtha-forrás, Chepypatak, Kewreshegye, Kamennewratha vulgo Kewkapu elnevezések olvashatók.²⁾

Ezek előrebocsátása után áttérhetünk Léva vidékére.

Barsmegyének központja Bars vára volt, melynek várjobbágyai a körülötte fekvő nagy területen egészen Kistapolcsányig laktak. A garamszentbenedeki apátság alapítólevele Barson kívül a következő helységeket említi fel: Baka, Barátka, Bálvány, Ladány, Sáró, Szöllös és Zsemélér, vagyis Lévától északra csak Bars, Szöllös és Bálvány helységek voltak, a többi mind később keletkezett. Mint már nevük is mutatja, magyarok lakták, akik — legalább a tatárjárásig — más néppel össze nem keveredtek.

A tatárjárás után Barsba németeket telepítettek le, miként ezt a Herch, Veyz, Kiese családnevek bizonyítják.³⁾ A török időkben a magyarság és németiség kipusztult. Temploma már 1561-ben omla-

¹⁾ Az Odescalchi Artur hercegnél őrzött átiratból lemásolva.

²⁾ Keglevich levéltár.

³⁾ Knauz, A Garam melletti szentbenedeki apátság. 141-142.

dozásnak indult.¹⁾ 1657. évben pedig azt írják róla, hogy a német és török több ízben is teljesen kifosztotta.²⁾

Bálvány, mint neve is mutatja, még a pogány magyarság idejéből származik. Solymos helységtől (1330. és 1388. évi okmányok szerint) Uhlapatak (1482-ben más néven *Zenpatak* azaz szennypatak), (Garam) Ujfalutól pedig a *Debrethe* = *Debercze* = *Berchepatak* választotta el. 1425-től kezdve Bálvány, másképp *Solymos* néven nevezik. 1538. évtől fogva egybeolvad Ujfaluval. Az 1613. évi tanukihallgatáskor a patakot Deberczének írják, „miként ők saját nyelvükön nevezik“, azaz akkor még magyarság lakott benne, bár egyik részének már tót elnevezése: Opatowske is előfordul. Maga az okirat pedig a tanukat „in possessione *Uyffalu* aliter *Apathur Szero* (Szerő) hallgatja ki.³⁾ Az 1559. és 1561. évi egyházlátogatási okmányok Nova villa, Wyfalw-nak nevezik.⁴⁾ Így lett Bálványból idők folyamán Garam-Apáti s míg a szomszédos helységek Solymos és Ujfalu, melyeknek felváltva neveit is viselte, mai napig fenmaradtak, magának Bálválynak neve is megszűnt.

Szöllős az okmányokban mindig e néven szerepel, még az 1559—1561. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben is. Határában van az 1075-ben említett *Ördögsara* (Ordugsara, Urdugsara) nevű tó, ma is mocsár a Koháry kápolna közelében.

Szláv neve: Rybník sokkal későbbi eredetű. Annyi bizonyos, hogy a garamszentbenedeki apátságnak Szöllösön halászata nem volt, mivel ott csak szőlőket, méheseket és szántóföldeket kapott adományba. Szöllösnek határa a Garamig nem is terjedt. A garami halászok ugyanis Tolmácson laktak. A Rybník elnevezésnek más az eredete.

Az apátság a monostor alatti területen kapott halászatot a Garamban s annak innenső és tulsó partjain halastavai is voltak. A Garam bal partján levő rétnek neve ma is *Kerektő*, melyet a tótok Karachtovo-nak neveznek.

Mikor a tatárjárás után Fülöp érsek Németit s a Garam bal partján levő birtokrészt az apátságtól elfoglalta, e halastavak is az érsekek birtokába jutottak. Midőn az ebből keletkezett hosszadalmas per után az apátság birtokainak e része 1651-ben végleg az érsekség birtokába, a halastavak pedig Szöllős határába kerültek, a török hódoltság után az elpusztult lakosság helyébe telepített szláv jobbágyság e részt, majd a részről az egész községet Rybníknak nevezte el.

Az apátság alapítólevele azonban a Garam bal partján egyéb helyneveket is felsorolt, amelyek amaz állítást, hogy Léva fölött is magyarság lakott, csak megerősítik. Mikor az apátságnak a Garam

¹⁾ Hgprim. Itár. Visit. I.

²⁾ M. ott.

³⁾ Knauz i. m. 138.

⁴⁾ Hgprim. Itár.

bal partján levő határait leírja, kezdi a Lisna nevű patakkal, a határ emellett vezet a hegy aljáig, ahol ered, majd a honti erdőn át, melyet *magyarul szurkoscsernek* (surkuscher) hívnak, *Baka* villa mellett egészen *Csúz* (Chuz) hegyig s onnan egyenesen a völgybe vezet a *Prestucz* patak mellett, mely az apátság részén marad. E patakot egy 1156. évi okmány *Pristuc* fluvius wlgó *perecz*-nek mondja.¹⁾

Ez elnevezések mindent megmagyaráznak. Maga *Baka* neve idők folyamán a következő változásokon ment keresztül. 1483-ban *Wezews* (Vesszős) *Baka*, 1529. évben már *Thoth Baka*, azaz ekkor már tót lakossága volt, 1571-ben felső totth *Baka*, 1659-ben pedig *Prandorff*. Valószínűleg a bakabányai németek nevezték el így, akik a zúzókat bérelték.

Ugyanezen területen idővel más telepek, puszták és helységek is keletkeztek, amelyeket már csak azért is érdemes felsorolnunk, mert a magyarság nyelvi érdekkörébe tartoznak.

Ilyen az *almási* mellékvám, melynek harmadrészét az alapító király az apátságnak adományozta. Almásnak ma is ez a neve.

Barátka a legrégibb helységek egyike. 1156-ban már plébánia temploma volt, amelynek egyik filiája *Léva* volt. Alább még találkozunk vele.

Csejkő a tatárjárás előtt keletkezett. Még 1561-ben is csak e néven ismerik.

Kelecsényt az okmányok 1209-óta említik, de mindig ezen név alatt éppugy, mint a *Maróth* mellett fekvő másik *Kelecsényt*.

Koszmály, a *Koszmályi*—*Forgách* család ősi fészke. A 14. században szerepel először. Egyik okmányban *Kozma-alja* nevét olvastam.

Küklő pusztá volt *Koszmály* és *Tolmács* között. 1429-től Apátföldnek is nevezik.²⁾ Teljesen nyoma veszett.

Macskazáró, *Macskásorma*, *Macskazáróföld* 1251 óta e néven nevezik.³⁾

Szőlen pusztá *Bars* és *Koszmály* között. 1265-től az apátság birtoka, később a *Lévaiak* kezére került.⁴⁾

Ha mindehhez hozzávesszük az ősmagyar nevű *Keszi* helységet, amelyet 1561-ben is *Kesew*-nek írnak, továbbá a németek lakta *Frauenmarkt*-ot, melynek magyar elnevezése *Báth*, már a 14. századtól fogva ismeretes, valamint a *Báth*-tól északra fekvő *Pőchavillát*, sine ira et studio mindenkinek be kell ismernie, hogy a magyarság nemcsak a *Lévától* északra fekvő sík területet foglalta el, hanem a dombos vidékekre is kiterjeszkedett.

A helyzet a tatárjárás után némileg, de a török hódoltság alatt és kivált utána gyökeresen megváltozott. Míg a szerencsétlen időszakban a magyarság a folytonos harcok közepette vérért áldozta és

¹⁾ Monum. Eccl. Strig. 109.

²⁾ Knauz i. m. 162.

³⁾ Knauz. 163.

⁴⁾ Knauz i. m. 211.

számban egyre fogyott, addig a szlovák-tótok a hegyek között vigan szaporodtak. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1559—1561. évi egyházlátogatási okmányok a Garam és Zsitva völgyét már nagy részben elpusztítva találták s azt olvassuk, hogy a 17. század közepén Garamszentbenedektől Garamszentkeresztig a falvak üresen állottak: ne csodálkozzunk rajta, hogy mikor az ország a török uralom alól felszabadult s a földesuraknak elpusztult falvaikba munkáskezekre volt szükségük, onnan hozattak jobbágyokat, ahonnan kaphattak. Így történt, hogy a 17. és 18. században a szlovák tótság az egész országot elárasztotta.

A sok pusztítás, háborúk és viszontagságok dacára a magyarság e helyeken is soká kitartott.

Az 1632-ben Maholányi János, Rákóczy Pál báró tiszttartója ellen megejtett vizsgálat alkalmával a Kistapolcsány és vidékéről kihallgatott tanúk nagyobb része magyarul vallott.¹⁾ Ugyanigy vallanak az 1666. április 27-én Suskovith János kistapolcsányi csász. kapitány elleni vizsgálat alkalmával kihallgatott tanúk.²⁾ 1658-ban a Thaszár körül fekvő falvakból a tanúk szintén magyarul vallanak.³⁾ 1647-ről olvassuk, hogy Keresztur, Zsikva, Fenyőkosztolány és Kyskeszi(?) falvak *székely* lakosai a falvak templomait a lutheránusok részére lefoglalták.⁴⁾ 1644-ben Dóczy Menyhértnek a selmeciek ellen indított perében a garamszentbenedeki konvent Korpachról és vidékéről tanukat hallgatott ki, akik mind magyarul vallottak.⁵⁾ Ugyancsak e konvent 1653. nov. 4-én Gyékésen tanukat hallgatott ki és Lőrinc János, valamint Gregan Lukács *dikisi* lakosok magyarul vallottak.⁶⁾ A kovácsiak 1662-ben szintén magyar nyelven adták le tanuvallomásaikat.⁷⁾

¹⁾ Garamszentben. lt. f. 121, 23.

²⁾ U. o. f. 105, 1.

³⁾ Eszterg. kápt. lt. Lad. 4. 7. 3. és 4.

⁴⁾ Hgprim. lt. Vis. I. 4.

⁵⁾ Garamszentben. lt. f. 120, 27.

⁶⁾ U. o. f. 110, 4.

⁷⁾ Eszterg. kápt. lt. Lad. 2. 2. 9.

Léva eredete és királyi várbirtokká való fejlődése

Léva neve sokféle magyarázatra szolgáltatott alkalmat. Legfantasztikusabb mindenesetre Kmef András állítása,¹⁾ aki Léva—Levice-nevét a „lev“ oroszlánból származtatja s mint illet a történelem előtti időkből eredezteti, amikor itt még oroszlanok tanyáztak és a környéket természetesen szlávok lakták.

Másik magyarázat Léva nevét a latin „laeva“ szóból származtatja, mely baloldalt jelent. Eszerint Léva onnan nyerte volna nevét, hogy a Garam balpartján épült. Ez mindenesetre igaz, csak igen kevés a valószínűsége annak, hogy a régiek egy villát, possessiót, aminek Lévát az okmányok még 1388-ban, sőt 1436-ban is nevezik, e fekvéséről neveztek volna el. Ez alapon több Léva nevű helységgel kellene találkozunk, holott összesen csak kettőről tudunk, amelyeket az okmányok Léva néven emlitenek. Egyik a trencsénmegyei Illava, amelyet az okmányok 1390-től fogva állandóan oppidum Lewa és castrum Lewa neveznek és csak 1549-ben fordul elő oppidum Illeva.²⁾ A másik a Bars vmegyei Léva.

Ha e második magyarázatnak helyt adnánk, akkor keresnünk kellene a „dextera“ nevű helységeket, melyek valamely folyó jobb partján fekszenek. Ámde ilyenekkel sehol sem találkozunk, ami egymagában véve is közvetett bizonyítékaul szolgál annak, hogy Léva neve nem a latin laeva-ból származik.

Azt hiszem, Léva nevének eredetét másutt kell keresnünk. Helységneveink nagy része tudvalevőleg azok birtokosainak nevéből van elnevezve. Ennek bizonyítékaul elegendő a Bars, Hont, Győr, Pozsony, Vác, Pápa, Árva, Liptó, Marót, Ivánka, Nána, Ebed, Csukárd, Szemere stb. nevekre hivatkoznom. Így találkozunk 1138-ban a Leve, Leveme, 1271-ben Levas comes de Sarov. 1281-ben Germanus, Lewa fia és Lewa de eadem (Palást) nevekkal. Sárói Léva ispán 1271-ben az esztergomi érsek tisztje. Sárói Léva és fia Dénes és Sárói Szentes 1272-ben az esztergomi érsek nemes jobbágjai.³⁾

¹⁾ Sytno a čo s neho vided c. könyvében 53.

²⁾ Károly. Illavát érdeklő okmányok. Magy. Sion 1866. Rudnay. Kaszavára és a Petrőczyek 46. 48. l.

³⁾ Monum. Eccl. Strig. I. 95, 96, 589 és 603. Palásthy. A Palásthyak I. 13. Werner. A Lévai Csehek. Századok 1901. 304.

Minthogy ilyen keresztény név ismeretlen, valószínű, hogy a Léva név ősmagyar eredetű. A hajdani Léva majornak vagy possessionak ősbirtokosa is Léva lehetett, akitől nevét nyerte. Minek forduljunk tehát oroszán-mesékhez, amikor Léva neve ily természetes és a magyaroknál szokásos módon is megmagyarázható! A tót „Levice“ elnevezésnek sincs semmi köze az oroszánokhoz. Miként Kálná-ból Kalnica, Bussá-ból Bušince, Kassából Košice, Dejté-ből Dechtice, Nényé-ből Nanince, úgy lett Léva-ból is Levice.

Léva villa 1156-ban szerepel először Barátka (Brathka) plebániatemplommal kapcsolatban, melynek a szomszédos Visk (Vitk) villával együtt filiája volt. A barátкаи templomot Euzidinus építette sz. Márton tiszteletére. A templom főoltára sz. Márton, mellékoltára sz. István király tiszteletére épült. Mindkét oltárnak külön-külön papot, arannyal és gyöngyökkel diszitett miseruhát, egy-egy aranyozott plenáriumot, mise- és zsoltárkönyveket adott. A templomot Martirius esztergomi érsek ez évben felszentelte, plebániatemplommá tette (eddig a barsi plebániához tartozott) és e két szomszédos helységet hozzácsatolta.¹⁾

Euzidinus halála után fivére István, örökösök nélkül lévén, e Barátkát a szomszédos Szántóval együtt a garamszentbenedeki apátságnak adományozta. E Szántón 72 szálláson vendégnépek laktak, úgy szintén Léván is, ahol konventjük volt.²⁾

A barsi vámharmadot már I. Géce király az apátságnak adományozta e hozzáadással: et in omnibus foris eiusdem civitatis, azaz miként egy 1388. évi okmány részletezi: „videlicet in possessionibus Lwdan, Lewa, Solmos et Almas“, vagyis a barsi fővámhoz a ludányi, lévai, solymosi és almasi mellékvámok is tartoztak.³⁾ Ebből arra is lehet következtetnünk, hogy Léva már 1075-ben, a garamszentbenedeki apátság alapításakor fennállott.

Mikor épült fel Léva vára? Teljes bizonyossággal meg nem állapítható. Barsvmegye monografiájának amaz állítása, hogy Léva vára IV. Béla idejéből való, igen kevés hitelre számíthat. Közvetlen közelben állott Bars vára, melynek tartozékait az egész vidék alkotta. Bars vára a tatárjárás után is fennmaradt, mert az okmányok még soká emlegetik. A királynak tehát Bars vidékén újabb várra szüksége nem volt. A király az ország elpusztultával különben sem rendelkezett annyi anyagi erővel, hogy az egész várrendszert saját pénzen kiépíthesse. Azért hiveit, a főpapokat és főurakat is várak építésére buzdította s nekik a várépítésre alkalmas helyeken kiterjedt birtokokat adományozott. Így adományozta 1264. július 15-én Mária királynénak a visegrádi puszta hegyet várépítés céljaira s az adománylevélben megjegyzi: „qui etiam loca huiusmodi baronibus et aliis regni nostri fidelibus largiebamur *pro faciendis munitiōibus*“⁴⁾

¹⁾ Monum. Eccl. Strig. I. 109.

²⁾ Monum. Eccl. Strig. I. 109.

³⁾ U. o. 116.

⁴⁾ Monum. Eccl. Strig. I. 506.

A főpapok és főurak egymásután építették fel váraikat. Így a Hont-pázmányok Ghymest, Cseklést, Bazint, Szentgyörgyöt, Csábrágot¹⁾ stb. Így kapták meg 1250. táján Vanchai István esztergomi bíboros érsek testvérei Vince és Péter ispánok a susoli völgyet, ahol kétségek nélkül ők építették a saskői várat, mely már 1253-ban Solyomkő néven szerepel.²⁾

A Türje nemzetségbeli Szentgiróti Fülöp esztergomi érsek (1262—1273) ez időben foglalta el a garamszentbenedeki apátságnak némethi, szöllősi, csejkői és berzenczei birtokait³⁾ és valószínűleg ugyanő építtette fel a berzenczei várat, melyet az Arpádház kihalásával támadt zavaros időkben trencsényi Csák Máté, miután másképp bevenni nem tudta, aláaknázás által foglalt el.

Hrussó vára is a 13. század végén, vagy a 14. század elején épült fel, kinek költségén? nem tudni. Csak annyi bizonyos, hogy kir. vár volt és maradt sokáig.⁴⁾

Ha már most Léva várát nem a király építtette, kinek állott érdekében annak felépítése?

Mint említettük, a tatárjárás után maga a király serkentette a főpapokat és főurakat várépítésre, akit egyes hatalmaskodó oligarchák csakhamar a királyi hatalom ellen is kihasználtak. Ezek közé tartozott trencsényi Csák Máté, akinek birtokai Trencséntől, Turóctól, Liptótól a Dunáig s a Moravától Nógrád, Heves és Gömör megyék nyugati részéig összefüggő láncolatot alkottak. A 13. század végén több, mint 30 vára volt. E hatalmas urral szemben nemcsak a nemesség, hanem a főurak és főpapok is teljesen tehetetlenek voltak, a szó szoros értelmében hűbéreseivé szegődtek, mert ha vele szembe szállni merészkedtek, bosszujától sem a maguk ereje, sem a királyi hatalom meg nem védhette őket. Így jártak az esztergomi érsek és nyitrai püspök, akik, valamint a királpárti főurak ellen valószínűleg hadjáratot vezetett és birtokaikat elfoglalta.

Minden valószínűség mellett szól, hogy Léva várát Csák Máté építtette fel, aki Ghymest, Hrussót és Berzenczét hatalmába kerítette.

Barsban a tatárjárás alatt elpusztult magyar lakosság helyére IV. Béla németeket telepített, akiknek városi jogokat és kiváltságokat adományozott. 1275-ben a barsi magyar várjobbágyok mellett már a várnak burgenses polgárai, azaz németek szerepelnek, 1284-ben pedig Bors már civitas⁵⁾ azaz kir. várjellege megszűnt. Sőt 1320. aug. 29-én Károly király Bors városát összes tartozékaival és várjobbágyaival, valamint Báth városát is hű szolgálataiért és birtokaiért az ellenség — Csák Máté — által történt elpusztításáért kárpótlásképp Tamás esztergomi érseknek adományozta.⁶⁾ A barsi vár

¹⁾ Hóman-Szekfü. Magyar történet. II. 149.

²⁾ Mon. Eccl. Strig. I. 412.

³⁾ U. o. I. 612—614.

⁴⁾ L. Hrussó vára c. cikkemet Nyitra megyei Szemle 1922.

⁵⁾ Mon. Eccl. Strig. II. 52, 54, 180.

⁶⁾ U. o. II. 781, 782.

megszüntével Bars vmegye déli része vár nélkül maradt. Csák Máténak ennél fogva érdekében állott, hogy e vidéken is vára legyen és Léva már fekvésénél fogva is igen alkalmas hely volt arra, hogy Csák Máté innen Barsmegye déli részét hatalmában tartsa, miután Hrussó és Berzencze várát is elfoglalta.

Erre lehet következtetnünk abból is, hogy Léva váranak első várnagya, akit ismerünk, Kistapolcsányi Gyula, Csák Máté hive volt, aki hűséges szolgálatairól 1318. évi adománylevelében igen elismerő módon emlékezik meg.¹⁾ Kistapolcsányi Gyula Csák Máté halála után 1321. júl. 6-án Léva várát Károly királynak adta át, aki azt Erzsébet királynénak adományozta. Kistapolcsányi Gyula pedig jutalmul 1323. évben Málas birtokát nyerte kir. adományba.²⁾ Ettől kezdve Léva kir. várrá lett.

Kistapolcsányi Gyula után Léva kir. várnagyává báthmonostori Bechei Imre egyuttal Bars vmegye főispánja lett, akinek hatalmaskodásairól az okiratok sokszor tesznek említést. A garamszentbenedeki apátságnak itteni vámharmadát már 1324-ben elfoglalta, de a király visszaadatta. 1335-ben az apát újból panaszt emel ellene a vármegye gyűlésén, mire a nádor az apátságot a vámharmad birtokába visszahelyezte.³⁾ 1326-ban Miklósfia Fülöp emel panaszt elene, hogy vihnyei és berzenczei birtokait elfoglalta és Léva várához csatolta. Az esztergomi káptalan a kir. parancsára az ügyben a vizsgálatot megejtván, megállapította, hogy a kérdéses birtokok Miklós fia Fülöpnek örökös és jogos tulajdonát alkotják.⁴⁾ Ugyancsak Bechei Imre foglalta le a garamszentbenedeki apátságnak goznucsai és geletneki vámharmadát is.⁵⁾

1330-ban még lévai várnagy, aki Záh Felicián merénylete után Záh Sebét, Felicián idősb leányát, Palásti Kopaj feleségét az országgyűlési bíróság parancsára lefejeztette s férjét három testvérével együtt felakasztatta. Bechei Imre 1320-tól Saskő várnagya is volt talán 1329-ig, mert ez évben József mester a várnagy,⁶⁾ viszont 1336-ban Bechei Imre fia, Vesszős mester Saskő várnagya s az még 1351-ben is, míg Bechei másik fia Töttös mester 1340-ben barsi főispán, 1343-ban lévai és budai várnagy.⁷⁾

Rupp és Barsmegye monografiájának állítása szerint 1340-ben Léva helységnek fele a zobori apátság birtokába jutott s a nyitrai káptalan határokkal különítette el. Ez azonban hibás olvasáson alapszik, mert a kérdéses okmányban „cum medietate ville *Leuna*“ és nem Léva szerepel.⁸⁾

¹⁾ Botka. Oklevéltár. 9, 10.

²⁾ U. o. 14—16.

³⁾ Knauz. A Garam melletti sz. benedeki apátság. 231.

⁴⁾ Botka. i. m. 19, 20.

⁵⁾ Mon. Eccl. Strig. III. 541, 547, 553.

⁶⁾ Knauz. 189.

⁷⁾ Knauz. U. o. és Mon. Eccl. Strig. III. 373. Téves Bars vmegye monografiájának amaz állítása, hogy Vesszős mester is lévai várnagy volt.

⁸⁾ Magyarország földrajzi tört. II. 640. Bars vmegye. 132. Monum. Eccl. Strig. III. 672.

A garamszentbenedeki apátságnak barátakai birtokát ez időben Baráthkai Tamás és fiai Benedek és János diák elfoglalták. Az apát bepanaszolta őket s a vizsgálatot a nyitrai káptalan és a zobori konvent ejtették meg. A per évikig huzódott. 1344-ben Baráthkai Tamás végrendeletében Mihály barsi esperesplebános és Miklós lévői káplán (vicarius)¹⁾ előtt beismerte, hogy a barátakai birtokot csak az apátság nevében birta, ennél fogva azt az apátságnak viszsza bocsájtja. A per Tamás halála után is tovább folyt. Végre az esztergomi és váci káptalanok és a zobori konvent megbízottai a kir. emberekkel együtt a következő tényállást derítették ki 1346. nov. 21-én: hogy Baráthkai Tamás a birtokot az apátságtól csak bérben birta. Ezt végre 1347. április 9-én Tamás fiai, Benedek és János is beismerték, mire Pál ispán országbíró Barátkát az apátságnak ítélte oda s az esztergomi káptalannal 1347. máj. 15-én annak birtokába bevezettette.²⁾ Nagy Lajos király pedig ugyanazon évi júl. 28-án Euzidinus 1156. évi alapítólevelét és Martirius érsek jóváhagyó okmányát megerősítette.³⁾

1367-ben a király a lévői vár jövedelmeinek egy részét ad honorem, vagyis fizetés és jövedelem fejében László opuli hercegnek és nádorispánnak adta, úgy azonban, hogy a vár továbbra is a királyé maradt.⁴⁾ Ha ez igaz — bár a nádor életírója nem tud róla —⁵⁾, úgy a hercegnádornak Bars vmegyében Léva már második birtoka. Ugyanezen időben kapta meg ugyanis kir. adományba Hrussó várát tartozékaival együtt és 1369-ben az esztergomi káptalan Hrussó várának határait a hercegnádor javára járta be.⁶⁾ László hercegnádor lévői birtoklása, illetve haszonélvezete azonban nem sokáig tarthatott, mert néhány év múlva, midőn magyarországi birtokai helyébe Orosz és Lengyelországban kapott uradalmakat, az előbbieket a király kezébe vissza bocsátotta. 1372-ben már Lengyelországban volt. Ittléte alatt négyszer: 1367. szeptember 12-én, 1369. szept. 12-én, 1370. szept. 11-én és 1372. június 28-án tartott megyegyűlést, mindannyiszor Bars helység közelében.⁷⁾ Máskülönben a vármegye gyűléseit e korban rendszerint Barson és Léván tartotta.

A következő években Léva még mindig a királyné birtoka. 1378-ban ugyanis István lévői várnagy a királyné nevében jár el Váradi Benedek és László fivérek ellen, akik a lévői várhoz tartozó Kálnán erőszakoskodtak.⁸⁾

¹⁾ A plebánia t. i. Barátkán volt.

²⁾ Mon. Eccl. Strig. III. 635—641.

³⁾ Monum. Eccl. Strig. III. 646.

⁴⁾ Barsvármegye. 132.

⁵⁾ Pór. Opoli László herceg, Magyarország nádora. Századok. 1900. 543—554.

⁶⁾ DL. 5726.

⁷⁾ Pór, u. o.

⁸⁾ Botka i. m. 61—63.

Léva

a Lévai-Cseh család birtokában

Nemsokára azonban Léva vára gazdát cserélt. Zsigmond király 1387. nov. 19-én Sárjai Péter fia Lászlómesternek, udvari vitézének és Csókakő várnagyának kir. adományba adta Hrussó várát tartozékaival és a nyitrai megyei Nagyszelcsénnel együtt. Sárjai László pedig a következő évi április 17-én mindezeket és a hontmegyei Pásztót és Szakállost, ősi birtokait visszabocsátotta a király kezébe Léva váráért s a hozzátartozó Bars, Csütörtökhely és Báth helységéért.¹⁾ És itt kissé megállapodhatunk.

A Sághei—Sárjai—Lévai—Cseh család egyik nevezetesebb őseivel Sághei Vörös Bede ispánnal már a 14. század elején találkozunk, mint Csák Máté odaadó hívével, aki ura megbízásából Tamás esztergomi érseknek Gyarmat, Sz. György, Szódó, Bogdány, Kéménd, Farnad és Salló birtokait elfoglalta és kifosztotta. Ugyanezt tette az esztergomi káptalan keszi-i és sághei birtokaival is.²⁾

Ez időben Sághei Vörös Bede Csák Máténak hrussói várnagya, aki Csák Máté halála után a várat Károly királynak adta át s úgy látszik, ennek megjutalmazása fejében a várnagyi tisztelet továbbra is viselte. 1344-ben a Sárjai nevet vette fel. Sok birtokot szerzett Barsban s ezekkel vetette meg a család későbbi gazdagságának alapját. Fia Sárjai Péter a vagyonszerzést folytatta, egyébként nagyobb szerepet nem vitt. Péternek fia László azonban Zsigmond király udvarába került, aki Csókakő várnagyává tette. Rövidesen életpályája merész ívelést futott meg s az ország legmagasabb állásait töltötte be. 1390-ben Temes vmegye főispánja, 1392-ben Szlavónia bánja, 1393-ban kir. főajtónállómester, majd kir. udvarmester, 1396-ban Liptómegyének is főispánja. A király őt a török ellen induló magyar hadseregnek egyik fővezérévé tette. A szerencsétlen nikápolyi csatában azután annyi sok országnaggyal egyetemben ő is elveszett.

Alighogy Léva várának birtokába jutott, egymásután bérbevette a gáramszentbenedeki apátságnak barsi vámharmadát, ugyaníttentit telkét és bálványi más néven solymosi, továbbá szőlőt (Óbars és Nagykoszmály közt) pusztáit, amelyeket azután egyszerűen elfoglalt.³⁾

¹⁾ DL 30301.

²⁾ Monum. Eccl. Strig. II. 659, 661, 662.

³⁾ Knauz, i. m. 142.

Ebből a perek egész sora keletkezett és egy századon keresztül tartott. A környékbeli nemességnek is Sáriai László hatalmaskodásai-ból kifolyólag sok baja, pere támadt vele szemben. A Simonyiaknak csánki és kéri birtokait elfoglalta.¹⁾ Fia Péter, aki 1395-ben már a Lévai nevet használja, folytatja atyja birtokfoglalásait és a Váradiai és Szecseiek szecsei, újváradai és perlepi birtokait elfoglalja.²⁾ 1399-től kezdve Sárii Cseh Péter, majd Lévai Cseh Péter neveken szerepel.

Zsigmond király a fogságból való kiszabadulása után behunytt szemmel nézte hiveinek hatalmaskodásait, ennél fogva Lévai Cseh Péter is szabadon garázdálkodhatott. Így a király tudtával és helyesléseivel Garai Miklós és János, Stibor, Széchenyi Simon, Forgách Péterrel stb. együtt Lévai Cseh Péternek is rész jutott Kanizsai esztergomi érsek javaiból, amelyeket ezek elfoglaltak.³⁾ Atyja nyomdokait követve, a garamszentbenedeki apátságnak barátjai, szántói, szengői (alias Apátfölde, Bars előtti Csütörtökhely mellett), ladányi, csitári, kelecsényi, macskásérdi, zsemleéri birtokait egymásután elfoglalta, sőt mint Bars vmegyének főispánja a konventnek hiteles pecsétjét is zár alá tette.⁴⁾ 1404-ben a király a váci püspökség lefoglalt jószágainak világi kormányzójává teszi és aug. végén azt írja róla, hogy a rábízott püspökségnek gondos őre.⁵⁾

Lévai Cseh Péter életének nagy részét a király udvarában töltötte, akinek egyik leghivebb embere és vállalkozásaiban odaadó támogatója volt. Zsigmond király nem is feledkezett meg róla és királyi kegyeiben bőségesen részesítette.

Lévai Cseh Péter ama főurak és főpapok közt szerepel, akik 1402-ben az Albert osztrák herceggel kötött örökösödési szerződést aláírták. 1404-ben kir. főlovászmesterré lett és maradt 1415-ig, majd a macsói bánsgót nyeri el. A sárkányrendnek 1408. dec. 12-én k. alapítólevelében azok között van felsorolva, akiket Zsigmond király az igaz hitért való küzdelmek jutalmául eme kiváló renddel tüntetett ki. A lengyel királlyal 1412-ben kötött lublói egyességet ő is aláírta. 1416-ban aug. havában a főurak budai gyűlésén őt bízták meg azzal, hogy menjen el Lazarevics István szerb despotához s az ő közbejöttével tárgyaljon a török fogságba került főurak kiváltása érdekében. Az alkudozások eredményeképp Cseh Péter közölte a visszatérésére Pécsen váró főurakkal és főpapokkal, hogy a török a foglyok váltságdíja fejében 65,000 aranyat követel. E nagy összegnek előteremtése végett a nemességet felhívták, hogy a kilencednek hatodrészt engedjék át e célra.

Visszatérte után a konstanci zsinatra sietett, ahová állásához mért nagy fénnel, 36 főnyi kísérettel vonult be. Továbbra is a király udvarában és kíséretében látjuk, ahol az ügyek intézésében mint elő-

¹⁾ Fejér. Cod. Dipl. X₂ 44. és X₃ 126.

²⁾ Botka i. m. 80.

³⁾ Lányi—Knauz Magy. egyháztört. I. 697.

⁴⁾ Knauz i. m. 78, 142—208.

⁵⁾ Sörös Pongrácz. Lévai Cseh Péter. Századok. 1903. 826.

adó működik. Közben Bars vmegye főispánja lett. 1429-ben Ujlaki Istvánnal Valkó, Szerém, Bodrog és Baranya vmegyék főispánjaként szerepel.

A huszita harcok újabb kitörésekor a király az ellenük induló hadak vezéreivé Cseh Pétert és Hédervári Lőrincet tette meg. Cseh Péter 1434. tavaszán Tapolcsán várának ostromához fogott, de — bár a város árkait betömette és erődítményeit lerombolta — a csehek oly kitartással védekeztek, hogy végül is alkuba bocsátkozott velük és Smikauszki János kapitány a várat 9000 ar. frtéért átadta.¹⁾ Erre Cseh Péter Hédervárral egyesülve Nagyszombatot és más több várost és várat visszaszereztek az ellenségtől.

Mialatt az ország ellenségeivel harcolt, lévai otthonában tetemes kár érte. A lévai vár 1434. november végén vagy december elején ismeretlen okból kigyuladt és teljesen elégett úgy, hogy a várban őrzött okiratai is elpusztultak.²⁾ Ez időtájt égették fel a garamszentbenedeki vármonostort is. Más adatok szerint úgy Léva, valamint Garamszentbenedek felperzselése 1431-ben történt.³⁾

1435-ben Lévai Cseh Pétert a király a főajtónállói méltóságra emelte, 1436-ban barsi és szolnoki főispán, egyuttal erdélyi vajda.⁴⁾

Politikai s hadi elfoglaltsága mellett a birtokszerzésről sem feledkezett meg. Barsban a lévai nagy uradalmon kívül övé volt Revistye vára, amelyet 1414-ben 4000 aranyon zálogba adott Dóczy Miklósnak. 1428-ban Léva vára és város, Csank, Kér, Benczháza, Vinár és Báth helységekre új kir. adománylevelet szerzett.⁵⁾ Bars-megyei birtokain kívül Komárom, Hont, Nógrád, Bodrog, Fehér, Tolna, Vas, Valkó és Pozsega vmegyékben szerzett birtokokat úgy, hogy a 15. század vagyon-összefoglalói közt a legelső helyek egyikét foglalja el. Ennek bizonyítékaul felhozható, hogy 1435-ben a király őt egy egész bandérium (500 ember) felállítására kötelezte.⁶⁾

A birtokszerzésnek e században divó erőszakos módjait és eszközeit sem vetette meg. Se szeri, se száma a sok pereskedésnek, melyeket az elfoglalt birtokok tulajdonosai Lévai Cseh Péter ellen indítottak és lefolytattak. Így állandóan perben áll a garamszentbenedeki apátsággal, a győródi Pobor, báthmonostori Töttös László, Simonyi György és a Váradi és Szecsei családokkal, melyeknek birtokait elfoglalta.

A Simonyiaknak csánki és varsányi birtokaiért kárpótlásul 800 frtot adott; mikor pedig ők a birtokok visszaadását kívánták, 1439. dec. 9-én azt irta nekik, hogy neki a mai háborús időkben katonákra van szüksége. Nekik is könnyebb lesz e két birtokot kisebb összegben

¹⁾ Dr. Tóth—Szabó Pál. A cseh—huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. 125.

²⁾ Századok 1903. 830.

³⁾ Dr. Tóth—Szabó i. m. 127.

⁴⁾ Századok. 1901. 338.

⁵⁾ Századok 1901. 339. Garamszentben. It. f. 143, 73.

⁶⁾ L. Sörös Pongrácz cikkét. Századok, 1903.

visszaváltaniok. Bevallást sem tett.¹⁾ Ez év végén, vagy 1440. elején halhatott meg.

Fia László néha a Lévai Vajdafi nevet is viseli, 1441-ben barsi főispán és 1453-ban is ez állásban találjuk.²⁾ Mint ilyen cseh zsoldosokat fogadott Ulászló király részére, aki 1441. jul. 28-án megígéri, hogy azoknak zsoldját, 262 ar. frtot, négy héten belül ki fogja fizetni.³⁾ U. a. évben Haskó, más néven Schellendorf Márk zólyomi kapitány és főispán Simonyi Imrét fogságba ejtette. Sárói Cseh László barsi főispán, Panyi Demeter, Kálnai György, Szobonya László revistyei várnagy, Endrei Tamás, Váradi László, Eleki Pál és mások, összesen 16-an kezességet vállaltak érte s arra kötelezték magukat, hogy szabadonbocsátásának 14-ik napján Cseh László 200, a többiek együtt 400 aranyat fognak Körmöczbányán a zólyomi főispánnak fizetni.⁴⁾

Cseh László résztvett 1442. pünkösöd (máj. 25.) után Rozgonyi Simon egri püspöknek selmeczi hadjáratában, aki 4000 magyar és lengyel katonával a László párti Selmeczre tört. Sok férfit és nőt megöltek, a házakban, sőt templomokban is barbár módon pusztítottak, a sz. ereklyéket elvitték, végül a várost teljesen felperzselték. A város legrégebb jegyzőkönyve e szavakkal emlékezik meg róluk: Anno 1442. venerunt alumni iniquitatis (a gonoszság magzatjai) Simon episcopus Agriensis de genere Rozgon et Ladislaus Czech filius Petri Czech de Lewa.⁵⁾

Ily embertől várni sem lehetett, hogy az atyja által elfoglalt birtokokat visszaadja. Alatta pusztult el Barátka ősrégi temploma is, melyet a nyitrai káptalan 1429-ben bazilikának nevez, 1456-ban pedig már Ecclesia deserta.⁶⁾

Felbuzdulva a selmeczi hadivállalat sikerén és büntetlenségén, 1446-ban Füssi László, Velcseczi András, Darázsi Péter, Malonyai (kistapolcsányi) Kelemen, Kisendithi (?) Tamás Péter, a cseh Oskola, Mathinko és Scama Jánossal szövetségbe magyar és cseh lovas és gyalogos katonákkal megrohanták a sághi monostort és azt teljesen kirabolták. Az egyházi ruhákat, 11 arany-ezüst kelyhet, ámpolnákat, füstölőket s egyéb egyházi ékszereket, nemkülönben a levéltárban őrzött okiratokat elvitték, a szerzeteseket elverték, ruháiktól megfosztották, azonfelül összes marháikat a jobbagyokéival együtt Lévára vitték s ezzel több mint 16000 ar. frtnyi kárt okoztak. Az esztergomi káptalan, melyet Palóczi László comes országbíró a vizsgálattal megbízott, 1446. július 18-iki jelentésében a vádat — a kárösszeg leszállításával — igaznak találta.⁷⁾ Mindamellet az akkori zavaros belviszonyok közepette Lévai Lászlónak e rablóhadjárata büntetlen

¹⁾ Szerémi. Emlékek Bars vmegye hajdanából. 9.

²⁾ Tóth—Szabó i. m. 194. és Századok 1601. 340.

³⁾ Dr. Tóth—Szabó i. m. 376.

⁴⁾ U. o. 194.

⁵⁾ U. o. 197.

⁶⁾ Knauz i. m. 140.

⁷⁾ DL 13926. Garamsziben. It. A. 179. Közölve Tóth—Szabó i. m. 383. L.

maradt, mert a legnagyobb felfordulás idején nem volt, aki büntessen. Hunyadi János kormányzó csak később teremthetett rendet az országban.

Lévai László zsákmányolásai dacára pénzzsükébe juthatott, talán azért, mert hont-nógrádi birtokai a csehek kezére kerültek. 1454. június 23-áról olvassuk, hogy Hunyadi János kormányzó a tőle zálogban birt Báth, Ladány, Fegyvernek, Nagyd, Nagy és Kisszecse, Csütörtökhely és Várad helységeket a zálogból kibocsátja.¹⁾ Jenő vára (Nógrád) azonban Axamit Péter kezében maradt. Mikor azután Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán az ország rendinek megbízásából a várat 2200 ar. frton kiváltotta és Lévai Cseh László, mint annak jogszerinti tulajdonosa ez összeget megtérítette, Ujlaki 1456. május 28-án neki a várat tartozékaival, azaz: Szokolya (Nógrád), Pásztó, Mikola, Szakállós, Lontó, Peröcsény, Zalaba és Varsány (Hont) községekkel együtt visszaadta.²⁾

Veszedelemesebb helyzetbe jutott akkor, amidőn Szilágyi Mihály erdélyi vajdával és több más főúrral 1459-ben Szerbiában a törökök fogságába esett. Szilágyit lefejezték, őt azonban fel nem ismerték és életben hagyták. Később felismerték és 16000 ar. frt váltásdíjat követeltek tőle. Mátyás király 1462. apr. 28-án írja Lajos mantuai grófnak, hogy Lévai László e váltásdíj előteremtése végett összes birtokait zálogba vetette. Most a király követeként utban van Olaszország felé s a mantuai udvarba is el fog látogatni, miért is melegen ajánlja őt a grófnak.³⁾ Ezután már nem sokat hallani róla. 1466-ban a nógrádmegyei Szokolyát zálogba adja⁴⁾ s ugyanazon évben ő és fia János a sághi prépostnak almási vámját elfoglalja.⁵⁾ Azontúl már csak fia szerepel.

Lévai Vajdafi János vagy Lévai Cseh János, miként az okiratok nevezik, guthi Ország Mihály nádornak veje, 1482-ben tiltakozik az ellen, hogy nagyatyjának, Péternek második neje, Treulel Katalin után maradt Pozsega, Fehér, Pest, Tolna és Bács vmegyékben levő birtokok idegen kézbe jussanak.⁶⁾ 1484-ben pedig olvassuk, hogy egyik löki jobbágyát Kálnai László megölette.⁷⁾ Sokat pereskedett, viszont azonban 1489. júl. 1-én a garamszentbenedeki apátsággal egy évszázad óta tartó pereskedést egyezség útján megszüntette. Az egyezség értelmében, melyet Báthory István comes országbíró előtt kötöttek, az apátság a Lévai Csehek által elfoglalt Szölen, Kelecsény, Barátka, Szántó, Szengő, Ladány, Garammikola, Báth birtokokat és a barsi házat a fürdővel és malommal együtt Lévai Cseh János birtokában hagyja továbbra is, viszont utóbbi az általuk el-

¹⁾ Századok 1901. 340.

²⁾ Tóth-Szabó i. m. 410, 411.

³⁾ Századok 1901. 340.

⁴⁾ Eszt. kápt. hit. lt. caps. 23, 4. 25.

⁵⁾ DL. 16371.

⁶⁾ Csánki. Magyarország tört. földrajza II. 438.

⁷⁾ Garamszentbened. lt. f. 17, 15.

foglalt tolmácsi és csitári birtokokat az apátságnak visszaadja és kárpótlásképp nagyvezekényi birtokát az apátságnak engedi át. Végül Bálvánnak és Zsemlérnek határait az országbíró kiküldöttjei fogják a sághi konvent emberével megállapítani s elkülöníteni.¹⁾

1491. évben a sághi prépostnak két panaszával találkozunk. Az egyikben János prépost panaszt emel a király előtt, hogy Lévai Vajdafi János 18 kődarabot, amelyeket sághi templomának építéséhez szűdi birtokának területén törtetett és faragtatott, Léva várába vitetett.²⁾

A másik panasz terjedelmesebb. Ulászló király Hont vmegyének meghagyja, hogy a szőlősi és báthi hegyeken szőlővel bíró jobbágyok János prépostnak és konventjének a kilencedet fizessék meg. János prépost Luka de Nényei György alispánt és Horváthi László főszolgabíró 1491. nov. 15-én a király levelével a helyszínére kivitte; ott azonban a hegyen rejtőzködő Lévai Vajdafi Jánosnak névszerint felsorolt számos jobbágysai az ő rendeletére rájuk rohantak s őket menekülésre kényszerítve egészen Szőlősig üldözték, közben pedig nyilakkal, dárdákkal, kardokkal és kaszákkal verték úgy, hogy másnap Nagy Antal, a prépost szolgálja sebeibe belehalt, Pethryk nevű szolgálja pedig, továbbá az alispán és a fentnevezett Gergely (György) a kapott sebek folytán most is súlyos betegen fekszenek s épségüket az orvosok kezelése dacára sem nyerhették vissza. A Szőlőson tartózkodó prépostot is megtámadták s ha idejében a Bold. Szűz templomába nem menekül és védekezik, rútul megölték volna. Azután a szőlőhegyre visszamenve, nevezett Nagy Antalnak egy főkörtjét (vittam), kalapját, ijját és kardját és egyéb jószágait 6 frt értékben elvitték, egy hordó bort megittak, egy vasalt kocsit 6 frt értékben és egy hordót darabokra törtek. Végül Lévai az egész évi termést — minden kilenced fizetése nélkül — elvitette. Ezzel 30 ar. frtnyi kárt okozott. A vizsgálattal megbízott grsztbenedeki konvent Palásthy Tamás kir. emberrel az ügyben eljárván, dec. 24-én k. jelentésében a panaszt beigazoltnak találta.³⁾

Ezután Lévai Vajdafi János rövidesen meghalhatott, mert 1494-ben már özvegyéről olvasunk, Paksi (Pakosi) Annáról, aki néhány év múlva Haraszthy Ferenczhez ment férjhez. 1499-ben ugyanis Haraszthy Ferenc, mint Lévai Vajdafi János fiának Zsigmondnak gyámja és neje Anna, Vajdafi János özvegye panaszt emelnek János sághi prépost ellen, hogy Báth helységben egyik szántóföldjüket elfoglalta.⁴⁾

Lévai Zsigmond első neje Haraszthy Ferenc, aradi főispán, szörényi bán, dúsgazdag embernek első feleségétől Dóczy László leánya Zsófiától született Katalin leánya volt,⁵⁾ ennél fogva kettős

¹⁾ Botka i. m. 105–107.

²⁾ Garamszentben. It. f. 19, 31.

³⁾ Garamszentben. It. f. 4, 2.

⁴⁾ U. o. f. 16, 8.

⁵⁾ Szerémi—Ernyei. Majthényiak és a felvidék. 654. Garamszentben. It. f. 93, 12, és f. 144, 30.

atyafiságos kapcsolat fűzte őket egymáshoz. Ennek tulajdonítható, hogy Lévai Zsiga az atya és nagyatyja által zálogba vetett birtokokat visszaváltani iparkodott. Így 1502-ben az özvegy és fia Zsiga az Ország László özvegyénél Magdolnánál és fiánál Lászlónál zálogban levő Jenőt és Szokolyát visszaváltani óhajtván, erre őket felszólítatják. Ők a birtokok visszaadására készeknek is nyilatkoztak, de csak úgy, ha a visszaváltás csakis Lévai Zsiga nevében történik, mert az özvegynek a jószágokhoz semmi joga sincs és nem akarják, hogy ebből az özvegy valami jogot formáljon maga részére, mert a jószágok a kölcsönös egyezmény szerint a Lévai család kihalása esetére az Ország családát illetik meg.¹⁾ A király Ország László özvegyét és fiát 1502. aug. 10-én az esztergomi káptalan által meg is idéztette, amely Bakóczai Péter kanonokot küldte ki Balogdy Bencze kir. emberrel, akik az özvegyet hollóközi várában találták meg. Az özvegy újból késznek nyilatkozott a birtokok visszaadására.²⁾ Guthi Ország Mihály értesülvén arról, hogy fivére László beidéztetett, az idézőlevél mását kérte.³⁾

Lévai Zsiga Haraszthy Ferentől és nejétől a birtokok visszaváltására 27000 frtot vett kölcsön s ez összeget az esztergomi káptalannál letétbe helyezte. Ez összeg fejében Haraszthy Ferencnek és nejének Léva várának és tartozékainak, valamint nógrádi és tolnai birtokainak felét lekötötte. Jenő és Szokolya visszaváltása azonban nem sikerült. Erre vall Ulászló királynak az esztergomi káptalanhoz intézett rendelete, melyben a bírák ítélete folytán megtiltja, hogy a letett összeg után kilencedet és tizedet vagy más járandóságot vegyenek, miután az ügy elintézése nem sikerült s azért az egész pénzüsszeget adják vissza.⁴⁾

A király 1506. jan. 7-én meghagyja a garamsztbenedeki konventnek, hogy Haraszthy Ferencet és nejét Annát Lévai Cseh János fia Zsiga lévai uradalma s összes tartozékai birtokának felébe iktassa be. A lévai uradalom tartozékait is felsorolja, melyek a következők: Léva város, Kelecsény, Podluzsány, Keszi, Solymos, Bars és Csütörtökhely, Mohi, Györöd, Töhöl, Pathy, Lök, Várad, Lezk(?), Kisszecsce, Nagyszecsce, Nagyod, Olvar, (Óvár), Ladány, Sáró és Mikola Barsban, Báth, Almás, Gyekés, Magosfalu, Pochavilla (Pocsu vadlo ?), Fegyvernek, Kér, Vinár, Lissó, Teszér, Csank, Tótbaka, Bagonya és Topla (Tepla) Honthan, Pásztó, Vámosmíkola, Szakállos, Peröcsény, Lonthó, Orsan (Varsány) és Zalaba ugyancsak Honthan.⁵⁾ Lévai Zsiga azonban a 27000 magy. ar. frtot már néhány hónap múlva visszafizette, mire Haraszthy Ferenc és neje Lakosi Anna Léva várának és összes tartozékainak felét neki a garamsztbenedeki

¹⁾ Eszt. kápt. hit. lt. caps. 23. 4, 25.

²⁾ U. o. caps. 48, 3, 10.

³⁾ Eszt. kápt. lt. caps. 11. 1, 40.

⁴⁾ Eszt. kápt. hit. lt. caps. 9. 13, 2. és caps. 52. 6, 28.

⁵⁾ Garamsztb. lt. caps. F. 6, 22.

konvent előtt 1506. apr. 14-én visszabocsátották.¹⁾ Érdekes, hogy e második okmányban a fent elsorolt helységeken kívül még az alábbiak is olvashatók: Jenő és Szokolya Nógrádban, továbbá Tótfalu, Csomoklya, Vanna, Kiskölöd, Nagykölöd, Anato és Bathyan Bodrogbán, Kebli, mindkét Bikat, Kerekliget, Zalatna, Marót, Szoroszló, Sybreth és Szénásfalva Tolnában, azaz Lévai Zsiga összes birtokai.

Lévai Zsiga ugyanezen birtokainak felét 1507-ben másodizben is zálogba vetette ugyancsak apósának és neje Pakosi Annának, mert a garamszentbenedeki konvent őket azokba a királynak szept. 23-án k. rendeletére okt. 27-én zálogjogon bevezette.²⁾

1508-ban Haraszthy Ferenc és Lévai Cseh Zsiga panaszzólják, hogy Eösi György, az érseki javak adminisztrátora mult évi július 22-én Bakocz Tamás érsek parancsára Szakal János szalkai tiszttel és a névszerint felsorolt bernecei és szalkai jobbággyokkal Peröcsény helységükből ezer kéve gabonát, 7 év előtt pedig Zalaba helységéből 300 kéve gabonát elhordatott. Mult évben pedig a vámosmiskolai vámost Berzsény helységben úgy elverette, hogy belehalt. Karácson Péter pásztói jobbágyukat a szalkai országuton megölette.³⁾

Egy közel hetven éves ügyet bolygattak meg 1511-ben. Annak idején említettük, hogy Lévai Cseh László a sághi monostor kirablásáért büntetlen maradt. A sághi prépost most emiatt unokáját fogta perbe.⁴⁾ A pernek folytatása ismeretlen, valószínűleg elaludt.

Közbevetve megemlítendő, hogy Léva az 1498. évi 34. tc. értelmében fiók harmincados helyé lett. Királyi harmincadot szedtek azon tárgyak, áruk után, amelyeket külföldre szállítottak; egy frt értéken alul azonban harmincadot nem fizettek. A főharmincados helyek Morva és Lengyelország felé Árvában, Trencsénben és Kasán voltak.

Léva várának várnagyi tisztjét 1498-ban devecseri Székely György viselte.⁵⁾ Ugyanaz 1506. márc. 15-én is Györödi Péterrel együtt Bars vmegye alispánja⁶⁾ és 1511-ben is az.⁷⁾

1512-ben Haraszthy Ferenc és Lévai Cseh Zsiga a családi pusztájukon kétséggkívül általuk épített pálosmonostornak javadalmaszására május 23-án a budai káptalan előtt adományozzák Belleg és Garammíkola egész birtokukat és Család pusztájukat saját és elődök lelki üdvére és a kolostor védelmére a jövőben is magukra vállalják.⁸⁾ Az adományozást a király 1517. szept. 1-én megerősítette és meghagyta a budai káptalannak, hogy a pálosokat e birtokokba vezesse be. A káptalan kiküldöttje Boroszlói Fábián mester kanonok fakóvezekényi Érsek László kir. emberrel 1518. febr. 8. és

¹⁾ U. o. f. 37, 7. és f. 133, 7.

²⁾ U. o. f. 42, 7. és Statut. F. 7, 22.

³⁾ Garamszentben. lt. f. 60, 17.

⁴⁾ U. o. A. 189.

⁵⁾ DL 20800.

⁶⁾ Garamszentben. lt. A 241, 1.

⁷⁾ Szerémi—Ernyei i. m. 651.

⁸⁾ Botka i. m. 117, 118.

9-én a pálosrendet az említett birtokokba a környék nemességének nagy részvétele mellett ellenmondás nélkül be is vezette.¹⁾ A kolostorról a Lévai család később sem feledkezett meg. 1521-ben Ludányi Cseh János²⁾ nekik adja barsmegyei Somogyfalva pusztáját.

Haraszthy Ferenc és Lévai Zsiga a lekéri apátságnak kegyurai voltak. Mi uton-módon? nem tudjuk. A garamszbenedeki hit. hely levéltárában 1513-ról György testvérnek egy levéltörredéke olvasható, melyben Máté pannonhalmi főapátot a lekéri apátság adományozásától, Haraszthi Ferencet és Lévai Zsigát, mint az apátság kegyurait szintén az apátság adományozásától és László testvért, mint betolakodót, az apátság elfoglalásától és megtartásától eltiltja.³⁾

Az alábbi bevallást inkább a Haraszthy-Lévaiak családi vonatkozásainál fogva közlöm. Haraszthy Ferenc 1516. szept. 28-án a garamszbenedeki konvent előtt a következő bevallást teszi: Sidóvár egész várát és Ujlugos egész várkastélyát, továbbá Sidóvár és Ujlugos m. városokat Magyarország déli részeinek lugosi kerületében a Nagydrág mellett fekvő nagydrági birtokot a bankaffalvai, belinci, ólugosi, kislugosi, szépmezei, rókafalvai, ollossági, stukai, ujszakfalvai, berdi, dragoteni és zersani pusztákkal együtt, mint ugyanazon lugosi kerületben szerzett birtokait Lévai Zsigának és feleségének Katának, valamint Annának Pakosi Mihály özvegyének, említett Haraszthy Ferenc első nejétől Zsófiától született leányainak: továbbá nevezett Kata fiának Gábornak és leányainak Zsófiának, Margitnak és Krisztinának, valamint nevezett Anna (Pakosiné) fiainak Gáspár, László és Ferencnek és leányának Katának 5000 arany frton eladja.⁴⁾

1518. apr. 20-án Lévai Zsiga fia Gábor nevében is roskoványi More Ferencnek hosszas hű szolgálatai jutalmául Kér helység felé adományozza a garamszbenedeki konvent előtt.⁵⁾

U. a. évi jul. 29-én Ghymesí Forgách Péter barsi főispán és Forgách Miklós panaszt emelnek Haraszthy Ferenc barsi főispán (azaz két főispánja is volt a vmegyének) és Lévai Zsiga ellen, hogy Szathmáry János tisztjüket, aki Apponyi Ambrus ghymesí várnagyot és Solyom Ambrus tisztjüket megölte, Léva várában, mint gyilkost és nyilvános gonosztevőt fogva tartják, de a hozott ítélettel meg nem elégedve, a megye elé felebbeztek; azonban Haraszthy és Lévai az ügyet a vmegyéhez áttenni vonakodnak. Lajos király most őket erre a garamszbenedeki konvent utján felhívja.⁶⁾

1521-ben Haraszthy Ferenc és Lévai Zsiga panaszt emelnek

¹⁾ U. o. 118—120.

²⁾ Rupp i. m. I. 132: Csak Lévai Cseh János érthető alatta. Lehet, hogy Zsigának fivére volt és fiatalon elhalt. 1524-ben olvasunk Borbáláról, aki Cseh János leánya volt. Garamszbten. It. Prot. A. 83.

³⁾ Garamszbten. It. f. 55, 9.

⁴⁾ U. o. f. 2, 48.

⁵⁾ U. o. f. 2, 69.

⁶⁾ Garamszbten. It. f. 55, 20.

Nagylucsey Ferenc, László, Damján és Gergely, valamint Nagylucsey másképp Lipcsey Gergely ellen, hogy 3 év előtt jul. 22-e táján néhány jobbágyukat, mikor Selmecről zabeladásból visszajöttek, Perg helységben az ő jobbágyaik megtámadták és 4 lovukat elvitték. Továbbá ugyanazon évben Urnapja körül Nagylucsey László és Lipcsey Gergely a magasfalvai (Viszoka) helységnek Rysnewa nevű erdejében néhány jobbágyukat elfogatták és Saskő várába zártatták. Ujlaki Lőrinc országbíró 1521. apr. 30-án meghagyja a garamszentbenedeki konventnek, hogy ez ügyben a vizsgálatot ejtse meg. A vádat igaznak találták, ennél fogva a panaszoltak megidéztettek.¹⁾

Haraszthy Ferenc néhány hónap mulva meghalt. Özvegye, úgy látszik, nemcsak a férje után maradt ingóságokat magának tartotta meg, hanem a lévai uradalom visszaváltására vonatkozó okiratokat is eltulajdonította. Lévai Zsiga, Batthyany Zsófia és Pakosi Mihály özvegye Anna legalább ilyen vádakkal illették.

Báthory István nádor és kir. helytartó 1522. március 30-án meghagyja a garamszentbenedeki konventnek, hogy a lévai uradalom visszaváltásáról szóló okleveleket ki ne adja. Ellyevölgyi János nádori és Henczelly István országbírói ítélmesterek és Révai Ferenc, nádori titkár következő szerdán (ápril. 2) meg fognak jelenni Léván, hogy az ingóságok és a zálogjog ügyeit revideálják. Ők fognak majd itélni abban is, hogy a kérdéses okiratok másolatai kiadhatók-e, vagy sem. A lévai békeltetés azonban nem sikerült s az ügy a nádori ítélszék elé került. A nádor ennek folytán május 3-án felhívja Lévai Zsigát, hogy az ügy eldőltségig az özvegyet ne háborgassa, amit az utóbbi meg is ígért.²⁾ Az ügy folytatását nem tudjuk.

U. a. évben Lévai Zsiga Lugos Vásárhely, Rékás és Tállya várak felét leánya Zsófia férjének, Forgách Ferencnek írja át a garamszentbenedeki konvent előtt.³⁾

Ugyanez a konvent 1524. márc. 15-én nagylucsei Dóczy Ferenc barsi főispánt és fiait, Miklóst Lászlót és Gábort és Nagylucsei Damiánt és Gergelyt a király rendeletére Revistye vár és tartozékainak birtokába új kir. adomány címén bevezette. A beiktatás ellen március 21-én Lévai Zsiga nevében a konvent előtt tiltakoztak; azonban szept. 4-én maga Lévai Zsiga fiával Gáborral a tiltakozást a konvent előtt személyesen visszavonta.⁴⁾

Lévai Zsiga első neje elhaltával Petrovics Annát, Péter nővérét vette el. Ennek révén a mohácsi vész után nem csupán maga János király pártjára állott, hanem a vármegye nagy részét is maga után vont. Ezért azután Ferdinánd előtt nótába esett, aki 1529. nov. 13-án őt a lévai uradalom birtokától megfosztotta s azt, neve-

¹⁾ U. o. f. 80, 19.

²⁾ Garamszben. lt. f. 101, 52. f. 125, 14. f. 80, 11. f. 81, 20. f. 60, 23. f. 27, 49.

³⁾ Garamszben. lt. f. 46, 13.

⁴⁾ U. o. f. 35, 10.

zetesen Léva várát és a pásztói várkastélyt nejének Anna királynénak adományozta.¹⁾

Lévai Zsiga e hűtlenségével kapcsolatban érdekes bevallást olvasunk 1528. május 24-éről a garamszentbenedeki levéltárban. Bizonyos Polrecz Pál Brenecen (talán Berzenczén) tartózkodó ember néhány nap előtt olyan nyilatkozatot tett, hogy János király Léva várába bevonult. Nehogy Lévai Zsigának vagy utódainak ártson, e nyilatkozatát a garamszentbenedeki konventben Zudar Dávid garamszentbenedeki várnagy és körmöczi Plethner János, a bányavárosok hadinépének kapitánya előtt visszavonja.²⁾ Péterfalvai Barabás esete is érdekes. Lévai Zsiga őt 1527-ben elfogatta és csak úgy bocsátotta szabadon, hogy a garamszentbenedeki konvent előtt arra kötelezte magát, hogy elfogatása miatt Lévai Zsiga ellen fellépni nem fog és titkait (arcana) el nem árulja.³⁾ Ugy látszik, volt mit titkolnia, de a tanukat el tudta hallgattatni.

Viselkedése mindenestre gyanus volt és a királyi várak kapitányai Lévainak jenői és szokolyai birtokait emiatt elfoglalták. A jobbágyok a foglalók ellen fellázadtak. Dóczy Zsiga barsi főispán 1528. május 29-én Doroszlói János megbízottja után Budán Báthory István nádor előtt védekezett az ellen, hogy a lázadás tudtával történt volna. Mikolai Gergely, a kir. kamara ügyésze azonban erősítette, hogy a lázadás Lévai meghagyásából történt s a királynak tartozó hűsége ellenére jobbágyai által a király embereit megzavartatta. A nádor a tanácstagok meghallgatása után oly ítéletet hozott, hogy Lévai jun. 26-án a garamszentbenedeki konvent előtt tizedmagával esküt tegyen, azután az első megyegyűlésen jobbágyai után elégtételt adjon s a bűnösöket büntesse meg.⁴⁾

Lévai az ítélettel nem nagyon zavartatta magát, mert egyéb hatalmaskodásokat is elkövetett. Így Henczelffy Istvántól s a többi közbirtokostól Nagytörén 25 holdat foglalt el.⁵⁾ Mindezeknek következménye vagyonának elkobzása lett, de ez sem nagyon bánthatta. 1530-ban a sághi prépostnak Szöllös helységben ievő 13 szőlejét erőszakkal elfoglalta, kettőt 300 ar. frton eladott. Ezzel Ferenc prépostnak 1500 ar. frtnyi kárt okozott. Ezért viszont marthonosi Póstyéni Gergely, János király országbírája május 22-én a garamszentbenedeki konvent által megidézttette.⁶⁾

Léva vidékét ekkor már a polgárháborun kívül más, nagyobb veszély is fenyegette. Mikor Szulejmán török császár 1529-ben seregével Bécs alá indult, Thuróczi Miklós, a garamszentbenedeki apátság akkori birtokosa, a törököktől való félelmében az apátsági templom ruháit és ékszereit Péli Antal udvarbírája által a jobban meg-

¹⁾ Botka i. m. 118—119.

²⁾ Garamszentbened. lt. f. I, 16.

³⁾ U. o. f. 42, 15.

⁴⁾ U. o. f. 54, 38. és B. 112.

⁵⁾ U. o. f. 30, I. és 56.

⁶⁾ U. o. f. 16, 34.

erősített lévai várba vitette s azokat Lévai Zsiga őrizetére bízta. Félelme annyiban nem is volt alaptalan, hogy a János pártiak az egész felvidéket elfoglalták és a Ferdinánd párti Thuróczit az apátságából kiűzték. A törökök visszavonulása után azonban a németek felső Magyarország egy részét visszafoglalták, így Thurn Miklós 1530. jun. 7-én a garamszentbenedeki vármonostort is könnyű szerrel elfoglalta s a Léván őrzött templomi ruhákat és ékszereket visszahozatta.¹⁾

Azért a törökök látogatása sem maradt el, mert Mehemet belgrádi pasa — mint Istvánffy írja — mindazt, ami Ghymes, Léva és Garamszentbenedek körül fekszik, felégette és elpusztította, Verebélyt, Csiffárt és Aranyosmarótot felperzselt és lakosságának nagy részét elhurcolta.²⁾

Lévai Zsiga, úgy látszik, ez évben halt meg,³⁾ fia Gábor pedig Ferdinánd pártjához szegődött. Ennek jutalmául 1533-ban Bars vmegye főispánja és Ferdinand király udvari tisztje lett.⁴⁾ 1537. szept. 4-én mint Barsvmegye főispánja és Léva várának ura résztvett azon a körmöczi értekezleten, melyet Várdai Pál érseksprimás, bethlenfalvi Thurzó Elek kir. helytartó, számos vármegye, a bányavárosok és várurak a zavaros időkben megtartottak s egymással hadiszövetségi szerződést kötöttek.⁵⁾ Ugyanezen gyűlésből kifolyólag Rakovszky György thuróci alispánt és Albinus György, besztercebányai jegyzőt Bécsbe küldték külön utasításokkal. Többi közt figyelmeztették a királyt a sz. benedeki, sághi, bozói monostorokra s más gyengén megerősített helyekre, melyeknek elfoglalásából a vmegyék romlása következhetik be.⁶⁾

Az akkori zavaros idők mellett is furcsa fényt vet Lévai Gábor jellemére atyja alapítványával szemben tanúsított kegyeletsértő cselekedete. A család pálosok 1538-ban arra kéri a királyt, hagyja meg az esztergomi kapitánynak, hogy a Lévai Gábor által erőszakkal elfoglalt majorjukat és malmukat adassa nekik vissza.⁷⁾

Lévai Gábor Thurzó Annát vette nőül, akitől János fia született. 1539. január 24-én Bachay Könnyes Benedek nagyderzsényei részbirtokát bethlenfalvi Thurzó Györgynek és Ferencnek, valamint Annának, Lévai Gábor nejének és fiának Jánosnak 200 frtéért eladja.⁸⁾

Lévai Gábor 1541-ben halt meg. Ez évi jul. 13-án ugyanis Thurzó Anna, Lévai Gábor özvegyének kérésére a garamszentbenedeki konvent Léva várába küldte embereit, akik előtt az özvegy Pathy helységet (Bars), amelyet bold. férje Bessei Farkas Ferencnek, a

¹⁾ Knauz i. m. 26, 27.

²⁾ Hist. lit. XI. 114.

³⁾ Századok 1901. 341.

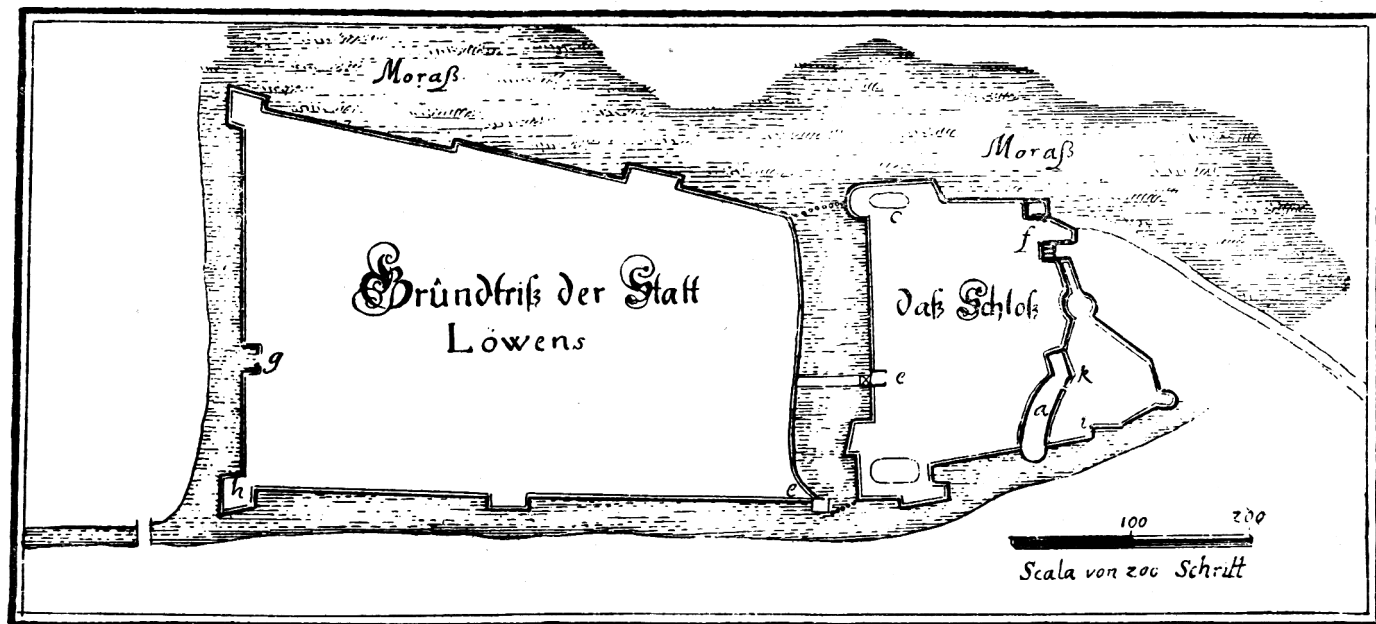
⁴⁾ Garamszentben. lt. f. 143, 16 és A 34, 50.

⁵⁾ Botka i. m. 155—159. Egyh. tört. eml. a magyarországi hitújítás korából. III. 181—186.

⁶⁾ Botka 162.

⁷⁾ Egyháztört. Eml. III. 317.

⁸⁾ Garamszentben. lt. f. 2, 51.

Léva alaprajza a 17. századból.

lévai vár gondnokának, végrendeletileg hagyott és sajátkezüleg inskribált, a maga részéről és János fia nevében is, szintén átengedi.¹⁾ Sárói birtokát pedig nővérének Katának, Farkas Ferenc feleségének adja át örökjogon. Ha pedig fia Lévai János őket később a birtokban megtartani nem akarná, 150 frtot tartozik nekik fizetni.²⁾

Az özvegy hamarosan férjhez ment Balassa Menyhérthez, aki-nek első dolga volt, hogy ugyis, mint a kiskoru Lévai János gyámja, a lévai uradalom birtokába üljön. Annyi bizonyos, hogy Balassa Menyhért nemcsak erőszakoskodó, hanem vitéz katonaember is volt, aki Léva várát a török támadásokkal szemben sikeresen megvédte.

Ezt már 1544. év nyarán megmutatta, amikor Sabán, az esztergomi lovasság parancsnoka egy csapat janicsárral és 400 lovas-sal a Dunán átkelve, észrevétlenül Lévaig hatolt, a mítsem sejtő város sáncait rohammal bevette s az ellenszegülőket leölte vagy elfogta. A várat is megtámadta, de Balassa Menyhért visszaverte, mire a török a várost kirabolta és felgyújtotta. Balassa már a támadás kezdetén lóhalálában értesítette Balassagyarmatot, Komáromot, Nyitrát és Surányt, Nyáry Ferenc, surányi várkapitány 350 válogatott lovassal azonnal elindult, hogy az ostromlottaknak segítségére siessen, bizva abban, hogy Horváth Bertalan balassagyarmati kapitánnyal egyesülve, a törökkel elbánhatnak. Horváth a vidéken cirkált, de attól félve, hogy Nyáry meg nem érkezik, Komárom felé tartott. Ezalatt Balassa a visszavonuló török üldözésére indult s egy ideig kergette is őket, de azután meglepetéstől tartva visszatért. Nyáry kémeitől értesült arról, hogy a törökök zsákmánnyal megrakodva visszavonulóban vannak Esztergom felé, gyors lovasokat küldött Horváth után, maga pedig a török elé menve, Szalkánál bevárta. Horváth és a török csapatok csaknem egyidejűleg érkeztek oda. A két sereg összeütközött és hosszú küzdelem után, miközben Zolthay kopjája Husszain pasát halálra sebezte, a törökök megfutamodtak. A törökök vesztesége 150—160-ra rugott, Nyáry a zsákmányt Surányba szállíttatta.³⁾

Esztergom eleste s ama körülmény, hogy a dunai vonalon csak Komárom vára állott, az esztergomi törököknek szabad utat nyitott Léva felé. S ettől fogva Léva várának fontossága egyre érezhetőbbé válik.

Léva vára eredetileg csak a trachyt szikladombon épült várból állott. Később, mikor Barátka és Visk elpusztultával a kis Léva helység lakói is a vár közelébe költöztek, hogy annak oltalmában részesüljenek, a vár erődítései a községre is kiterjedtek, melyet a körülötte elterülő mocsarak is védtek. Mikor pusztult el Ó Léva és keletkezett Új Léva, pontosan megállapítani bajos. Annyi bizonyos,

¹⁾ Garamsztben. It. f. 5, 39. Téves ennélfogva Wertner amaz állítása, hogy Lévai Gábort Buda 1542. évi sikertelen ostrománál egy ágyugolyó szétépte. Lehetséges, hogy ez Budának 1541. ostroma alatt történt.

²⁾ Garamsztben. It. f. 6, 40.

³⁾ Némethy-Emléklapok Esztergom multjából. 36, 79—80.

hogy ez legkésőbb a 16. század első felében történt. Az 1559—1561. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvek ugyanis Wylewa-nak nevezik s az utóbbi megjegyzi, hogy templomát a németek felégették, amikor Balassa Menyhért idejében (1549.) a várat megostromolták.¹⁾

Igy Léva várának 16. századbeli térképén már kettős várerődítmények láthatók, melyeket hid köt össze egymással. 1542-ben vasdinnyei Was János volt a várnagy,²⁾ 1544-ben Kiss András és Farkas Dénes.³⁾ A várőrség 1554—1555-ben 400 lovasból és 200 gyalogusból állott.⁴⁾

A pozsonyi országgyűlés 1546. (decr. IX. art. 44.) évben arra kérte a királyt, hogy a sághi, pásztói, drégelyi, szécsényi, bujádi és lévai várak megerősítéséről és szükségleteiről gondoskodjék. A király ezt meg is ígérte, úgy azonban, hogy amely várnak birtok tartozékai s egyéb jövedelmei vannak, azok fentartásáról uraik gondoskodjanak. E kérelmet az országgyűlés következő évi 3. cikkben megújította. Minthogy azonban Léva várához terjedelmes birtoktest tartozott, természetesen, hogy vele, valamint Pásztóval, Sággal, és Drégellyel stb. nem sokat törődött. Annál többet törődött velük Balassa Menyhért, aki szitnyai várából kiindulva egymásután foglalta el Bozókot és Csábrágot. Katonáival a két vármegyét állandóan zaklatta. A vármegyék rendei az országgyűléshez fordultak segítségért, mely 1548. 46. cikkben Szitnya várának lerontását rendelte el. A király gr. Salm Miklós vezérlete alatt egész hadsereget küldött Balassa megfékezésére. Salm először Szitnyát vette be, majd onnan Léva ellen indult, ahol Balassa tartózkodott. Balassa miután kincseit biztonságba helyezte, Lévát titkon elhagyta és családja után Erdélybe, Izabella királyné udvarába menekült. Léva várának védelmét Dacsó Tamásra bízta, aki a várat csak egy havi ostrom után adta fel. Salm a vár parancsnokává Majthényi Uriel thuróczi prépostot tette meg, aki 1552. jan. 22-én is lévai várnagy, majd a várat összes tartozékaival együtt jogos tulajdonosának Lévai Jánosnak adta át, aki Sárkándi Pált tette meg várnaggyá. Sárkándi később, Dobó után egri várkapitány lett.⁵⁾

A török veszedelem növekedtével a bányavárosok a legjobban rászoruló véghelyekre, Sághra és Garamszentbenedekbe katonai segítséget küldtek, 1550-ben pedig Oláh Miklós egri püspök és kancellárnak írják, hogy szomszédaik értesítése szerint, akik már a török alattvalói, a török rövid idő múlva betörni szándékozik vidékükre, annyival inkább, mivel a Nyitrán összegyűlt hadinép széteszlott s a török martalócok már oly vakmerőek, hogy a városok bányáiból kihurcolják és vagy megölik vagy fogságba hurcolják a munkásokat, sőt a templomokat is fosztogatják. Segítséget kérnek tehát a dúló

¹⁾ Hgprim. Itár. Vis. I.

²⁾ Garamszentben. It. f. 19, 50.

³⁾ U. o. f. 6, 6.

⁴⁾ Matunák. Korpona várkapitányai. 6.

⁵⁾ Eszt. kápt. hit. It. lib. 2, 88 és Egyháztört. Emlékek V. 481.

pogányok ellen.¹⁾ Hogy a törökök már ekkor mily közel kalandoztak a bányavárosokhoz, mutatja az a tény, hogy 1547. aug. 26-án esti 6 órakor a török martalócok a selmeci vásárról jövő bakabányai és pecsenyici embereket Kőpatakon megtámadták és közülök 60-at fog-ságba hurcoltak.²⁾

Mikor azután a bányavárosok is megigérték, hogy a végvárak védelmére gyalogos katonákat fognak küldeni, Várdai érsekprimás és kir. helytartó köszönőlevélben arra kérte a bányavárosokat, „hogy nem annyira hadi népet, mint inkább pénzt küldjenek, mellyel Ságbon folyton lehessen katonaságot tartani.”³⁾ Az érsekprimást ugyanis 3 várnak: Drégely, Ság és Érsekújvárnak fentartása terhelte. 1550-ben e három vár 9811 frt 80 dénárba került. 1551-ben Drégelyre és Ujvárra 12,617 frtot adtak ki és 630 db kőstöt küldtek 100 frt 80 dén. értékben. 1552-ben az érseki javadalmak könyve felemlíti, hogy mielőtt a török Ságbot és Drégelyt elfoglalta (az év második felében, a lovasok és gyalogosok fiz. mindössze 3253 frt 34 dénárt fordítottak.) Szondy tehát fizetetlen katonákkal védte Drégely várát.⁴⁾

Ily körülmények közt nem csoda, hogy 1552-ben Drégely és Ság várai a török kezeire jutottak. Ali budai pasa egymásután foglalja el Gyarmatot, Szécsényt, Hollóköt és Bujákat. Csak ezek eleste után érkezett meg Teufel Rázmán mintegy 12000 főnyi, többnyire idegenekből álló hadával, de ezt is a pasa Palástnál szétszórta. A palásti csatában a lévai és korponai helyőrség is résztvett. A törökök magát a vezért is elfogták és Konstantinápolyba hurcolták, ahol zsákba varrva a Boszporuszba fullasztották. Ugyanekkor esett el Sbardellati Ágoston váci püspök is, az utolsó magyar főpap, aki karddal kezében halt meg a hazáért.⁵⁾

A török veszedelem közelsége azonban Prandorffer Tamást, a lévai vár udvarbíráját vissza nem tartotta attól, hogy az esztergomi káptalan és a sz. István prépostság tizedeit le ne foglalja. A király 1550. jun. 4-én k. rendeletével ettől eltiltja.⁶⁾

A következő években a bányavárosok újabb kérelmekkel árasztják el a királyt. 1551. aug. 1-én kéri, hogy védelmükre nagyobb számú lovasságot tartson Korponán, Ságbon, Léván és Garamszentbenedekben. 1553. márc. 2-án pedig újból kéri a királyi biztosokat, hogy Léva, Báth és Korpona védelmére nagyobb őrséget tartsanak.⁷⁾

Az 1553. év Léva birtokában nagy változást hozott létre. Lévai János, aki Bécsben tanulmányait végezte, szept. 12-én 18 éves

¹⁾ Matunák, Török-magyar harcok az északnyugati Magyarországon. Kath. Szemle. 1899. 55.

²⁾ U. o. 54.

³⁾ Némethy i. m. 83.

⁴⁾ Acsády. Drégel és hőse. Századok 1887. 38.

⁵⁾ Istvánffy lit. XVIII.

⁶⁾ Egyháztört. Eml. V. 359—360.

⁷⁾ Matunák. Z dejín slob. a hlavn. bansk. mesta Kremnice. 364.

korában meghalt s vele a híres Lévai Cseh család fiága is sirbaszállott. Tetemei a bécsi Augusztinusok templomában nyugszanak.¹⁾ Az óriási vagyon ennek folytán a koronára háramlott vissza.

A leányági örökösök azonban nem hagyták annyiban a dolgot. Ghymesí Forgách Ferencnek nejétől Lévai Zsófiától (Lévai Zsiga leányától) született fia János azonnal jogot támasztott a birtokok egy részére azon címen, hogy † Haraszthy Ferenc Léva várát tartozékaival együtt Katalin leányának és Lévai Zsigának bizonyos pénzösszegért, a többi birtokot pedig (mint már felsoroltuk) ugyancsak nevezett Katalinnak adta és adományozta. Révay Ferenc nádorhelyettes 1553. okt. 6-án k. rendeletében meghagyta a garamszentbenedeki konventnek, hogy az erre vonatkozó okiratokat adja ki.²⁾ A kincstárnak azonban pénzre volt szüksége, az egyszer kezeire került, kivált ily nagy terjedelmű birtokokat könnyen ki nem adta. A leányági örökösöknek minden kísérletezésük már eleve kárba veszett.

S ezzel a híres Sárói-Lévai-Cseh családnak 165 éven tartó lévai szereplése lezáródott.

¹⁾ Századok. 1901. 341.

²⁾ Garamszentben. lt. f. 95, 24.

A lévai uradalom a ruszkai Dobó család birtokában

Léva vára újból kir. várrá lett s a király várkapitányokká rendszert a vármegye főispánjait tette meg. Első kir. várnagya 1555-ben Telekesy Imre¹⁾, utódja a következő évben Vizkelety Jakab, 1557-ben pedig a nagy hős, Thury György.²⁾ Lovaskapitányok: Pálffy Tamás 1570-ig, azontul 1572-ig zólyomi kapitány és főispán, majd palotai kapitány és poltári Soós István, Dobó Istvánnak lévai lovaskapitánya, 1571-ben zólyomi alispán. A szécsényi csatában mindketten török fogságba estek.³⁾

1555. aug. 12-én Nagysallóból az a hír érkezett, hogy a törökök Kéméndet elpusztították és észak felé vonulnak. Csakugyan egészen Kovácsig hatoltak, amelyet kiraboltak.⁴⁾ Majd koldusoknak öltözött kisebb török csapat vette körül Garamszentbenedeket, remélve, hogy csellel bejuthatnak; az őrség azonban széjjel kergette őket.⁵⁾

Ez évben az országgyűlés 4. cikkelye értelmében Balassa János lett bányavidéki főkapitánnyá, akinek joghatósága alá Árva, Liptó, Turócz, Zólyom, Hont, Bars és Nógrád vmegyék rendeltettek. Mint-hogy a magánkezekben levő várak a király segítsége nélkül fenn nem tarthatók és Fülek is elesett, az országgyűlés újból kérte a királyt, hogy ígéretéhez képest e várakat is tartsa fenn. Az 1556. évi 16. cikk a lévai vár fenntartására Turócz, Árva, Liptó, Zólyom, Bars és Hont vmegyék munkáit rendeli, az esztergomi érsek és káptalan, a thuróczi prépost és Báthory András kivételével, akiknek munkái az újvári vár fenntartására fordítandók. Balassa János a bányavidéki főkapitányságot 1562-ig viselte. Kétségtelen, hogy kellő erővel és támogatással területét a törökök portyázásaival szemben megvédel-

¹⁾ Katona i. m. tom. XXII. 726, 728 stb.

²⁾ Garamszentben. lt. f. 16, 3.

³⁾ Kath. Szemle 1899. 424—425.

⁴⁾ Eszterg. kápt. lt. Lad. 1. 1, 37.

⁵⁾ U. o. Caps. Eccl. 20. f. 5, 5.

mezhetne volna. Amde elegendő haderőt sem a király, sem a bánya-
városok nem bocsájtottak rendelkezésére. Az egész főkapitányság
területén csak 1000 főnyi állandó őrség volt. 1562-ik évben Bars
vmegyében összes hadereje 900 emberből állott és pedig: Bars
vmegye 400 embere, Oláh érsekprimás sz. kereszti uradalmában 100,
Saskő és Repistye várakban 100, Garamszentbenedek vármonostor-
ában 100 és Dobó István lévai várában 200 főnyi őrség.¹⁾ Való-
ságos csodaszámba vehetjük, hogy a török e várakat már akkor
el nem foglalta.

A várak maguk is, kivált Garamszentbenedek, elhanyagolt álla-
potban voltak. Nagylúcsei Dóczy Miklós 1556. április 11-én kéri
Körmöczöt, hogy segítsenek Sz. Benedeken, mert ennek erődítmé-
nyei úgy szólván semmit sem érnek. Barsmegye is közbenjárt ez
ügyben a királynál, aki kijelentette, hogy ez a bánya-
városok kötelessége. A vármegye megbizta Dóczyt, válasszon ki néhány alkalmas
embert, akik Léva kapitányával, a Lévát építő mesterrel s a bánya-
városok kiküldötteivel vizsgálják meg a vármonostort s az erősítési
munkálat végeztessék el. Léva várát a vármegye s a nemesség fogja
megerősíteni.²⁾ A vármonostorról annyit tudunk, hogy a keleti bász-
tyát kijavították és befedték és 1565 ben a templomnak egyik leé-
gett tornyát rendbehozták.³⁾

1558. jan. 8-án Ferdinánd király Léva várát és városát összes
tartozékaival egyetemben ruszcai Dobó István erdélyi vajdának s a
székelyek ispánjának adományozza ama kiváló szolgálatokért, ame-
lyekkel önmagát úgy Eger várának védelmében, mint az erdélyi vaj-
daságban, majd Szamosujvár védelmében annak 10 hónapos ostroma
alatt és a török fogságban kitüntette. Az adomány neki s általa fi-
vérenek Domonkosnak és elhalt fivére Ferenc fiainak, János és Mik-
lósnak, valamint utódaiknak szól. A király ez adománylevelet 1560.
szept. 13-án privilegiális formában is kiadta.⁴⁾ Az esztergomi káptal-
an, melyet a király a beiktatással megbízott, Nagysallói Gallus ka-
nonokot küldte ki, aki Kálnai Albert kir. emberrel aug. 12-én a be-
iktatást Léván elvégezte. Ez ellen Forgách János már másnap Lé-
ván, a többi leányági örökösök pedig a káptalan előtt tiltakoztak.
Báthory Endre országbíró Forgách János kérésére elrendelte, hogy
a garamszentbenedeki konvent a lévai birtok jogaira vonatkozó oki-
ratok mását adja ki.⁵⁾

Az adománylevelet a király 1560. szept. 17-én újból kiadja oly
kikötéssel, hogy ha Munkács várát visszaszerezni sikerült s az Do-
bónak át fog adatni, Léva várát azonnal visszaadni tartozik. Az esz-
tergomi káptalan Kónyaffalvai György mester, barsi főesperest küldte
ki a beiktatásra, aki Osztroluczky Gáspár kir. emberrel 1561. máj.

¹⁾ Kath. Szemle 1899. 297.

²⁾ U. o. 418.

³⁾ Eszt. kápt. It. Caps. Eccl. 20. f. 6, 5. és u. o. Caps. 21. f. 1, 9.

⁴⁾ U. o. Caps. 5. 11, 8. Botka 172-173.

⁵⁾ Garamsztb. It. f. 144. 30.

11-étől 21-ig a beiktatást foganatositották. Egyes falvakba a töröktől való félelem miatt nem mehettek, onnan tehát az embereket Lévára rendelték. A beiktatásnak ghymesi Forgách János az egész Lévai-leányág nevében ellentmondott.¹⁾

Dobó István Sárkándy Pál egri várkapitánynak lévő kúriáját, melyet kir. adományból birt, erőszakkal elfoglalta, ami ellen Sárkándy 1559-ben óvást emelt.²⁾

Dobó lévő várkapitányává Horváth Bertalant tette meg. De elég baja is volt vele. A vármegye okt. 21-én Kistapolcsányban tartott gyűlésén maga Dobó emelt panaszt ellene, hogy Vrabik Mihály névedi jobbágjától 32 frtot, 100 szapu zabot, három drb szallonnát, üres edényeket, egy vaskereket és egyéb holmikat elvitt. A vármegye azonnal kiküldte Szobonya Lázár főszolgabíró és derezlényi Litassy István esküdtet, hogy Horváthot az elvitt tárgyak viszszaadására szólítsák fel. Horváth azonban ezt megtagadta.³⁾

Horváth egyébként is erőszakoskodó, durva ember lehetett. Mikor a barsi kerület esperese, a szöllősi plebános, a főesperes megbízásából a lévő plebánost, Vizkelety Mátyást felkereste, hogy neki a zsinatra szóló meghívót átadja, Horváth azzal fenyegette meg, hogy arra, aki még egyszer valami írást hoz, három botot fog verekteni.⁴⁾ Valószínűleg a viselkedésének tulajdonítható, hogy még ugyanazon évben helyette Chutor Endrét találjuk a várkapitányságban.⁵⁾

Dobó István, akinek érdemeit az egész ország elismerte, maga Ferdinánd király is kitüntette és honorálta, utódja Miksa király alatt hűtlenségbe esett. Az akkori viszonyok közt a nótával a törvényes formák betiltása mellett is sok visszaélés történt s annak, aki a nótát elkerülni akarta, ugyancsak hűséges királypártinak kellett lennie, aki semmin fenn nem akad és Bécsnek minden intézkedésében megnyugszik. A történetírók többféle okot hoznak fel, amelyek Dobó Istvánnak „hűtlenségét“, nótáját előidézték. Miksa király uralkodása elégedetlenséget támasztott a magyar urak egy részében, akik közt Dobó István, Tahy Ferenc, Balassa János, Forgách Simon és Ferenc neveit olvassuk. Dobóról a velencei követ ezeket írja: „gazdag és tekintélyes ember, aki már Ferdinánd alatt az egész Erdély kormányzója volt. Léva nagyon erős és fontos vár birtokosa, a bányák völgyének elején. Mondják, hogy ott ez idő tájt bizonyos számú lovast és gyalogost gyűjtött össze s nagyon is kész lenne ő felségének a bányák elfoglalásával nagy kárt okozni, ha bántanák, pedig azok a birodalom jövedelmének nagy részét szolgáltatják.“⁶⁾

A bajt kétségkívül elmérgesítette Perényi Gábor ellenségeskedése, aki Dobónak mindenben ártani iparkodott. Az ellenségeske-

¹⁾ Eszterg. kápt. hit. lt. caps. 2. 11, 13. és u. o. caps. 5. 11, 9.

²⁾ U. o. L. 2. 88.

³⁾ Botka 174.

⁴⁾ Eszterg. hgprim. lt. Visit. I.

⁵⁾ Eszterg. kápt. hit. lt. Prot. 2, 362.

⁶⁾ Bártfai László L. Ghymesi Forgách Ferenc. 114.

désre az adott okot, hogy Dobó jogot formált Sárospatak birtokához, mely Perényinek kezében volt. Perényi egy nemes embernek állítólagos bántalmazása miatti vádat emelt Dobó ellen, akit emiatt fej- és jószágvesztésre ítélték. Perényi a per folyamata alatt 1567 június 7-én magtalanul elhalt és a sárospataki vár a királyra háramlott vissza. Dobó a vár elfoglalása ellen tiltakozott és perbe szállt a fiskussal. Miksa király, bár időközben Dobó a nemes özvegyével kiegyezett, az ítéletet fenntartotta s annak végrehajtását elrendelte, mert Sárospatak dús jövedelmeiről lemondani nem akart. Dobó Istvánt elfogatta és Pozsonyban elzáratta. Szabadulásának föltétele az volt, hogy nemcsak Sárospatakról, hanem Léva és Végghes várakról, valamint Göncz és Telkibánya birtokáról mondjon le, azonfelül a Ferdinánd által neki adott 30.000 aranyat fizesse vissza.¹⁾ Dobó azonban szabadságát ily drágán visszaszerezni nem akarta. Cselhez folyamodott és szolgáinak segítségével Pozsonyból megszökött és váltott lovakon hazajött Lévára. Itt találkozott Balassa Jánossal, hogy a teendőket megbeszéljék s innen Szerencsre távozott, majd János Zsigmonddal lépett érintkezésbe.²⁾

Az 1569. évi országgyűlésről a rendek tüntetőleg távolmaradtak. A király erre az országgyűlés megnyitását elhalasztotta s a rendeket külön biztosító levelekkel hívta meg. Dobó és társai biztak a komolynak látszó ígéretekben és elmentek Pozsonyba, ahol azonnal zár alá helyezték őket. Hiába irtak többször is a királynak, hogy vizsgálja meg ügyüket s ítéljen fölöttük. Dobó köszvényére is hivatkozott, mely a fogságban egyre hevesebben kinozta. Hónapokig ültek a fogságban, míg végre Balassa 1570. március 9-én megszökött. Ettől fogva Dobót még szigorubban őrizték. Az ország rendei is közbeléptek. Végre a király április 16-án szabadon bocsátotta, de írásban kellett megfogadnia, hogy királyához minden időben és körülmények közt hű marad. Balassa is kegyelmet kapott.³⁾

Szegény Dobó Istvánt a harmadfél évi fogság és régóta sorvasztó betegsége, a köszvény annyira megtörte, hogy ősi várába Szerednyére hazamenvén, 1572. május végén meghalt.⁴⁾ Fia Ferenc azonban Léva várának összes tartozékaival együtt minden nehézség és akadály nélkül birtokába lépett.

Dobó István építtette a várban a ma is ép karban levő várkastélyt, melyet fia Ferenc fejezett be. A kapu fölött e felírás olvasható: Magnificus Dnus Stephanus Dobó de Ruszka comes Bars Medio Ladislai de Lekemér fratris sui fieri Fecit Anno Domini MDLXXI.

¹⁾ Tulajdonképen 30.000 frtról volt szó. Ez összeget Dobó az egri katonaság fizetésére fordította s annak megtérítésére neki Ferdinánd a szempci harmincadot kötötte le. Mikor azután Dobó öccse Domonkos török fogságba esett, a király, hogy őt a fogságból kiválthassa, 1559. szept. 2-án ez összegnek kifizetését elrendelte. Balogh. Egervár tört. 129, 131.

²⁾ Bártfai Szabó i. m. 124, 126.

³⁾ U. o. 174.

⁴⁾ Balogh i. m. 132.

Léva képe a 17. századból. Keletről.

Felső Magyarország védelmének hathatósabb biztosítására 1564-ben a dunáninneni főkapitányságot létesítették s annak első generális főkapitánya Dersffy István lett, aki Nyitrán székelt. Ugyanazon évben május 14-én katonai tanácskozást tartott Kőrmöczőn, amelyben Dobó István barsi főispán, Balassa János zólyomi főispán és főkapitány, Dóczy Gábor a kir. biztosok és a hét bányaváros kiküldöttjei vettek részt. A védelmi intézkedések során többi közt abban is megállapodtak, hogy az ellenség közeledését egymásnak tűzjelzésekkel adják tudtára. Dobó a tűzjelzést a lévai várban már el is rendelte, ahonnan egyik oldalon Szitnya vára, a Garam völgyében pedig a garamszentbenedeki őrtorony azt felfoghatta s a berzencei várhegyen át Ujbánya, Zsárnóca és Garamszentkereszt felé továbbította.³⁾

Olykor-olykor azután, hogy valami látszata is legyen, Bécsben is megmozdultak. Így 1566-ban Miksa király a veszélyeztetett Korponára De Latour Jeromos kapitányt küldte egy zászlóalj német gyalogsággal, melyből nemzokára 50 embert Léván, 50-et pedig Bakabányán helyeztek el.⁴⁾

Hát bizony ez a törökök állandó portyázásai ellen ugyancsak kevés segítséget jelentett, amikor a véghelyeknek inkább lovasságra lett volna szükségük. Az 1567. 20 tc. is azt sürgeti, hogy Újvár, Surány, Léva, Komjáthi, Korpona, Divény és Kékkő végvárakban állandó lovasság tartandó. Dobó Istvánnak pl. Léván 1562-ben mindössze 200 főből álló őrsége volt. 1564. április 4-én a szécsényi csatában Lévának és Korponának majdnem egész őrsége odaveszett. Oláh Miklós rendeletére Ghyczy György oláhujvári kapitány 150 lovasával és 50 gyalogossal őrizte hetekig a két várat. Ha a török tudta volna, hogy a végvárak ennyire védtelenek, az összes végvárakat jóformán kardcsapás nélkül foglalhatta volna el.

A veszedelem első sorban a legközelebb fekvő bányavárost, Bakabányát fenyegette, amely hirtelen támadás esetén csak Lévára támaszkodhatott. A végvárak ennek folytán állandó levélösszeköttetésben állottak egymással. Így 1566. május 25-én Kapornoky Mihály garamszentbenedeki prefektus figyelmezteti a bakabányaiakat, hogy értesülése szerint a török bég Esztergomból valamelyik éjjel rablásra készül, állítólag Taszárra. „De én azt nem vélem, hogy arra menjen, mert im harmad, vagy negyed napja, hogy kijött a bíró Esztergomból. De ki tudja a török szándékát. Ahová utat ad, nem oda megyen, hanem máshová. Azért Kgd vigyázzon, ha itt valami lészen és lövést avagy egyéb jelt hall, Kgd hozzánk siessen. Ismég innen az mennyien lehet, készen leszünk.”²⁾ Bakabányát a törökök legkönnyebben közelíthették meg, mert erdő vette körül, amelyben elrejtőzhettek.

¹⁾ Matunák. Z dejín stb. 368, 369.

²⁾ Matunák. Korpona várkapitányai. 16.

³⁾ Kath. Szemle. 1899. 418. és 605—606.

Már 1564. április 18-án a város pásztorait elfogták és részben megsebesítették, azonkívül néhány polgárt elfogtak és elhurcoltak. A város Selmecztől legalább 30 jó puskást kért. Április 26-án újból egy török csapat mutatkozott a város előtt.¹⁾ Bakabányának vitéz kapitánya Barbarich Horváth György azonban résen állott. 1570. május 25-én Amhat nógrádi és drégelyi szandzsákbég a várost meghódolásra s adófizetésre szöllitotta fel, 1 hét múlva pedig újból megfenyegette.²⁾

1571. ápr. 3-án Forgách Simon dunáninneri főkapitány Léván járt és éppen lóra akart ülni, hogy Surányba visszamenjen, amikor szolgálja a nógrádi kémtől megtudta, hogy a török Bakabánya megtámadására készül. Forgách Nyitráról 100 lovast rendelt védelmükre s a bányavárosoknak is meghagyta, hogy 100 gyalogost küldjenek.³⁾ Julius 14-én az új bég a nógrádi és drégelyi törökökkel három csapatban Bakabánya alá jött, az aratókat megtámadta, 2 legényt, 1 leányt és 7 embert rabságba hurcolt. Nemrég pedig Tótbakáról 300 marhát hajtottak el.⁴⁾ 1573-ban a törökök ismét Bakabánya ellen készültek. A bányavárosok július 9-én ezt megírták a királynak s arra kérték, hagyja meg Forgách főkapitánynak, hogy a végekre jobban vigyázzanak és szükség esetén segítségre jöjjenek. A király aug. 6-án értesíti a bányavárosokat, hogy a budai pasát levélben figyelmeztette, hogy hagyja a bakabányaiakat békében, miután ők sohasem hódoltak meg s a békekötés értelmében minden új hódoltatás tilos. Ha pedig a pasa az ellenségeskedést meg nem szüntetné, a Portának fogja bejelenteni.⁵⁾ Nos a törökök békét hagytak Bakabányának, ehelyett azonban Garamszentbenedek városát égették fel.⁶⁾

Ugy látjuk, hogy a végvárak őrségei a béke tartama alatt pusztán a védelemre szorítkoztak, a törökök azonban a békével mitsem törődtek s amikor tehették, esztergomi, párkányi, nógrádi stb. váraikból kisebb-nagyobb portyázásokra ki-kirándultak. Így írja Verancsics érseksprimás 1571. július 10-én: „Az esztergami bég majdnem naponta inti végváraink kapitányait, hogy a békét tartsák meg, ő maga azonban nem szűnik meg övéit prédálásra különféle irányban kiküldeni. Ma éjjel Baracska faluig jöttek, ahol néhány aratót elfogtak. Akiknek a mi (az érsekújvári őrség) és a lévai katonák elég gyorsan segítségükre siettek, de nem találták őket, mert a zsákmányolás után az éjnek palástja alatt hazatértek.”⁷⁾

Verancsics érsek Ghyczy Györgynek, érsekújvári kapitányának, aki jelentette, hogy a törökök Lédec körül járnak, 1571. szept. 20-án a következő utasítást adta: „Ezek ellen valamit cselekedni nincs

¹⁾ Matunák, Drégely és Palánk 6.

²⁾ U. o. 10, 12.

³⁾ U. o. 13.

⁴⁾ U. o. 16.

⁵⁾ Matunák, Drégely és Palánk. 21.

⁶⁾ Eszt. kápt. lt. Lad. 25, 4, 1.

⁷⁾ Némethy i. m. 89.

megtiltva, mert ezek jöttek a mi birtokainkba. Lehet tehát őket jogosan elűzni, elfogni és levágni. De ne küldj senkit a mieink közül, hogy eme ellenségeinket otthonjukban megtámadja, mert ezt ő császári felsége tiltja. A mi katonáinknak a megvédését azonban nem tiltja. Tartózkodjál tehát a csatázók kiküldésétől, de az ellenségtől kiküldötteket nyugodt biztonsággal visszaűzheted. Csak őrizd meg emlékezetedben, hogy ha Ő felsége az eseményeket tudni óhajtana, azonnal kész lehess az okadatolással, úgy, mint azt jelenleg is kívánja.“¹⁾

Azért bizony nem egyszer megtörtént, hogy végváraink kapitányai megtorlásképen a törökök területére törtek. Ha azután vállalkozásuk sikerült és főkép, ha a zsákmányból Bécsbe is küldtek, semmi bajuk nem esett. De ha kirándulásuk kudarccal végződött, Bécsnek haragját vonták magukra.

Mint említettük, Dobó István halála után fia Ferenc lépett a lévai vár és uradalom birtokába, egyuttal Bars vmegye főispáni székébe is. A hagyaték rendezése és felosztása azonban csak 1578. július 31-én történt a vmegyének kistapolcsányi gyűlésén. Szelezsényi Gáspár alispán, Tajnai Péter és Tőrey Albert főszolgabírák ruszkai Dobó Ferenc kérésére jun. 1-én a lévai várban megjelentek s ott Aranyossy István lovas kapitány, Thopos Ferenc lovas vicekapitány, Lipthay György a véghelyek barsi dikátora, Palásthi Paska Lázár és Setétkuthy János szomszédok jelenlétében Szentlászló Boldizsár gondnokot, Belychych Domonkos számadót, a vámszedőt és egyéb tisztviselőket behívták és eskü alatt osztották szét a ruszkai Dobó István hagyatékában levő összes ingóságokat a bor kivételével Dobó Ferenc és Sulyok Sára, Dobó István özvegye, most Keresztszeghi Csáky Pál neje közt — a gabonatermést valamint egyéb értékeket, amelyeket a lévai várban találtak úgy, hogy az összes termények és értékek $\frac{1}{6}$ -át az özvegy kapta. A neki jutott rész a lévai várban helyeztetett el addig, amíg az özvegy azt el nem szállíttatja.

Patachych György, a lévai vár parancsnoka azonban Dobó Ferenc nevében tiltakozik az ellen, hogy ha a törökök támadása vagy tűzvész esetén Csákyne ingóságaiban kár esnék, őt azért felelősségre vonhassák.²⁾

Dobó Ferenc nem Léván lakott, amiért is a vármegye 1576. május 31-én tartott gyűléséből arra kérte őt, hogy a vármegyében lakjék, miután a vármegye fontos ügyei az ő — a főispán — személyes jelenlétét kívánják meg.³⁾ A lévai vár kapitányi tisztjével martonosi Ispán Istvánt bizta meg, akit még 1581-ben is Léván találunk. Egyuttal dunáninnen vicekapitány is.⁴⁾ A fenti Patachich

¹⁾ Némethy 90.

²⁾ Botka i. m. 193—194.

³⁾ U. o 183.

⁴⁾ Századok 1907—821. Matunák i. m. 31.

György 1578-ban a lévai vár prefektusa, Korpády Pál pedig 1576—1580. években Léva várnagya, Aranyossy István pedig 1580-ban a vár prefektusa volt.¹⁾ Minthogy ugyanazon időben kapitány, prefektus és várnagy szerepel, mind a három külön tisztséget jelent.

A törökök kirándulásai pedig Léva vidékére a béke dacára sem szüneteltek. 1574. december 4-én éjjel előtt erős lövések hallatszottak Lévától Bakabányára, mire Barbarich, néhány katonát ott-honhagyva, minden gyalog és lovas katonájával Léva felé kémszemlére indult.²⁾ Ugy látszik, a törökök Léva körül leselkedtek, de a lövések elriasztották őket. 1575. szept. 11-én reggel a törökök Bakabánya alatt portyáztak és 2 fiut vittek el. Barbarich utánuk sietett és 4 lovat s ugyanannyi fejet hozott haza.³⁾ 1577. április 6-án ismét Bakabánya körül cirkáltak, de az ottani huszárság visszaverte őket és néhányat elfogott belőlük.⁴⁾ Következő évi február 23-án éjjel után 2-3 óra közt mintegy 400 török lovas lopakodott a város alá, a Tótbaka feletti városi malmokat megtámadták, kirabolták és felgyújtották úgy, hogy 3 malom és a kohó leégett.⁵⁾

1578. szeptember 1-én reggeli 7 órakor írja Bakabánya Selmecznek: Éjjel után 2 órától 7-ig Léván nagy és kis ágyukból szakadatlanul lőttek és nagy tűz látszott és még látszik. Félő, hogy a törökök a várat vagy a várost megszállták és ostromolják, mert sok puskalövés is hallatszott. A város lovas és gyalog helyőrsége segítségre ment úgy, hogy a várost csak a polgárság őrizi.

Délután 2 óra. A katonaság Lévától ama jelentéssel jött vissza, hogy 3000 lovas és gyalog török volt Léva alatt, köztük volt kocsin az esztergomi és nógrádi bég is. Az alsó külvárost felprédálták s az ottani gabonaasztagokkal együtt elhamvasztották. Akiket a szegény népből és cséplőkből értek, néhányat levágtak, néhányat pedig elhurcoltak és részben elégettek(!) Dobó Ferenc marháját is elhajtották. Azután a janicsárok egy másik, palánkkal körülvett városrészt rohantak meg, de a sűrű tüzelés visszavetette őket.

Mikor a bakabányai katonaság, mely a lévaiak segítségére jött megtudta, hogy $1\frac{1}{4}$ mértföldnyire nagy janicsár csapat leselkedik reája, Solymos felé vonult és midőn a nagy lödőzés megszűnt s a törökök elvonultak, hazamentek.

Mondják, hogy sok török sebesült meg és lövetett agyon, de valamennyit a kocsikra rakták s elvitték; egyik zászlótartójuk mindjárt az első támadásnál elesett.⁶⁾

Ki volt ekkor Bakabánya kapitánya? nem tudjuk. Barbarich-Horváth ekkor már zólyomi kapitány volt. Ő bizonyára nem pusztá

¹⁾ Botka i. m. 185, 193, 195.

²⁾ Matunák. Drégely és Palánk 29.

³⁾ U. o. 36.

⁴⁾ U. o. 44.

⁵⁾ U. o. 45.

⁶⁾ Matunák. Drégely és Palánk 46.

szemlélője maradt volna a harcnak. 1580-ban már a vitéz Pogrányi Benedek Bakabánya kapitánya.¹⁾

A következő években a törökök Lévát és vidékét békében hagyták. 1586-ban azonban Garamsztbenedeket teljesen kirabolták.²⁾

A következő év diadalt, de nagy veszteséget is hozott a lévai őrségnek. Szept. 10-én jelenti Dobó Ferenc Ernő főhercegnek, hogy huszáraival és kocsira rakott hajduival az éjjel Eszergomból kitört török sereget megüzte. A török lovas csapatot egészen Farnadig kergette. Lovaik azonban az éjjeli száguldásban nagyon kifáradtak, ennél fogva haza kellett térniök. Sok török rabot és fejet hozott magával. Igen sok főtörök esett el.³⁾

A másik kirándulásról, melyben Pálffy Miklós vezérlete alatt az érsekújvári, lévai, komáromi és tatai őrség egyrésze vett részt, Istvánfy értesít bennünket.⁴⁾ Az egyesült magyar csapatok Kelenföldön meglepték a legelésző lovak őrségét és részben levágták, másik részük a Dunán levő ladikokra és a közeli erdőkbe menekült. Ferhát budai pasa erről értesülve, gyorsan összeszedte csapatait és a magyarság elé indult. A magyarság zsákmányával együtt idejében hazaérhetett volna, de be nem érve a lovakkal, a satrakat és takarókat is magukkal vitték s ezek elszállítására a közbeeső falvakban szekereket hajszoltak. Ezzel időt engedtek a töröknek arra, hogy őket üzőbe vehesse. Pálffy maga hiába sürgette a gyors hazameneget, a katonaság a nagy zsákmánnyal terhelten lassan mozgott úgy, hogy a törökök utól érhatték. A csata megindult és kezdetben a törököket vissza is verték. Mikor azonban a pesti törökök a janicsárokkal odaérkeztek, a tulnyomó erővel megbirkózni nem tudtak és miután a Batthyány csapatból Bornemissza Miklós többedmagával elesett, a lovasság a gyalogosok cserbenhagyásával menekülni kezdett. Sem Pálffy, sem Nádasdy sem a többi vezérek nem tudták őket visszatartani. A gyalogosok egy ideig vitézül harcoltak, de a nagy-számu török végül is leverte őket és csak kevesen menekülhettek meg az erdei ösvényeken át. A többiek a törökök fogságába estek.

Hiába, a hadi szerencse forgandó.

A 16. század vitézi élete oly — mai nyelven szólva — sport-szerű hadijátékokat termelt ki magából, amelyekről néhány szóval meg kell emlékeznünk. A személyes bajviadalok voltak ezek, melyek a végek vitézi életének tartalmát adták. E személyes bajviadalokat szigorúan tiltották, sőt büntették is, de megakadályozni nem tudták. „Küzdelem volt ez — írja Takáts — a nemzeti becsületért és a jó névért; áldozat a nemzetért; hősi törekvés a vitézi virtus bebizonyítására; nemes példaadás, mint kell az igaz vitéznek az életével sáfárkodnia.”⁵⁾

¹⁾ Matunák. Korpona várkapitányai. 29.

²⁾ Eszterg. kápt. lt. Lad. 21. 3, 12.

³⁾ Takáts. Rajzok a török világból. I. 358.

⁴⁾ Lib. XXVI. 347-348.

⁵⁾ A török—magyar bajviadalok. 12.

Egy-egy vitéznek győzelme sokszor egész kisebb csatával ért fel. Híre terjedt a török és magyar végházakban, a győztes neve szájról-szájra járt, a hegedősök és lantosok énekeket zengtek róluk.

A békeesztendők különösen alkalmasak voltak a személyes bajviadalokra, hogy a végek vitézi életében változatosságot teremtsenek. A 16. században még a rendes harcok is inkább ilyen személyes bajviadalok, mint tömegharcok voltak.

A török és magyar végvárok vitézeinek egymás közti levelezései ékes tanubizonyságát szolgáltatják annak, hogy e személyes bajviadalok győztesei az ellenségben nemcsak tiszteletet és bámulatot, hanem barátságos érzéseket is támasztottak. A törökök és magyarok leveleikben egymást „jó szomszéd barátom“, „nemes vitézlő barátom“, „tiszteletre és becsületre méltó vitéz ur“ stb. címzésekkel illetik, egymásnak ajándékokat küldöznek, egymást sziveségekre kérik. Bécsben ezt nem értették, sőt hazaárulásnak tekintették. Pedig ez a barátkozás a végbeli magyar és török vitézek együttélésének természetes folyománya volt. A magyar vitézek a törökben nem pusztán a pusztító ellenséget, hanem hasonlóan lovagias és vitéz ellenfelet láttak és viszont. A bécsi ferde felfogás dacára azután maga az udvar is ünnepelte és kitüntette azokat a vitézeket, akik török ellenfelüket ily párviadalban megölték.

A bajviadalok előzetes kihívásokkal kezdődtek. A fővitézlő urak egymásnak rendszeren strucc, kócsag, vagy pávatollat, a szegény sorban élő vitézek pedig daru vagy sastollat küldtek. Ez volt a bajrahívásnak egyik módja. Vagy az egyik végház lovagjai az ellenfél vára alá száguldottak s a sorompónál bekiáltottak: „ha szívetek (bátorságtok) van, jöjjetek ki!“ Ezt Temesvár, Eger és Szigetvár ostrománál is megtették. Vagy levelet tettek le a vár falai alá, amelyben a bajrahívást tudtul adták.

Ilyen levelet kaptak a lévaiak 1554. okt. 28-án. „Ez a levél adassék az lévai vitézeknek: Fychor Mihálynak, Sztankovith Györgynek, Nagy Gábornak, Rácz Farkasnak, Balogh Mihálynak kezükben.

Köszönetünket és magunk ajánlását! Az minemű kopjjasakat ott hagyunk vala, kívánnánk töletek, hogy megjelentsétek az napját, mely nap legyen az és megirjátok nekünk az napot; mert most is igen messze haladott. De immár mi is elvégeztük minden dolgainkat, azért jelentsétek meg nekünk az napját. Továbbá tudjátok, nemcsak most történt eféle dolog köztetek és mi köztünk; mert igen szép ahon az két szép sereg szembe áll és csak ketten-ketten vivunk, mint két kos vína egymással. Mert ezt értsétek, hogy levél szerint ennél több levelet mi nektek nem küldünk. Ez levélhez képest nekünk azt meg adjátok értenünk, hogyha kijöttök-e avagy nem; mert tudjátok, ha ki nem jöttök, mi tudjuk, minemű ajándék kell aztán aféle vitézeknek. Kérünk azon, hogy az gyermekséget hagyjátok el és jelentsétek meg magatokat, ha vagyon vitézségtek avagy nincs. Isten tartson meg bennetek. Ez levél költ Váczon, mindszent előtt

való vasárnap. Anno domini 1554. Dely Omer. Hazon oda-basa. Dely Ferhát. Kurt oda-basa. Dely Haydar.“¹⁾

Ugyanilyen bajra hívó levelet olvasunk 1556-ból. „Ez a levél adassék az lévő vitézeknek, mint tisztelendő barátainknak kezében

Köszönetünket és magunk ajánlását mind az vitézeknek. Im az mostani időben tettünk mi két kopját vasastól az ti kaputok előtt föl. Azért az ki az kópjakat elveszi onnéd, hát az viadalhoz is kész legyen vitézképpen; mert mi meg akarunk vitézül övelük vónia. Az kinek az Isten adja, azé legyen; mert mi szegény legények vagyunk, nem szükség sok levél által járni, mint az vasty vitézekkel járattok, mert mi sokad magunkkal nem járhatunk, hanem jöjjetek Kékkő alá és ott készek leszünk hozzá; Isten tartson meg. Ez levél költ viz kereszt napján. Anno domini 1556.

Nógrádi Ferhát és az ő
öcscse Kurth iratta ezt.“²⁾

Ha a kihívott fél a bajviadalt el nem fogadta, asszonyoknak való ajándékok, vagy róka farkat kapott. A mieink rendszerint disznó-farkat küldtek a töröknek. Azután jöttek a „kötődző“ levelek, telve mindenféle becsmérléssel és rutsággal. E kötődző levelekből érthetőleg kevés maradt reánk, mert a vitézi nevükre büszke végbeli hőseink e sértő leveleket eltépték vagy tűzbedobták. Hogy fogalmunk legyen e levelek hangjáról, kettőt közlünk belőlük.

1566-ban a híres Musztafa budai pasa sértő levelet irt a dunántuli magyar végek három hős kapitányának: Enyingi Török Ferencnek, Gyulaffy Lászlónak és Tury Györgynek, mire ezek személyes viadalra hívták ki őt. Azt írják neki: „Az te leveledet megértettük, kiből kitetszik minden embertelenséged; mert ha te főember volnál s jámbor, ki tisztességedet szereted, eféle hazug, álnok lator-sággal nem kereskednél. Mert azt te magad jól tudod, hogy a miről te minekünk irsz, abba hazudsz, mint aféle embersége elfeledett, ki az mi tisztességünkben álnokul, mordályul akarsz praktikálni... Jól esméred magadat, hogy karddal, az mivel jámbor vitézemberek szoktak ellenségnek ártani, nem vagy elég reá, tehát áruloul, latorul, ebül hazudsz.“

Török Ferenc főkapitány a maga részéről hozzátette: „Mi szabad nemzet vagyunk, uraságunk és becsületünk is van, de te, Musztafa hitvány rab vagy s minden órában nyakadban az istráng, mint budai Oroszlán basának.“ Majd Gyulaffy László folytatta: „Ha a véletlen szerencse Török Ferencz Uram kardjától megtartaná hitvány életedet, én akarom rajtad keresnem a tisztességemet, de nem hazug nyelvel, mint te, hanem éles szablyával.“ A levelet azután Tury György fejezte be: „Továbbá én, Tury György, mikor te mindezekbül megmaradnál is, az én tisztességemet meg akarom oltal-

¹⁾ Takáts i. m. 101.

²⁾ Takáts i. m. 107.

mazni, úgy, mint vitéz ember szokta tisztességét oltalmazni; nem álnokul, hamis, hazug nyelvel, mint te! Erre harmadnapig válasz tégy, ha elkezted, mert aztán mind bégeknél, basáknál, még az te császárodnál is oly leveleket látsz, hogy vagy apád alá kell búvnod, vagy elő kell hoznod a te hazug szájadat!¹⁾

Lássunk most már egy török levelet a legborsosabb fajtából. Pisky István, tihanyi kapitány híres vitéz volt. 1589-ben Ibrahim ágával, a török császár zászlós ágájával összekülönbözött és erősen megpatrikázott levélben személyes viadalra hívta ki és valami rut-ságot küldött neki, azonfelül azt kívánta, hogy a Balaton jegén vivjanak meg. Ibrahim aga a legsértőbb módon válaszolt. „Adassék az hazug, tökélyetlen, hitetlen, bestye kfinak, Pisky Istvánnak Tihanba, tulajdon kezébe.“

„Te hamis hitű, hitetlen bestye, rossz kfi, eb, ország kóborlója, nem Pisky István, hanem kfi István és kfia volt az te neved, az van is, az is legyen bestye, hitetlen kfi! Talán azt tudtad, hogy én Konstanczinápolyba mentem te töled való félelmembe, bestye kfi? Azért utánnom ilyen levelet írtál! De bestye hitetlen kfi, ha az jegen nem lőtt (az viadal), mert énnekem nem irtad és énnekem tudtomra nem volt, hogy jegen kell megvinni; de immár most értem, mi az akarod. Készen vagyok bestye kfi és azelőtt is készen voltam; de te nem voltál ember hozzá, hanem rossz kfi voltál! Azért ha holnap akarod, vagy holnapután akarod, én itt készen vagyok, valamikor te akarod. — Hanem úgy víjünk, bestye hitetlen, rossz kfi: egy korlátba ketten menjünk be; sem te hozzád magyar vitézek ne mehessenek, sem én hozzám török vitézek ne jöhessenek és ott fegyverrel lehet is, joggal lehet is, mindaddig víjünk, hogy egyik a másikat kivégezze ez világból. Azmit énnekem küldtél bestye, hitetlen kfi, nem érdemlem én azt, de a te aggott apád az volt, te is az vagy.“²⁾

E párviadalokban a lévai vitézeknek is bőséges részük volt. Túry Györgynek — írja Takáts — már lévai kapitány korában a bajviadal volt legfőbb gyönyörűsége. Valamennyi egykorú krónikás és levél megírja, hogy a bajviadalokban őt legyőzhetetlennek tartották. Sok bajt vívott később is palotai kapitánysága idején. (1568-ban kanizsai főkapitánnyá lett.) Hire ismert volt a törökök előtt is úgy, hogy dicsőség és megtiszteltetés volt minden török vitézre, ha vele megvívhatott, még ha sz. Mihály lován hozták is őt vissza. Zrínyi Miklós is megénekelte:

Szégyenli az Túry, hogy vagydon kőfalban
Sáncolva, akarna lenni táborában,
Mint erős oroszán nem késik barlangban,
Mikor fekvé találják vadászok abban.
Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,

¹⁾ Takáts i. m. 41—42.

²⁾ Takáts i. m. 51.

Vadász halomban már, erős hálókat bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat ont,
Igy Túry cselekszik, törököktől bántódott.

Halála után fegyvereit és páncélját az udvar Bécsbe vitette, ahol azok ma is láthatók. A kanizsai mezőn levő siremlékét pedig a szegény végbeli vitézek még egy század múlva is ápolgatták és jókarban tartották.¹⁾

Pogrányi Benedeknek több halálos bajviadala volt Korponán és Győrött a török vitézekkel. Amikor 1608-ban főnemessé lett, ezeket diplomájába is bevették.²⁾

Barbarits Horváth György bakabányai kapitány 1581-ben a szécsényi szandsák béggel vívott bajt. A török is, a magyar is nagyszámu és fényes haddal jelent meg a bajviadalon, amely Forgách Simon generális főkapitány engedélyével esett meg. Horváth György lett a győztes.³⁾

Dobó Ferenc és az esztergomi szandsák bég 1581-ben meg egyeztek, hogy a korponai mezőn bajviadalt rendeznek. Dobó, aki az esztergomi béggel Bozók allatt már bajt vívott, a korponai bajviadalt nagy pompával rendezte meg. A magyar vitézek május elsején gyűltek össze Korponán. A bányavidéki végházak színe-virága ott volt; Dobó maga vagyont érő vontarany ruhában jelent meg. Mikor a magyar sereg a kijelölt mezőre vonult, a török sereg már ott állt és várakozott. Magyar részről Fáncsy György, Bozók várának ura és kapitánya, rendezte a viadalt. A bajviadal folyamán 16 török halottat vittek el a mezőről, míg magyar csak egyetlenegy halt meg. A törökök erre a bajvivással felhagytak.⁴⁾

Sokkal nagyobb port vert fel az 1590-ik évi bakabányai páros viadal. Kálnai és tegzesborfői Bory Mihály bakabányai hadnagy (utóbb nógrádi várkapitány) egy tárgyalás alkalmával Ibrahim ágával, a palánki lovasok parancsnokával összeveszett úgy, hogy egymást párviadalra hívták ki. Pálffy Miklós generális főkapitány Borynak a bajvivást azzal engedte meg, hogy Ibrahimot a bakabányai mezőségre legfőlebb 100 török kísérheti el, viszont Bory is csak ugyanannyi magyar vitéz kíséretében jelenhetett meg. Valamint Pálffy, úgy Ferhát budai pasa is hitlevelet küldött a bajvivóknak. Szarvaskendi Sibrik Gáspár, bakabányai főkapitány a párviadal napjával május 12-ét tűzte ki.

A jelzett napon Pogrányi Benedek korponai főkapitány, lesseneyi Nagy Ferenc kerületi vicegenerális lévai főkapitány, Thurzó György, a későbbi generális főkapitány, Révay András, Duló György és Borbély Jánossal Érsekujvárból jelentek meg a helyszínén. A törökök 100-nál többen voltak. Hasszán csákvári aga mentegetőzött,

¹⁾ Takáts 80, 92.

²⁾ U. o. 77.

³⁾ U. o. 89.

⁴⁾ Takáts 90—91.

hogy akarata, sőt tilalma ellenére jöttek. Ebben Sibrik is, Pogrányi is megnyugodtak. Bory azonban megtudta, hogy Ibrahim olyan lovon ül, amely rüg és harap s ha a lovasnak valamely tagját vagy a lovat megkaphatja, el nem eresztí, hanem husát tépi vagy kiszakítja. Azt kívánta tehát, hogy Ibrahim más lóra üljön. Miután Ibrahim ebbe belemenni nem akart, a törökök Pogrányi engedelmével méltatlankodások közepette hazafelé indultak. Az újvári lovasok erre nem tudták magukat túrtöztetni s a törököket megtámadták. Pogrányi és a többi tisztek kivont karddal verték vissza a lovasokat. A körponai lovasok engedelmeskedtek, de az újváriakat az ördög sem tudta volna már visszatartani. Hiába hivatkoztak a törökök Istenre és az emberségre. Mintegy 60-at leöltek és 14-et elfogtak belőlük, a többieket a zsemberi kastélyig kergették. A halottak közt voltak Sabon és Kurt agák, akiket a mieink is nagyra tartottak. Ibrahim és Hasszán agák csak üggyel-bajjal tudtak megmenekülni.

Ebből a viadalból majdnem háboru keletkezett. Ferhát budai pasa kemény levélben elégtételt kért Ernő főhercegtől, akinek rendeletére május 22-én Praun Erasmus udvari tanácsos és komáromi vicekapitány Bakabányán vizsgálatot tartott. Pálffy Miklós Nagy Ferencet, Nyíró Györgyöt és Ormáncóczy Pétert bűnösöknek mondta ki és Ersekujváriban fogságra vetette. Jurkovics Jánost pedig Budára küldték, hogy Ferhát pasát ajándékokkal kiengesztelje.

A baj okozóját, Ibrahim lovát a törökök visszahagyták. Néhány nappal később Pálffy parancsára Draskovich János ráült és másik lovas felé ment. A ló első lábaival a lovasat ledobta és lábaival tiporta s fogaival harapdosta, hiába rántotta vissza Draskovich a gyeplőt és ököllel, korbáccsal verte a lovat.

Ibrahimot később portyázás közben a bakabányai őrség elfogta. A bányavárosok 1592. május 27-én arra kérik Pálffy, ne engedje meg, hogy e kegyetlen és gonosztevő embert pénzen kiválthassák. Mire Pálffy, hogy Ibrahimot a reá várakozó biztos haláltól megmentse, 300 talléron magához váltotta.¹⁾ Ibrahimot a törökök bizonyára jó pénzen kiváltották. Sok bajt már ugysem okozhatott és bosszút nem állhatott, mert a következő évben Pálffy Palánkot is visszafoglalta.

Nagy Ferencnek érsekujvári fogsága legalább 1591. év végéig tartott, mert Tamaskó Tamás vicekapitány okt. 14-én azt írja Pálffy Miklósnak, hogy „mióta Nagy Ferenc fogságban van, ő viseli gondját a lévai vitézlő népnek.”²⁾ Fogságideje leteltével pedig visszatért Lévára. A következő évben Pálffyval résztvevett a felszabadító hadjáratban, mely Füleket, Ajnácsköt, Kékköt, Szécsényt, Hollóköt, Bujákot, Somosköt, Divényt és Drégelypalánkot visszaszerezte. Pálffy dec. 8-án Drégelyt és Palánkot Nagy Ferencnek, Szécsényt pedig

¹⁾ Istvánffy. XXVI. 359—360. Matunák. Drégely és Palánk. 52—54. U. az. Z dejin mesta Kremnica. 392—393. Takáts i. m. 58—60.

²⁾ Jedlicska. Adatok erdői báró Pálffy Miklós életjárja és korához. 432.

Thanhausen Honor báró véghelesi főkapitány parancsnokságára bízván, teli szállásra Érsekújvárra ment vissza, hogy a diadalmas hadjáratot kora tavasszal folytassa.¹⁾ Miután 1594. február havában Pálffy Érsekújvárott, Léván és Drégelypalánkon a dunáninnyi vármegyék és a bányavárosok csapatait összegyűjtötte, 12 faltörő ágyuval és számos apróbb tarackkal márc. 7-én Nógrád várának falai alatt temett. A törökök 3 napi vitéz védelem után kénytelenek voltak a várat szabad elvonulás feltétele alatt feladni. 450 török katona és 65 nő s gyermek hagyta el a várat. Az ostrom utolsó napján Mátyás főherceg is megjelent a táborban.²⁾

A hont—nógrád—esztergomi török várak visszafoglalása után az ország dunáninnyi része néhány évig békének örvendett. A harci zajok elültével Léva várának rendbehozatalára is több gondot lehetett fordítani. A vár ugyanis eléggé elhanyagolt állapotban volt. Ghymes Forgách Simon báró generális főkapitány már 1581. márc. 19-én ráír ez ügyben a vármegyére. Leírja a lévai vár külső palánkjának „romlott és rothadt“ voltát, hogy „mindennap csak eldőlött várjék.“ Tudja pedig a vármegye, hogy a török már a múlt évben is megkísérelte a vár elfoglalását, amikor a palánk még jó volt. Ha most megtudja — „Léva vára és vele az egész föld és az bányák mind elvesznének.“ Felhívja a vármegyét, hogy minden portára 4—4 szál karót és a 4 szál karóhoz két-két szekér vesszőt vessen ki, hogy a palánk elkészíthető legyen. A vármegyét e munka fejében a jövő évben meg fogja kímélni. Ha nem tennék, kénytelen lesz katonáit a jobbágyság közé ereszteni s úgy erővel rákényszeríteni.³⁾ A vármegye Forgách rendeletét végre nem hajtotta, mire következő évi január 9-én Forgách András küldi a vármegye gyűlésére és minthogy maga nem mehet, Gyepes Ferencet bizza meg, hogy e dolgokat szorgalmazza.⁴⁾ A várat rendbe is hozták, mert a reá következő években mitsém olvasunk róla.

1588-ban Szelestey János lévai vicekapitány, Lessenyei Nagy Ferenc után pedig a vár főkapitánya Tapolcsányi János, a 16. század egyik legvakmerőbb vitéze, aki nevét nemcsak bajviadalaival, hanem vitéz haditetteivel is híressé tette.

Az 1597—1604. tartó hosszú háború alatt, midőn Pálffy és Schwarzenberg Győrt, Tatát, Palotát, Veszprémet visszafoglalta, Bars vmegye a harcok színhelyétől egyelőre távol maradt. Az 1599. év azonban súlyosan nehezedett a vármegyére. A tatárok okt. 9-én, miután Csejkőt és Szöllőst felégették, Garamszbenedek alá érkeztek s a várost egészen kifosztották. Tovább is hatoltak volna, de Thurzó Miklós jobbágyaival a völgyet Ujbányánál eltorlaszolta és Bélaváry Dáviddal, az érsek szentkereszti tisztjével a tatárokat okt. 11-én visszaverte, mire Verebely felé visszavonultak. Mint Istvánffy

¹⁾ Matunák. Drégely és Palánk. 61.

²⁾ U. o. 61—62.

³⁾ Szerémi i. m. 13.

⁴⁾ U. o. 14.

irja, Ibrahim nagyvezér Érsekújvár és Léva közt égetve és dulva egészen Beczkőig és Trencsénig vonult, az Ipoly, Garam és Vág mentét elpusztította és lakóinak nagy részét lemészárolta vagy rab-ságba hurcolta.¹⁾ A vármegye dec. 2-án Ujbarson tartott közgyűlésén két vizsgálati jegyzőkönyvet vett fel a tatárok okozta pusztításokról s ámbár a kár nagyságát fel nem tünteti, elképzelhetjük. Léva várának és a városnak ez alkalommal nagyobb baja aligha történt, mert a tatárok csak a védtelen környékbeli falvakat pusztították el, a várakat és megerősített helyeket nem bántották. Okt. 12-én Bélaváry Dávid, az érsekség sztkereszti tiszteje ugyan azt írja Körmöcz városának, hogy a törökök Lévát már megszállták, a tatárok pedig Szent. Benedek körül, mint tulajdon területen egész zavartalanul táboroznak és szándékuk Szenbenedeket bevenni. De ha Garamszentbenedeket bevenniök nem sikerült, vállalkozásuk még kevesebb sikerrel járt a jobban megerősített Léva várával és városával szemben.²⁾

A 16. század vége felé egyéb, az eddigieknél sokkal súlyosabb bajok neheztedek a szerencsétlen országra: az idegen zsoldos katonák beözönlése, a véghelyek magyar vitézeinek anyagi lerongyolódása és a szabad hajduk. Mind a három baj egy közös eredőre, a bécsi udvarnak a magyarokkal szemben fennállott bizalmatlanságára vezethető vissza, amely később az odium Hungarorum, a magyarok iránti gyűlöletté fokozódott s az annyi csapás által sújtott országot még szerencsétlenebbé tette.

A bécsi haditanács a magyar végvárakba többnyire idegen zsoldosokat fogadott fel, fizetésükről azonban megfélemedezett. A király ugyan már 1554-ben (2. cikk) szóval és írásban kijelentette: „nem fogja megengedni, hogy katonái a jövőben fizetetlenül maradjanak, továbbá, hogy bárkitől élelmiszert vagy egyebet büntetlenül elvihessenek“, ám ez csak írott malaszt maradt. A véghelyek őrsege, amikor zsoldját meg nem kapta — ez pedig gyakorta történt — zsoldért és kenyérért kiabált s ahol lehetett, ott szerezte. A végbeli magyar vitézek sorsa még rosszabb volt, mert az idegen katonákat jobban is fizették, mint őket. Mindaddig, amíg a végházak őrségét tulnyomó részben a magyarok alkották, akik hitükért, hazájukért, véreikért küzdöttek, ha szegényen is, de hősieen megfeleltek kötelességüknek. Láttuk ezt Drégely váránál.

Az idegen katonák száma azonban egyre növekedett, akiknek élére idegen tiszteket is állítottak. Ezek lassan a magyar katonákat kiszorították. Hiábavaló volt az országgyűlések folytonos tiltakozása az idegen katonaság ellen, hiába a végvárak őrsegei fizetésének sürgetése, a rendek hiába követelték, hogy a végvárak kapitányait a magyarok neveztessenek ki.

Az ekként elbocsátott magyar katonákat szabadhajduknak nevezték, akik odaszegődtek, ahol hadikenyeret ehettek, miután csak a

¹⁾ Tört. tár. 1905. 590—592. Istvánffy. XXX. 457.

²⁾ Matunák. Az 1599-iki barsi tatárjárás. Barsi Ellenőr. XX. 1.

kardforgatáshoz értettek. Ha pedig harcias foglalkozásuk nem akadt, zsákmányolásból éltek.

Ghyczy György 1573. dec. 12-én írja az ujváriakról: „A fizetlenség miatt oly nagy a nyomor, hogy éhel is némelyik, hogy csak meg nem hal. Ide szállásomra jő némelyik néha ebédkor és estve, és úgy panaszkodnak előttem, hogy csak kenyeret sincsen mivel venniök. Kinek egy darab kenyeret, kinek egy pénzt, kettőt adok — — Az vártát nem állhatják meztelen — — Hátán a háza; dárdája, puskája és tarisznyája az ő összes vagyona.“ Forgách Simon pedig 1576-ban a bányavidéki magyar hadinéről írja, hogy soha életében ennél szegényebb, rongyosabb és meztelenebb hadinét nem látott.¹⁾

Az 1578. évi 7. tc. elrendelte, hogy az állandó lovasok három havonként kapják fizetésüket, a 14. tc. pedig kimondotta, hogy mielőtt füvellésre mennének, fizetésüket kapják meg és azután ne ingyen és prédából éljenek, hanem mindennek árát fizessék meg. Ennek dacára bizony a magyar végbeliek többnyire üres, vagy csak igen vékony pénzü erszénnyel mentek a füvellésre és nyári otthoni munkákra!

Azt mondani sem lehet, hogy az ország jövedelmeiből a véghegyek katonáinak fizetésére nem tellett. Az országnak jövedelme csak a marhakereskedésből is nagy összegre rugott. Az óvári főharmincad bevétele egymagában 120,000 frtot tett ki. De ebből a szegény éhező katonáknak semmi sem jutott, mert a nagy jövedelmet az udvar a maga céljaira fordította. A magyar rendek 1580-ban egyik felterjesztésükben azt irták a királynak, hogy ha a marhakereskedés bevétele Magyarországa maradna, nemcsak az összes kiadásokat fedezhetnék, hanem még a királyi tornajátékokra is 15,000 frtot fordíttatnának évenként. Rudolf király azután, hogy ilyen szemrehányásoknak véget vessen, a határvámokat, a harmincadokat és hetivásárokat az örökös tartományokba helyezte át, Óvárt pedig egyszerűen Ausztriához csatolta.²⁾

Pálffy Miklós 1590. március 23 án Lévára hivatta össze az alája tartozó várak kapitányait, hadnagyait és vajdáit és kijelentette előttük, hogy a vitézlő nép fizetése végett ezentul nem a királyt kell untatni, minthogy ő fog a fizetésről gondoskodni. A lévai katonaság e nyilatkozat alapján fizetéseért erőyes hangon fordult Pálffyhoz és jelentette, hogy oly pénzszükséget és élelemhiányt sohasem szenvedett, mint Pálffy alatt. Ha haladéktalanul nem segít rajtuk, éhen fognak halni vagy elszöknek; a lováknak még csak szalmájuk sem volt.³⁾ 1591. október 14-én pedig arra kéri, mentené fel őket ama kötelezettség alól, hogy a király által ígért s nem sokára nyerendő fizetésükből kénytelenek legyenek adósságukat törleszteni. Ezen adósságukat majd későbbi fizetésükből fogják kifizetni.

¹⁾ Századok. 1907. 833.

²⁾ Századok. 1907. 837.

³⁾ Jedlicska i. m. 402.

Kéri, jönné el Lévára, hogy lássa, mily nyomorban sinlődnék.¹⁾ Ugyanaznap Tamaskó Tamás, a fogságban ülő Nagy Ferenc főkapitány helyettese kéri Pálffy, hogy miután úgy a katonaságra, mint Léva várának épületeire saját pénzéből többet költött, őt mint „szegény legényt“ ne engedje kárba esni.²⁾

Pálffy 1592. okt. 9-én a katonák kifizetését erőlyesebb hangon is szorgalmazta a magyar kir. kamaránál. Azt írja, hogy a katonaságot csak nehezen sikerült lecsillapítania. A katonaság, ha nem kap fizetést, el fog széledni s a felség hatalma alatt levő községeknek szegény népétől fog élelmet zsarolni. „Jöemberséggel irhatom, hogy sokaknak közülök, akik vagy 40 esztendeje, hogy az ő felsége szolgálatában vannak, az orczájukon és vén szakállukon csurgott le az könnyük. Az utóiratban hozzáteszi, hogy sokan vannak, kik 3-4 napig kenyeret nem ehettek, mivel Hölgyi Gáspár az elrendelt pénzt ki nem adta.³⁾ A pénzt november 7-én újból megsürgette.⁴⁾ Mindez süket fülekre talált

Végül Mátyás főherceg fordult 1593 aug. 4-én Rudolf királyhoz. Hivatkozik a lévai, korponai magyar s az újvári német katonákra, akik fizetésük elmaradása miatt legközelebb kénytelenek lesznek a katonai szolgálatot felmondani. Kéri Rudolfot, hogy e célra a cseh és morva adópénzekből bizonyos összeget szabadítson fel. Miután ez eddig nem történt, félni lehet attól, hogy a legjobb és leggyakorlottabb katonák el fogják hagyni a táborn. A katonaság minden reményét főkapitányába, Pálffyba veti, aki jelenleg a prágai kir. udvarnál van. Ha ő pénz nélkül jön vissza, semmi kilátás a katonaság megmaradására, sőt Pálffynak is le kell mondania állásáról, mert eddigi áldozatait folytatni képtelen. Ő ugyanis „hüségese és nemes indulata által vezérelve saját kárával 150 lovast tartott el maga költségén, amióta az újvári főkapitányi hivatalt viseli.“ „Mindig kár lenne, ha oly szép s oly begyakorlott lovasság, milyen Pálffynak vezetése alatt áll s amelyhez hasonlót másutt nem láttam, eloszolna.“⁵⁾

Pedig sor került erre is. Pálffy maga keserűen panaszoja: Bocsátottam immár el közülük harmincat olyakat, hogy száz mértföldről kellett volna őket idehozni!⁶⁾

Mikor a bakabányai magyar őrség 1592. június 26-a táján Szt. Kereszt vidékén járt és faluról-falura kelve a szegény emberekől pénzt és zabot rekvirált, Kolosváry László, az érsekség tisztje azzal fenyegette meg őket, hogy feljeleníti Pálffynak. A katonaság erre azt felelte: követ nem ehetünk.⁷⁾

¹⁾ Jedlicska i. m. 430.

²⁾ U. o. 432.

³⁾ U. o. 469.

⁴⁾ U. o. 472.

⁵⁾ Jedlicska i. m. 472.

⁶⁾ U. o. 479.

⁷⁾ Jedlicska i. m. 459.

A felsőmagyarországi rendek és vármegyék a német katonaság fosztogatásai ellen benyújtott panaszlevelükben azt írják: Ha a Duna mentén végigtekintünk, pusztá, kiégett és néptelen városokat meg falvakat látunk. A német katonaság minden helyet kirabolott és elpusztított. És ezek az emberek keresztényeknek mondják magukat! Valóban, Magyarország most a legpusztább és a legszerencsétlenebb ország.¹⁾

Hogy az idegen katonák milyen alaposan dolgoztak, csak egy példát hozok fel 1595-ből. Mindkét szőgyéniek és a vásárhelyiek elpanaszolják, hogy 1594-ben Ferenc szász herceg német lovasai az esztergomi táborba menet 125 ökröt hajtottak el. Nemsokára ugyanazok a táborból szétoszolva 33 szekeret foglaltak le és az egész községet kirabolva, minden tavaszi és téli termést, élelmiszert, ruhákat, párnákat, földmívelő eszközöket, a mészárszékből húst, sőt még a sulyokat is, egy szóval mindent elvittek. Minthogy pedig vontató marhát nem találtak, saját lovaikat fogták be és ahol istráng és szerszám hiányzott, takarókból, törülközőkből, ruhákból, lenvászonból s egyebekből csináltak. A szekereket vissza nem adták, sőt 4 embert megöltek. A legelőn volt vagy 130 tehén és növendékmarha és 40 sertés, ezeket is elhajtották. Az egyik jobbágnak azt mondták, hogy ha pénzt ad, bántatlanul hagyják. Mikor azonban a pénzt megkapták, vele is csak úgy bántak el, mint a többivel. A vetéseket lekaszálták.

Mikor azután a tábor innen Győrbe helyeztetett át, a törökök védelmet és bántatlanságot ígértek, ha helyükről nem mozdulnak. De váratlanul jöttek a tatárok s amit a mezőkön találtak, kb. 300 juhot, 24 lovat, 170 ökröt és a tehéncsordát és borjukat elvitték és 13 embert elraboltak. — A községet fel nem gyújtották, sem ki nem rabolták, mert félték a törököktől, akik ellentálltak s a lakosságot védelmezték.

1595-ben az általánosan dicsért Mansfeld herceg halála után a vallonok és németek régi szabadságukat visszanyerve, a learatott termést elvitték. Néhány hét múlva a vallonok visszatértek és négy napon át itt tartózkodtak. Hihetetlen kegyetlenségeket követtek el, mert nemcsak mindent elpusztítottak, hanem az embereket minden lehető módon kinozták, hogy az elrejtett dolgokat kiadják. — A templomba betörtek és még a plebánosnak odavitt könyveit sem kimélték meg. 2 ház leégett. A vallon és német katonák által okozott kár az 5000 frtot meghaladja.²⁾ És ezek a felszabadító hadsereg katonái voltak!

Ilyen és ehhez hasonló panaszok mindennaposak voltak a kir. udvarnál. Rudolf király, mikor látta, hogy a jajveszékelésnek vége-hossza nincs, ahelyett, hogy a bajok orvoslására sietett volna, 1600. április 6-án azt írta Mátyás főhercegnek: A végházak magyar hadi-

¹⁾ Takáts. Régi idők, régi emberek. 16.

²⁾ Szőgyéni pleb. Itára.

népe mindig hangosabban követeli hátralékos zsoldját. Mivel a nyomorral és éhséggel küzdő végbeliek sok bajt okozhatnak s mivel számuk a háboruban amugy is igen megszorodott, reformálni kell a végházakat és amennyire lehet, kevesbiteni a magyar mezei katonaság számát. A végházakban is csak annyi magyar katonát kell ezentul tartani, amennyi okvetlenül szükséges.¹⁾

Még ez sem elég. Unverzagt Farkas írja 1601-ben: A törököktől visszafoglalt magyar városokba magyarokat letelepedni egyáltalán ne engedjenek; mert ahol a magyar lábát megveti, ott a német meg nem maradhat. Magyar ember ezekben a városokban polgárjogot egyáltalán ne szerezhessen. A végházakat és a végházak táját is németekkel kell benépesíteni, mert a magyaroktól különben senki biztonságban nem lészen. A német hivebb, lojálisabb, mint a magyar, — mindenekfelett megbízhatóbb.

A magyarok hősi küzdelmeinek, önfeláldozásának elismerés helyett az éhség, a bizalmatlanság és gyűlölet, a contemptus Germanorum lett a bére. Az országot pedig a hosszú török háboru alatt csapás csapás után, pusztulás pusztulás után érte. A régi végbeli életnek vége szakadt. Maguk a végbeli magyar vitézek is már nem a tisztességért s a lovagi névért küzdenek, hanem a zsákmányért, hogy legyen mit enniök, mibe öltözniök. A pusztulással és nyomorúsággal karöltve kezdett az országban észrevétlenül, de annál bizonyosabban terjedni az elégedetlenség, mely csak alkalomra várt, hogy lángra kaphasson.

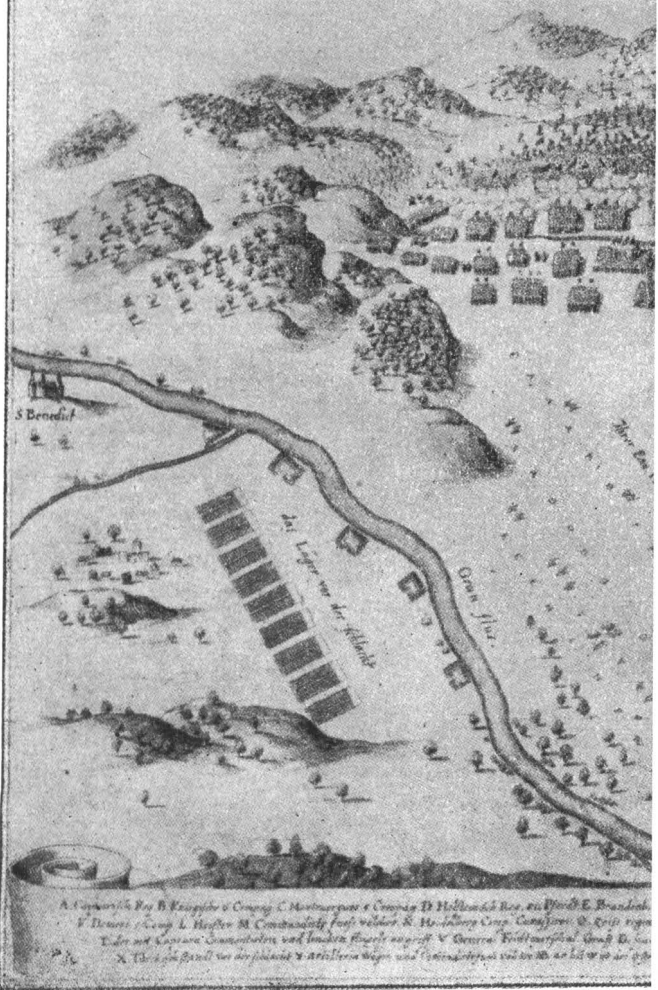
Azokból a vár- vagy tábori szolgálatban volt magyar vitézekből, akikről maga Pálffy mondta, hogy száz mértföldről kellett volna őket idehozni, akiket azonban nem fizettek és ha fizetésüket követelték, — mert ez volt a kenyerük és éhesen harcolni nem lehet —, elbocsátották vagy maguk voltak kénytelenek odábbállani, — ezekből a régi, kipróbált, harcedzett, elsőrangú katonákból verődtek össze az u. n. „szabad hajduk“, akiket a magyar törvényhozás és történetírás annyiszor és annyira proskribált. És a németeknek magyar-gyűlölete adta Bocskay Istvánnak a legjobb katonákat, mert e szélnek eresztett szabad hajduk mind egy szálíg hozzá sereglettek, hogy a sok szenvedést, éhséget, méltatlanságot és megvetést becsülettel visszafizessék. Mikor Tamaskó Tamás lévői vicekapitány Pálffyhoz intézett levelében magát szegény legénynek nevezte, igazat írt. A véghelyek magyar katonái mind, tisztek és közemberek egyaránt szegény legények voltak a németek jóvoltából. Már pedig az akkori nóta szerint:

Szegény legénynek olcsó az vére,
két pogány közt egy hazáért ömlik az vére.

Ily szomorú állapotok közt lépett az ország és Léva vára a 17. századba.

¹⁾ Takáts i. m. 24—25.

Abbildung des Treffens und Entsetzung der Stadt Le
 Feldmark bei Graffen Ludwig Radwig de Souches, mit den Turenne
 de gelbe

A. Goussier, B. B. Kämpfer, C. Goussier, D. Hülsmann, E. Brandt, F. Dorn, G. A. Hülsmann, M. Goussier, N. Hülsmann, O. Goussier, P. Goussier, Q. Goussier, R. Goussier, S. Goussier, T. Goussier, U. Goussier, V. Goussier, W. Goussier, X. Goussier, Y. Goussier, Z. Goussier

Leuna

das Lager bei Leuna

Leuna

General-Polizey-Bezirk d. Saechs. Erbprinzen

LÉVA TÖRTÉNETE

A XVII. SZÁZADBAN

IRTA:

Dr. HAICZL KÁLMÁN

A „BARS“ KÜLÖN LENYOMATA

Küzdelmek a Dobó-örökségért.

Léva várának, városának és uradalmának királyi adományozása 1560. szept. 13-án a ruszkai Dobó családnak nemcsak fiágára, hanem összes örökösire szólott: Stephano Dobó de Ruska, ac per eum dicto Dominico Dobó fratri suo uterino necnon Joanni et Nicolao Dobó nepotibus suis ex condam Francisco Dobó fratre carnali ipsorumque heredibus et posteritatibus universis — dedimus donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenenda possidenda pariter et habenda. (Botka. Oklevéltár 172—173.) Léva tehát nem is zálogjogon, hanem örök adományképen jutott a Dobó család birtokába, Dobó István nagy érdemei megjutalmazásául.

Dobó István halála után fia Ferenc Lévának és Szerednyének birtokába lépett ugyan, de már csak zálogjogon. Az udvari kamara ugyanis reájött arra, hogy az örökösödési jogból és a birtokok királyi adományozásából is jó üzletet lehet csinálni. Mekkora volt a zálogösszeg, azaz mennyit kellett Dobó Ferencnek fizetnie, hogy a lévai uradalom birtokosává lehessen, pontosan nem tudjuk. Rudolf királynak 1605-ben Perényi Zsófiával kötött megállapodásában olvassuk, hogy Dobó Ferenc Sárospatakot, Lévát és Szerednyét 204,000 frtéért birta zálogban. (Orsz. levéltár NRA. Tom. 13. fasc. 246. 1.) Minthogy pedig Sárospatakot 1573. december 28-án 80,000 frtéért kapta zálogba (Takáts. Régi magyar kapitányok és generálisok. 402.), eszerint Léva és Szerednyeért Dobó összesen 124,000 frtot fizetett a kincstárnak. (Dobó Ferenc alább közölt végrendelete szerint Lévát 40.000 frt zálogösszeg terhelte.) Sárospatakra 1591-ben még 33,811 frtot kellett reáfizetnie. Az udvarnak nagy pénzszüke miatt Sárospatakot véglegesen akarták neki eladni s e célból tárgyalásokba bocsátkoztak vele. Dobó az eddigiekhez még 72,000 frtot ajánlott fel, ámde az összeget keveselték. Végül 1602. apr. 2-án és május 13-án megalkudtak és az egyességbe a szabad végrendelezési jogot is bevették. (Takáts i. m. 407. 1.)

Lednice várát tartozékaival együtt Dobó 104,000 frtért kapta 1601. márc. 29-én kir. adományba úgy, hogy a birtok felől szabadon végrendelkezhettek. E miatt a kivégzett Telekessy Mihály özvegyével Szunyogh Juliannával és a Lorántffyakkal perbe is keveredett, de úgy az özvegygel, valamint Lorántffy Mihállyal és Zsuzsannával, Rákóczy György feleségével kiegyezett. (Orsz. Itár. NRA. Tom. VIII. fasc. 126. 3. és Tom. VII. f. 126. 93—97.)

Bodrogkereszturért 1598-ban 33,000 frtot fizetett. Az udvar még 57,000 frtot kívánt tőle s a szepesi kamarának meg is hagyta, hogyha Dobó ez összeget megadni nem akarná, a birtokot Rákóczynak ajánlja fel. Dobó a pénzt megadta, de rendes inscriptiót azaz lekötési okiratot kívánt, amit egyre huztak-halasztottak. Szuhay István a kamara elnöke a megegyezést ama hozzáadással ajánlotta: Dobó beteges ember és jószágai hamarosan a kincstárra fognak szállani. Az örökösök kiforgatására pedig majd módot találunk. (Takáts n. o. 406.)

Igy is történt.

Dobó Ferenc óriási vagyona felől 1602. jan. 28-án Sárospatakon kelt végrendeletében intézkedett. A végrendeletet 11 tanu irta alá, névszerint: Vitány György, Vitány István, Begányi Ferenc, Kozmay Tamás, Ujfalussy András, Wekey Lajos, Wekey Ambrus, Goboy János, Adamyk Péter, Bodony Balázs és Balogdy Máté.

Bár a szabad végrendelkezési jog birtokában volt, a királyt külön is kéri, hogy végrendeletét hagyja jóvá. A végrendelet protectoraivá felkéri a kir. helytartó esztergomi érseket, a pozsonyi és szepesi kamarák praefectusait, Illésházy Istvánt és Thurzó Györgyöt. Továbbá a végrendelet végrehajtásánál barátainak és atyjafiainak, nevezetesen: Paczor Ferenc, Perekródi Miklós, Rákóczy Ferenc, Paczor Zsigmond, Lórántffy Mihály, Baranyay István, Lónyay István, Guthy Ferenc, Rhuth Mihály, Dengelegi Miklós, Andreassith Mátyás, Kubinyi Kristóf és Szombati Gergely deák segítségét és támogatását kéri.

Végrendeleti végrehajtókul régi és meghitt szolgáját „jámbor ugymint az vitézlő“ Mihálykoczy Gábort és Vásárhely Tamást kéri fel, akik ezt magukra is vállalták.

Dobó Ferenc elhunyt testvérhuga Krisztina, † Balassa Bálint nejének egyetlen fiát Jánost tekinti törvényes és kétségtelen örökösének. Mivel pedig Rudolf király megengedte, hogy Sárospatak fölött szabadon rendelkezessék, Sárospatak várát és városát tartományos-

tul oly összegben, mint Rudolf által neki lekötve voltak, azaz 113,814 magy. frt 28 dénár és Miksa főhercegnek Ő felsége szükségére adott 14,188 frt 72 dénárban, — azonkívül Bodrogkeresztur összes jövedelmeivel, melyeket ugyancsak Miksa főherceg 33,000 magy. frtban inscribált, — továbbá Tolcsvát, Erdőbényét, Nagyporonyát stb. (Zemplén) melyek 10,000 frtban vannak inscribálva — Balassy Jánosnak és fiági örököseinek hagyja. Ha pedig fimagva szakadna, a leányágra, azaz Perényi Zsófiára szálljon át, halála után pedig az ő lineájából való fiágra, ha pedig ez is kihalna, a leányágra. Ha Perényi Zsófia asszony a végrendelet végrehajtása idején az 30,000 frtot kit neki hattam, felveszi. Ha ő vagy örökösei fel nem vennék, a 30,000 frt a Zeleméri familiára szálljon a Balassy defectusa után. Ha Perényi Zsófiának magva szakadna, Zeleméri Kamarás János ágára, Dobó Annától származókra szálljon, „aki egy volt szegény Atyámmal“. E Zeleméri család defectusa esetén pedig id. Balassy János gyermekeire, akik Sulyok Annától születtek, aki Dobó Ferenc anyjának testvére volt: Paczor Ferencné Balassy Anna és Paczor Andrásné Balassy Mária.

Az összes ingóságok Sárospatakon stb. Balassy Jánost illetik, magszakadás esetén Perényi Zsófiát stb. a fenti sorrendben.

Ha Ő Felsége a pénzt lefizetné, ennek felvételére is Balassy János van feljogosítva. Ha Perényi Zsófiától váltaná meg, az összeg 3 részre osztassék: 1) Perényi Zsófia és maradékainak, 2) Zeleméri familiának, 3) id. Balassy János utódjainak, Bochkay Gyölgyné Sulyok Krisztina maradékainak.

Sirkövét Balassy János csináltassa meg vörös márványból a ruszkai templomban, amelynek építése befejezésére (ha ő maga be nem fejezhetné) 500 frtot hagy.

Perényi Zsófiának 30,000 frtot hagy azzal, hogy Sárospatakra vonatkozó rendelkezéseit tiszteletben tartsa.

„Arany, tallér és egyéb pénz Szerednyén, Léván, Patakon és Lednicén mind Balassy Jánosé, ugyszintén az arany és ezüst ékszerek is.“

„Prini Sophia Asszonynak az mely ezüst és arany művet hagyok, külön Ládában vagyon és Regestom vagyon róluk. A Zeleméri Miklósnak zálogba adott ezüstművet ki kell váltani — ha ki nem váltanám — az is Prini Sophiáé.“

„Lednice vára összes tartományaival együtt Balassy Jánosé legyen.“

„Zerednye vára a tartozékokkal együtt adassék Balassy János és Prini Sophia kezébe.“

„Az upori jószágon osztozzanak Balassy János, Prini Sophia és a Zeleméri atyafiak, ugymint Kamarás János de Zelemér, Dobó Anna asszonytul való maradéki.“

„Léva várát tartományaival együtt Balassy Jánosnak és Prini Sophiának és maradékaiknak hagyom 40,000 magy. frtban, hogy mindaddig birhassák, az míg eő Felsége az mi Kgles Urunk arról az negyven ezer forintról kglmessen meg nem elégíti őket. E 40,000 frtban az eő jus quartalitiomok is benn foglaltatik.“

„A Lednice, Léva, Szerednyére vonatkozó okmányok Balassy-nál lesznek, aki azokról másolatot kiadni köteles.“

Mivel pedig Balassy János még fiatal, gondviselőiül Dobó jámbor és meghitt szolgálait Malykoczy (Ugyanaz a már említett Mihálykoczyval.) Gábort és Vásárhely Tamás deákot teszi meg, „ezeket hagyom, hogy meg böcsülje, jó intéseket hátra ne vesse, sőt meg fogadgya engedelmesen és eő tanácsokkal minden dolgaiban éllyen; nem veszt vele, mert ezek hűséges szolgálattiokkal és velek való együtt értelemmel feő dolgaimban éltém, kiből Istennek kglsségébül nem volt fogyatkozásom, sőt előmenetelemre volt, kiket eőis mellette meg tarcson és se becsületekben se fizetésekben alábaló állapotban nála ne legyenek annál az mint nálam voltanak.“

„Huszdik éveig itthon ne lakjék, hanem jószágai vezetését bizza a hű szolgálaira, őmaga pedig vagy tanuságban vagy fejedelmünk eő Felségek udvarában lakva, miglen husz esztendő nem leszen.“ (A terjedelmes végrendeletnek itt csak bő kivonatát közöljük. Orsz. Itár. NRA. fasc. 813. 192 és Tom. XXIII. fol. 263.)

Ugyanazon évnek tavaszán azonban Balassy János, a főörökös meghalt. Dobó Ferenc ennélfogva újabb végrendeletet készített. Minthogy a Zelemérik és Perényi Zsófia egyforma foku rokonságban vannak, örököséiv Perényi Zsófiát és Zeleméri Kamarás János örökösait teszi meg. Ha mindezek kihalnának, örökösévé id. Balassy János ivadékait teszi meg, akik Sulyok Annától származnak.

Az ingó marhákbán és ékszerekben Perényi Zsófia és a Zelemérik fele-felerészben osztoznak. (Orsz. Itár. NRA fasc. 813. nr. 29.)

Dobó Ferenc 1602. évi szeptember hó közepén Eperjesen meghalt. (Takáts i. m. 413. lapján Dobó halála napjául szeptember 15-ét mondja, Daróczy Ferenc, Perényi Zsófia meghatalmazottja pedig 1603. szeptember 16-án azt írja: „sequens hebdomada a

morte Dni Dobónis annum complebit“, azaz szeptember 16-a után halt meg. Miután a kincstár Sárospatakot már 17-én elfoglalta, Dobó halála napját szeptember 17-ére tehetjük.)

A bécsi udvar erre már előzetesen megtette az előkészületeket és a kassai vicegenerális már szeptember 17-én Sárospatakot 100 puskással elfoglaltatta, a tokaji főkapitány pedig 100 lovas és 100 gyalogossal sietett segítségére. Rudolf király pedig szeptember 27-én Widmer tanácsosát küldte Sárospatakra, hogy a Dobó-hagyatékban levő műkincseket és borokat lefoglalja. Ezenkívül meghagyta, hogy Perényi Zsófiától szerezzen 100,000, de legalább 50,000 tallért kölcsön. (Takáts u. o. 416.)

Léván és Lednicén azonban az udvar váratlan ellentállásra talált. A Dobó-család régi tisztjei és az őrség maga is kijelentették, hogy a várakat és jószágokat át nem adják, mert azok megőrzésére uruknak tett esküjük kötelezi őket. Mátyás főherceg ennek folytán október 5-én Bécsből következő rendeletet küldött Thurzó György érsekujvári generális főkapitányhoz. Miután a lévai és lednicei uradalmak tisztjei Lévát és Lednicét a kir. biztosok felszólítása dacára át nem adták, sőt a biztosoknak erőszakkal ellentálltak és kivált Léván fegyveresen ellenszegültek, a szomszédos jobbágyságot a várba gyűjtötték és ellentállásra kényszerítették, ennél fogva a király nevében és tekintélyével felhívja Thurzót, hogy e levél vétele után bizonyos és szükséges számú katonaságot véve maga mellé, azokat a nevezett várakba küldje s mindenkép arra törekedjék, hogy a várakat minden feltűnés és zavar nélkül Ő Felsége birtokába juttassa. Az utakat és szorosokat zárja el, a lázadó tiszteket, különösen azokat, akiknek névsora mellékelve van, vesse fogságba. A rebellis tiszteket és jobbágyságot komolyan intse meg, hogy magukat a császári felségnek hűségben alávéssék, máskülönben nótába esnek. A két várban a főkapitánysága alatt álló német őrséget helyezzen el s a várakat további döntésig bizza rájuk. A lázadó tisztek:

Provizorok: Bogáthy Ferenc, Rathy György.

Várnagyok: Gombkevrthi (Gombkötő) János és Baáthy György deák.

Sollicitator: Mazlyk Albert.

Számadó: Maklár Péter deák.

Magtáros: Horvát György lévai.

Kulcsár és dobos: Dobos Simon.

Dispensator: Szöllősy Jakab.

Tizedesek : Tyzedes Mátyás, Szabó András, Keszey Ger-gely és Barssy János.

Az ötven gyalogos nevét fel nem jegyezték, mivel a hónap végével szabadságukban áll eltávoznioik. (Orsz. Itár. NRA f. 665. nr. 10. és NRA f. 907. nr. 17.)

Néhány napra reá (Takáts okt. 5-ét említi, de tekintve Mátyás főherceg fenti levelét, Nagymihályi jelentése föltétlenül későbbi keltezésű.) Nagymihályi Léváról jelenti a kamarának, hogy Lévát furfanggal sikerült elfoglalnia. Báthy György és Gombkötő János várnagyokat, Káinay István kapitányt, Bogáthy Ferenc udvarbirót és Maklárý Péter számadót a többi tisztekkel együtt elfogták és Pozsonyba szállították.

Ugyanekkor leltározták és lefoglalták a Léván talált természetkészletet is. Találtak pedig 11,868 pozs. mérő búzát és a pincékben 1604 akó bort, 1705 kereszt csépeletlen gabonát és 4557 köből zabot.

December 14-én írja Rudolf király Mátyás főhercegnek : Szavahihető emberektől hallom, hogy Dobó készpénzben 50,000 frtot hagyott hátra. Dobó halála előtt Léván tartózkodott, tehát az orvosnak tudnia kell, hány hordó pénzt vitt magával Patakra. Tömerdek kincs van abban a boltban, amelyre majom van festve, láncsal a nyakán ! Hallom, hogy mikor Dobó halálának híre Patakra ért, az udvarbiró, a titkos diák és a két várnagy egész éjjelen át a hagyatékot vizsgálgatta s az udvarbiró három hordócska pénzt vitt magával. (Takáts i. m. 420.) A királyi biztosoknak az volt tehát a főfeladatuk, hogy a dúsgazdag zsákmányt minden áron uruknak megszerezzék.

Perényi Zsófia, hogy az udvar neheztelését magára ne vonja, a többi örökösökkel együtt beleegyezett abba, hogy Widmer tanácsos a műkincseket és a legjobb borokat ő felsége részére kiválogassa és Widmer december 30-án jelenti, hogy a borokat Bécsbe és Prágába, a műkincseket pedig szintén Prágába küldötte. Rudolf király azonban mindezzel meg nem elégedett. Február 7-én elrendelte, hogy a teljes leltárral együtt mindent küldjenek fel Prágába. Ami a műkincsek közül nem tetszik, azt majd visszaküldi a örökösöknek. (U. a. 425)

Hogy az így elrabolt kincsekből a Dobó család tagjai visszakaptak-e valamit ? nem tudjuk. Az udvarnak pénzéhesége mellett valószínűleg semmit, vagy csak kisebb értékű műkincseket. Hogy pedig mekkora értéket képviseltek ez elkobzott kincsek, elképzelhet-

jük abból, hogy pusztán a hűtlenségért kivégzett Telekessy Mihály, a két Homonnay, Illésházy s a Dobó őrökösök kifosztásával két milliányi érték jutott a kamarák kezére. (Takáts. 425.)

Dobó Ferencet 1603. január 8-án temették el. Perényi Zsófia aki ekkor már másodszor is özvegyi sorsra jutott, (Első férje ormosdi Székely György báró, második férje ghymeszi Forgách János báró volt.) Daróczy Ferencet bizta meg örökösi jogainak képviselésével.

Daróczy mindenekelőtt Dobó Ferencnek végrendeletét mutatta be. Larsoba és Hoffmann császári biztosok 1603. március 12-én jelentik Rudolfnak, hogy a végrendelező épp ésszel alkotta meg végrendeletét, alkalmas és elegendő tanukat hívott össze, akiknek sajátkezű aláírásai és pecsétjei az okmányon láthatók. (Szilágyi V. 572.)

A prágai és bécsi udvaroknak azonban igen fontos érdekük fűződött ahhoz, hogy a Dobó-uradalmak és kincsek az ő kezükbe jussanak, tehát előrelátható volt, hogy Dobó Ferenc végrendeletének elismerése nagy nehézségekbe fog ütközni. Az a körülmény, hogy Dobónak a szabad végrendelezési jogot a király megadta, cseppet sem aggasztotta az udvart. Arra való a kamara, hogy mindenre módot találjon,

Igy történt azután, hogy a király 1603. június 27-én kiadott rendeletével Dobó Ferenc végrendeletét érvénytelennek nyilvánította a következő indokolással:

1) A kánonjog által előirt feltételek be nem tartattak. A pecsétek hol kétszer, hol ferdén vannak elhelyezve, homályosak és az aláírások ki nem vehetők.

2) Nem tűnik ki, hogy a tanuk alkalmasak voltak-e, szabadok vagy a végrendelező szolgálatában, vagy külön e célra összehíva ugyanegy időben.

3) Miután Balassy János néhány hónappal Dobó halála előtt meghalt, az ő öröksége Dobóra szállott vissza. Ha tehát Dobó Perényi Zsófiát akarta volna főörökössé tenni, ezt külön végrendeletben kellett volna megtennie. Ez nem történt. Ennélfogva a végrendelet érvénytelen. Ha azonban a végrendeletet nézzük, igaz, hogy Perényi Zsófiának, ha Balassy életben maradt volna, 30,000 frtot hagyott, továbbá Zerednye várának felét, az apori javaknak egy harmadát és a lévő negyednek felét és egyéb ezüst dolgokat — de nem ő a főörökös.

4) Dobó kir. engedély nélkül végrendelezett, mert Miksa főherceg felhozott engedélye a királyt nem köti. Sárospatak és Led-

nice csak zálogjogon voltak Dobónak birtokában és azok most a többiekkel együtt a királyra háramlottak.

5) Hogy Balassy János vérfertőző házasságból (Az udvarnál igen jól tudhatták, hogy Balassa Bálint házasságát Dobó Krisztinával a Szentszék szentesítette; ámde a többi hasonló értékű indoklás mellett ennek is helyet kellett szorítani.) származott és így Dobó az örökösödésre alkalmatlant tette meg főörökösévé.

6) Hogy a javak egy része, különösen Léva kir. adománylevele csak a fiágra szólt.

7) Mondják, hogy Balassy János halála után Dobó codicillust szerkesztett, ezt azonban fel nem mutatták.

8) Férfiészármazó nincsen és Perényi Zsófia s a többi hagyományosok nem testvérek, sem osztályosok.

A végrendelet tehát érvénytelen és a hagyaték ex intestato, végrendelet nélküli kezelésre vár. Ez esetben pedig a király a jogos örökös.

De a király, az özvegyek és árvák érdekeit szem előtt tartva, hogy Perényi Zsófia iránti kegyelméről is tanúságot tegyen, azt kívánja tőle:

1) hogy pert nem indít a többi örökösök ellen;

2) Lednice várát és a sárospataki zálogösszeget az upori anyai birtokot is megkapja, de Lévát, Zerednyét és Sárospatakot megváltás nélkül köteles visszaszadni. (Orsz. Itár. NRA fasc. 813. 30 és f. 1701. 19.)

Perényi Zsófiától mindezekon felül 50.000 frt kölcsönt is követeltek. Meg is adta volna, ha Sárospatakot megtarthatja, erről azonban hallani sem akartak. Erre Daróczy kijelentette, hogy az ügyet az országgyűlés elé fogja vinni. Ezt viszont a kamara nem látta volna szívesen. A kamara tehát a kifosztott Lévát ajánlotta fel Perényi Zsófiának Sárospatak zálogösszegével, majd az egész zálogösszeggel egyedül Sárospatakot akarták megterhelni s úgy átadni neki, hogy Lévát, Zerednyét és Bodrogkereszturt a király rendelkezésére bocsássa.

Daróczy a magy. kir. kamarához 1603. szeptember 16-án irt felterjesztésében kimutatta, hogy az egész 204,000 frt zálogösszeget nem kölcsön, sem évi kamatra, mint Magyarországon szokásban van, hanem Sárospatak, Léva és Zerednye várakra ígérte, Perényi Zsófia kifizette és a király és a kamarák elfogadták, amit irásokkal tud igazolni.

Léva várát az urnőnek már többször odaigérték és a zálogösszeg egy részével megterhelten már át is kellett volna adniok. Azért Léva átadását tehát már azért is kéri, hogy a kamara tekintélye csorbát ne szenvedjen. A vár maga teljesen ki van ürítve, bár Dobó három év termését hordatta össze benne.

Daróczy felhozta, hogy Dobó pénzen fizették ki az erdélyi hadsereget és futamították meg az ellenséget, az esztergomi és pesti helyőrségeket lévai gabonával és borral élelmezték, éppugy a szathmári, tokaji és zerednyei várakat is és Lednice sem maradt mentes e kiadásoktól. Maga az urnő nemcsak sajátjából, hanem másoktól is szerzett Ő Felsége szükségleteire pénzt, bizva, Ő Felségének ígéreteiben és a kamarák kijelentéseiben, hogy e hajlandóságát méltóképen fogják viszonzni. (Orsz. ltár. NRA. f. 813. nr. 32.)

Perényi Zsófia Ernő főherceg közbenjárását is kérte, hogy a fiscus által lefoglalt ingatlanok és ingóságok birtokába, amelyek őt mint jogos és törvényes örököst megilletik, visszahelyeztessék. Az udvari kamara a magyar kir. kamara véleményét ki kérte ugyan, de érdemlegesen nem határozott, (U. a. Tom. XXIV. fol. 184.) legfőlebb az alkudozásokat folytatta arra törekedvén, hogy minél többet vasalhasson ki belőle.

A kamara másképp is kísérletezett. Perényi Zsófiának Lednice várát ajánlották fel azzal, hogy Lévát és Zerednye várakat minden fizetés nélkül bocsássa vissza. Ezt persze Perényi Zsófia el nem fogadta.

Az alku azért tovább folyt. Végül Daróczy 1603. október 24-én Sárospatakért és tartozékaiért az előbbi 128,000 magy. frton felül még 145.000 magy. frtot ajánlott fel úgy, hogy Sárospatak egész zálogösszege 273.000 magy. frt legyen.

Perényi Zsófia a lévai várát és tartozékait 220.000 magy. frttal megterhelhetni engedi s ez alapon Léva birtokába bevezettetik.

A Sárospatakot és Lévát terhelő zálog összege eszerint 493,000 magy. frtra rug és pedig részletezve :

a sárospataki előbbi zálogösszeg	128.000
Sárospatak és Zerednyére felvett készpénz	204.000
Keresztur zálogösszege	33.000
Egri tizedre felvéve	10.000
Perényi urnő tartozása	7.200
Előbbi férjének Székely Györgynek katonai fiz., ha folyósítják	4.084
Gabonavásárlás, a szepesi kamaránál kötelezvény	3.000
	<hr/>
	390.080

Marad még Sárospatak és Léváért fizetendő 102,920 magy. frt.

Daróczy kívánja, hogy a pénzből 20,000 frt. negyed címén levonassék.

A pénzből 60,000 frt Kassán 1603. december 1-én, a többi 42,920 frt 1604. április 12-én fizetendő. (Orsz. Itár. NRA. fasc. 813, 34.) A végösszeg tulajdonképen 389,284 frtot tett ki, amelyet 390,080 frtra kerekítettek ki. Ehhez járult a Léva és Patakért fizetendő 102,920 frt. Eszerint Perényi Zsófia összesen 493,000 frtot fizetett azért, hogy jogos örökségét megkaphassa.

Ez összegek azonban különböző okmányokban különféle képen szerepelnek. Így a magyar kir. kamarának egyik 1603. évi jelentésében olvassuk, hogy Rudolf király Dobó halála után Perényi Zsófiától hadi költségekre több mint 200,000 frtot vett fel úgy, hogy abból 50,000 frt a sárospataki vár zálogösszegének nagyobbitására szolgál, 12,000 frtban pedig Léva vára legyen Perényi Zsófiának lekötve úgy, hogy a vár jövedelmeiből évi 10,000 tallér az összeg törlesztésére szolgáljon. Erről 1603. május 3-án Prágában kelt biztosítóokmányt is kapott. (U. ott. NRA. fasc. 1089. nr. 54.)

Az udvar végül is az október 24-iki ajánlatot fogadta el és Perényi Zsófiával az egyezséget megkötötték. Perényi Zsófia ekkor már jegyese volt Kollonich Szigfrid bárónak, akivel ezentul közösen bonyolították le a bécsi udvarral az üzletet. Így a Léváért fizetendő 60,000 talérról szóló kötelezvényt már együttesen állították ki. Ebben ama kikötés is szerepel, hogy mindaddig, míg a pénzt ki nem fizetik, a lednicei uradalom a kincstár kezén marad. (Orsz. Itár. NRA. Tom. XVIII. fol. 103. Kollonich 1602-ben szerzett apai örökségére, Nagylévárdra kir. adománylevelet. U. ott. NRA. fasc. 227. 23.)

Az első részlet fizetése tehát 1603. december 1-én vált esedékessé. Minthogy Perényi Zsófiának pénze már elfogyott, 1603. december 30-án Wolfarth János és Verdemann Vilmos kereskedőktől 60,000 tallért azaz 75,000 rajnai frtot vett fel kölcsön Kollonich-csal együtt 1605. április 4-ig 8 százalékos kamat mellett. A kölcsön biztosítására pedig mindketten bárhol található összes vagyonukat lekötötték. (U. ott. NRA. f. 798. 20. Kollonich kötelezvényét magyar nyelven is kiállította. Érdekes a kötelezvény bevezetése, mely Kollonich összes címeit felsorolja: „Ën Saifrid Koloniths Purkschlamitzy Haindorffy es idem Spoighy szabad zaszlos Ur, Lewarij ur, Szentéölt vitez, Romai Chiaszar hadakozo tanachia Es azon Romay Chiaszarnak és Ausztriabély Orszagnak fogadoth Csas. giologának eött Eze-

rének feő Capitanya, Az felseghes Maximilian Herczegh Urunknak feő Comornikia.“)

A pénz lefizetése után a királynak Prágában 1605. január 5-én kelt rendelete alapján azután Kollonich Szigfridet, feleségét Perényi Zsófiát, fiát Székely Jakabot és Kollonich Zsófiát (Szigfridnek leányát), valamint mindkét nemű utódaikat 220,000 frt zálogjogon a lévai uradalomba bevezették. (U. ott. NRA f. 1089. 54. és Tom. XIII. f. 246. 2.) A kir. rendelet értelmében a birtokok felett szabadon rendelkezhetnek. (U. ott. NRA. f. 798. 21.)

Kollonichék a többi örökösökkel és pedig Zeleméri Lászlóval (neje Dóczy Sára) és Zeleméri Katával, Bossányi János özvegyével, valamint fiával Mihállyal már 1604. június 4-én kiegyeztek, akkép, hogy Kollonich Szigfrid és neje 5000 magy. frtot készpénzben, 23,000 frtot pedig adóslevélben adtak át nekik. E 28,000 frtnak felét Zeleméri László, másik felét az özvegy és fia Mihály kapták meg s ennek fejében Sárospatak, Léva, Lednice és Zerednye várakban levő minden jogukból lemondtak Kollonichék és Székely Jakab javára. Az okmányt Andrasicz mester, hethesi Pethe Márton kir. helytartó helyettese előtt állították ki Pozsonyban. (Orsz. ltár. NRA. f. 751. 7.)

Kollonichnak másik teendője volt, hogy a Dobó-család hűségess tiszteit minden további zaklatástól megmentse. Az ő közbenjárására nemcsak fogságukból szabadultak ki, hanem a birtoktárgyalások folyamán a kamarától biztosítékokmányt is szerzett számukra, hogy a lévai várnak a kincstár által történt lefoglalásakor kifejtett ellentállásukért bántódásuk nem leszen. (U. ott NRA Tom. XVIII. fol. 103.)

Miután ekkép a Dobó-örökösöket minden kincsükből kifosztották, a várakat, kivált Lévat az összes terméskészlet lefoglalásával és felhasználásával üresen hagyták és Perényi Zsófiától a nagy kölcsönt beszédtek, Dobó Ferenc végrendelete jóváhagyásának immár semmi sem állott útjában. A végrendeletet tehát 1606. január 28-án a király jóváhagyta és megerősítette. Így jutott Perényi Zsófia és férje Kollonich Szigfrid báró Léva vára és tartozékainak birtokába.

Kollonich Szigfrid báró.

Kollonich Szigfridnek magasan ivelt életpályája és tragikus vége annyira egybekapcsolódott Léva történetével, hogy e helyütt részletesebben is kell vele foglalkoznunk.

Kollonich Szigfrid báró 1572. február 22-én született Kismartonban, ahol édes atyja lovas kapitány volt. A keresztyaságot maga Miksa király vállalta. Az ifju Szigfrid már 1593. óta állandóan résztvett a török háborúkban s a harci életben ismerkedett meg a magyar urakkal és katonákkal. Csakhamar megtanult magyarul és magyar levelezést folytatott. Hősi tetteivel, páratlan vakmerőségével, emellett szeretetreméltóságával és bőkezűségével sok barátot szerzett és közkedvelté lett a tisztek és közkatonák között éppugy, mint a magyar urak körében.

Családja jómódnak örvendett, aminek igazolására elegendő felhoznom azt, hogy atyja György Szigfrid és anyja Fuchs Erzsébet elhaltával 1600-ban fiai: Szigfrid Ferdinánd, György, Károly, Bertalan és Ernő közt a Sziléziában fekvő jedemspemgeni és auresi és a Pozsony megyei lévőrdi uradalmak, valamint egy bécsi ház, Kismartonban szőlők és tekintélyes készpénz került felosztásra. (Orsz. ltár. NRA. Tom. III. f. 25. 26.) A lévőrdi uradalmat 18.000 birodalmi tallérért zálogjogon 1595-ben szerezték meg. (U. o. NRA. Tom. XVIII. f. 121.)

A magyarok szeretetének ékesszóló bizonyítékát nyújtja az 1598. évi országgyűlés 41. tcikke, melyben a KK és RR ő felsége ajánlatára — minthogy maguk is tudják, hogy Kollonich Szigfrid az ország körül nagy érdemeket szerzett és remélik, hogy miként a mult években vitéz és hőslélkü férfinak bizonyult a keresztyenség közös ellenségével szemben, ugy a jövőben is élénk részt fog venni a keresztyen országért való küzdelemben — őt a magyar főurak sorába iktatták s az esküt tőle még az országgyűlésen kivették.

A királyi udvarnak is kegyében állott. Rudolf király maga

akasztotta nyakába a sulyos aranyláncot a harctéren szerzett érdemei elismeréséül és alig 29 éves korában német lovasezredessé nevezte ki. 1601. augusztus havában résztvett az esztergomi békealkudozásokban, ahová ezer lovasból álló kíséretével jelent meg. 1602-ben Pest ostrománál a lovasságot Kollonich, Thury és Nádasdy vezették. 1603-ban résztvett a dunántuli hadjáratban és portyázásai közben egészen Kanizsáig jutott el, amelyet felgyújtott, de meg nem vehetett. Az érdi diadalmas csatában a sikert nagy részben neki köszönhették. Szeptemberben pedig hajduival egészen Eszékig nyomult és a hidat felégette, hogy a Budára küldött eleségnek szállítását megakadályozza. Október 2-án azonban, mikor a budai várőrség ki-tört és a keresztény seregnek érzékeny veszteséget okozott, Kollonichot csak néhány elszánt hajdu tudta a veszedelemből kimenteni. Esztergomnak a török által 1604-ben megkísérelt ostroma alatt ő is tevékeny részt vett 1000 német lovas, hajdu és huszárral a felmentő sereg hadimunkálataiban. (Némethy. Emléklapok Esztergom multjából. 166-167 és 195. Szilágyi. A magyar nemzet története V. 533-534. Dr. Szentkláray. A dunai hajóhadak története 202-206.)

Ezek után érthető, hogy mikor Thurzó György 1604-ben a dunáninnyi generális főkapitányságról lemondott, a magyar urak és udvari tanácsosok egyértelműleg Kollonichot ajánlották az előkelő és fontos méltóságra. Így lett Kollonich Szigfrid báró fiatalon, 32 éves korában a dunáninnyi kerület generális főkapitányává. Barta György fővezér és Szuhay István, az esztergomi érsekség kormányzója s a pozsonyi magyar kamara elnöke iktatta be. (Istvánffy. Hist. lib. 33, 495.)

Perényi Zsófia ekkor már Kollonich felesége volt. 1604. év farsangján tartották meg a lakodalmukat a lévai várban, ahová ez alkalommal a főuri világ színe-virága összegyülekezett.

A zavar és elégedetlenség, mely ez években az egész országban elhatalmasodott, ekkor már csak a szikrára várt, hogy lángra lobbanhasson. A szabad hajduk és az idegen katonák garázdálkodásai elviselhetetlenné váltak. A szabad hajduk Bars vármegyét is elárasztották és bár leginkább a török hódoltsági területeket rabolták és fosztogatták, de a királyi területeket sem kimélték és sokszor töröknél-tatárnál is kegyetlenebbül bántak a lakossággal. A vármegye 1603. évi országgyűlési követeknek adott utasításában külön is panaszt emel az Esztergomban és vidékén tartózkodó szabad hajduk ellen, hogy a jobbágyok lovaikat elviszik s őket zsarolják.

Éppugy panaszkodik azonban Althan báró esztergomi várkapitány német katonáira is. (Botka. 200.) Althannal azután magának Lévának is bő és szomorú alkalmá volt megismerkednie. A haditanács is beismerte 1604-ben, hogy a magyarok, akár nemesek, akár jobbágyok, az idegen zsoldosoktól a télen még többet szenvedtek, mint bármikor annak előtte. (Szilágyi. P. 536.)

Már 1603. év január havában vallon katonák jöttek Barsba. Január 5-én Garamszentbenedekben, április 10-én Szőlőszön találjuk őket. A következő évtől kezdve pedig Bars vármegye valósággal átjáró hadiszállásá vált. Május 5-én az esztergomi katonaság vonult át Garamszentbenedeken, június 16-án német katonák jöttek ugyanoda, június és július hónapokban vallonok, augusztusban Balogh János és Báchmegyey István szabad hajduvaidák és hajduik szállták meg, augusztus 12-én a német katonákat pénzzel elégitették ki, hogy tovább vonuljanak. Elképzelhető, hogy amerre a nagyrészt fizetetlen katonaság átvonult, ott többé fű nem termett. Garamszentbenedek városa ez évi augusztus 9-én német védlevelet kapott ugyan Althantól, de azzal nem sokat törődtek. (Eszterg. kápt. ltár. Regesták 1603—1604.)

Ez év őszén kitört a Bocskay-felkelés, amely Kollonichot ugyancsak kemény feladat elé állította. Bécsnek nemtörődömsége és a katonák fizetlensége hamarosan megbosszulta magát. Kollonichnak katonákra volt szüksége, ámde magyar katonáinak nagy része a felkelőkhöz csatlakozott, Bécs pedig pénzt nem adott, hogy új katonákat toborozhasson. Így Kollonich jóformán tehetetlenül állott, pedig országos tisztségének súlyos feladatán kívül, feleségének és a lévai uradalomnak biztonságára is kellett gondolnia.

Szuhay István már 1604. november 10-én figyelmeztette az esztergomi káptalant, hogy szedjék össze mindenöket és helyezzék biztonságba, nehogy baj esetén hirtelen kelljen mindenről gondoskodniok. A levélhez melléelt papírszeleten pedig hozzátette: „Szentbenedekre — az Istenért — nagyobb gondot viseljenek s több embert tartsanak benne. Furcsa időket élünk, mindenütt vigyázni kell.” (Esz. kápt. ltár. Casp. Eccl. 12. f. 2, 46.)

Bocskay István már 1605. január 14-én Kassáról felhívja Bars vármegyét a csatlakozásra és Rhédey Ferenc, Bocskay hadvezére ugyanezt teszi január 26-án már Korponáról, azaz a szomszéd vármegyéből intézett levelében. (Szerémi. Barsmegye hajdanából. 15-16.)

Léva várudvara a Dobó-kastéllyal és a várkapitány házával

Kollonich a rendelkezésére álló német katonasággal és saját pénzén összeszedett zsoldosokkal iparkodott Rhédeyt útjában megakasztani. A vasas németekkel már január 31-én Garamszentbenedeket szállta meg, akikhez másnap és február 4-én a komáromi s érsekújvári hajduk csatlakoztak és két hónapnál tovább ott maradtak. (Esztk. kápt. ltár. Reg. min. 1605. g, 33-35.) Március 15-én maga Kollonich is seregével odaérkezett s innen Lévára ment, amelyhez Rhédey seregével közeledett. Lévát május elején ostrom alá is vette. A várost a hajduk felgyújtották és felégették; (Esztk. kápt. ltár. Reg. min. 1605. 13.) a vár azonban, melyet maga Kollonich védett, kezükre nem került.

Kollonich, hogy Basta Györgynek segítségére mehessen, május 22-én otthagya Lévát és Korpona felé vonult. (Katona Hist. crit. Tom. 28. 302.)

Rhédey ezalatt Garamszentbenedeket megszállta, majd tovább menve Kollonichot a bányavárosokból kiszorította. Kollonich Lévára, amelyet a hajduk megszállva tartottak, bejutni nem tudott, azért seregével Komárom felé igyekezett. Lévát különben felesége és tisztjei rendületlenül tartották. (Takáts Régi idők, régi emberek c. művének 302. lapján írja, hogy „Kollonits ifju felesége nagybetegén feküdt a várban. S a szegény asszony akkor adta ki lelkét, mikor a hajduk a várat javában ostromolták.” Ez tévedés. Perényi Zsófia 1606. február 1-én még élt.)

Rhédey hajdui a garamszentbenedeki apátság javait lefoglalták és Zlatári Mátyás prefektust, aki épen Garamszentbenedekbe igyekezett, be nem eresztették. (Kollányi. Esztergomi kanonokok. 195.) Rhédey a vármonostort Járay István és Kapronczay Tamásra bízta, akik csapataikkal július 8-ig tartózkodtak ott, (Eszterg. kápt. ltár. 1605. Regesták.) egyuttal pedig július 1-én a konvent számára védlevelet állított ki. (U. o. Lad. I. fasc. 4, 8.) A vármonostort Semléky Jánosra bízta. (U. o. Lad. 10, 5, 2.)

Kollonichnak Érsekújvár ostroma nagy gondot okozott, de hadsereg nélkül a vár felszabadítására mit sem tehetett. Szeptember 19-én kísérletet tett a vár felmentésére. A Dunán átkelve seregével Érsekújvár felé közeledett. Homonnay eléje ment és az elővédek össze is ütköztek. Kollonich azonban látva azt, hogy nagy tulerővel áll szemben, visszavonult. (Rónay Horváth Jenő. Bocskay István háboruja Rudolf ellen. Hadtört. közl. 1893.)

Kollonich nem ok nélkül féltette Érsekújvárt. Az a körülmény,

hogy Ujvár ostromában nagyobb török sereg is résztvett, a komolyan gondolkodó férfiakat aggodalommal töltötte el, vajjon a török nem a maga részére akarja-e Érsekujvárt megszerezni? Hogy ezt megakadályozhassa, nemcsak Basta György fővezérrel, hanem Bocskayval, Illésházyval és Homonnayval is tárgyalásokba bocsátkozott. Magát Illésházyt is ily aggodalmak bántották, amelyeknek Bocskayhoz szeptember 25-én intézett levelében nyíltan kifejezést is adott. „Most az török -- írja -- akaratunk ellen az egri pasát sok törökkel Ujvár alá szállította a végre, hogy Ujvárat is övéjé tegye; igénylő akaratból most megostromolták Ujvárat, az magyarok reá mentek, az török nem ment és ez miatt elegenden vesztek el az magyarokban. Immár látjuk bizonynyal, hogy Ujvárat is elveszi, az Dunán hidat veret Isztergomnál által; ha pedig elveszi Ujvárat, mind az bányák s mind az egész föld Fátáig övé lesz. Ha Fölséged ellen nem volna, módot keressünk benne, hogy valami szin alatt bele bocsássuk a németeket, maradjon körösztýén népnél, mert akármi végre is az török birodalom nem szenved társat, sem urat sem nemes embert, bizonságot teszen errül az ő egész birodalma.“

Básta György és Kollonich e tervet pártolták és többször is írtak Homonnaynak. Csakhogy ők a császárhoz való átpártolásra akarták rábírni, amiről Homonnay hallani sem akart. Mikor azután Kollonich látta, hogy ez uton nem boldogul, másrészt pedig arról is meggyőződött, hogy Ujvárat tartani nem lehet, azt az ajánlatot tette Homonnaynak, hogy segítse őt Ujvár megszállására és ő a várat át fogja neki adni. Homonnay azonban nem bízott benne, Kollonichnak tehát ez a törekvése is sikertelen maradt. (Rónay Horváth Jenő. u. ott.)

Esztergom szeptember 3-án elesett. Az Ujvárt ostromló török táborban ennek híre elképzelhető nagy örömet okozott. Annál jobban bántotta Homonnayt. Nógrádért és Léváért aggódott, amelyek ugyan még a németek kezén voltak, de Bocskay hadai erősen szorongatták. Meg is írta Illésházynek: „Uram, én immár Lévát igen féltém; Kglmed irjon mindjárt az asszonynak és mind az lévai tisztartónak: adják urunk számára, mert bizony úgy jár mint Esztergom. (Rónay Horváth Jenő i. h.)

Illésházy, akit Bocskay a tárgyalásokkal megbízott, október 15-én az alkudozást megkezdte az Ujvárbeliekkel és október 17-én Homonnay Érsekujvárat — a törökök kizárásával — átvette. A vár

parancsnokává Bosnyák Tamást, majd november 3-án Desöffy Jánost tette meg. (U. o.)

Érsekujvár ostroma alatt Bars vármegye újból a hadak útja lett. A garamszentbenedeki vármonostor telve volt állandóan a vidékről odamenekült papokkal és nemesekkel. Az átvonuló hajduk pedig az apátság magtárát és pincéit ugyancsak nem kimélték. Az újvári táborba is minduntalan bort, buzát és zabot kellett küldeni. Az esztergomi káptalan regestáinak tanúsága szerint azonban az apátságnak ismételten pénzt is kellett kiszolgáltatnia, így Homonnaynak, Rhédeynek és Csomaközynak június hó folyamán 488 forint 25 dénárt fizettek ki.

Az átvonulások szakadatlanul tartottak. Június 21-én Sülley István jött csapatával Érsekujvárból Garamszentbenedekbe, másnap Ujbányára, 23-án vissza, 24-én Ujvárba. Június 22-én Püspöky Ferenc, Nagy Mihály, Nagy Gáspár, Kovács Demeter váci hajdukapitány, Buday Mátyás korponai kapitány, Biró István, Járay és Tajnay György fordultak meg hajduikkal ugyanott. 23-án a lovas hajduk Ujvárba, 26-án Püspöky Járayval ugyanoda, 28-án Sülley és biró a hajdukkal Zsarnócára mentek, 30-án visszajöttek. Julius 20-án Kovács Boldizsár palánki kapitány és Nagy Lőrinc, Barbel vicekapitánya július 27- augusztus 18-ig Barbel Ferenc és hajdui, augusztus 6-9. Homonnay fordult meg az apátságban, ahonnan 10-én Zsarnócára ment. Augusztus 18-án Barbal a vármonostor kapitányává és Nagy Lőrincet vicekapitánnyá tették. Szeptember 8-án Homonnay védlevelet állít ki a konvent részére. Október 1-én Homonnay Csillagos béggel és török katonákkal jelenik meg a monostorban, amelynek őrzését reájuk bizta. Törökök őrizték Taszárt és Szelepcsényt is. Október 15-én Buday Mátyás és Sallay András 300 hajduval érkezik meg Sz. Keresztről. Október 22-én Homonnaynak Ujvárra bort, buzát, madarakat és nyulakat küldenek. November 24-én Kovács Boldizsár, 28-án Bornemissza János és Barbel jönnek hajduikkal, 30-án Csomaközy Endre fordul meg a monostorban. (Eszterg. kápt. ltár. 1605. évi Regesták).

Kollonich Érsekujvár átadása után is folytatta a tárgyalásokat Illésházyval. December 4-én küldi neki a menlevelet és a kísérő sorokban ezeket írja: „nem szánom fáradságomat, sem éjjel, sem nappal és könyörgenem is nem szünöm meg, hogy az uristen adjon békességet és egyességet a keresztyének között, mert uram én látom, hogy mind az német miatt, mind az idegen nemzet miatt és

az török miatt és az magyar nemzet miatt mind most leginkább csak az szegény magyar nemzet romol főképen, ki az pogán ellenség és az más idegen nemzetségek örömmel néznek, hogy az szegén magyar nemzet romol és erőtlenedik.“ (Tört. Tár 1878. 37. l.) E levél is egyik ékesen szóló bizonyítéka annak, hogy Kollonich a magyarság sorsát mennyire szíven viselte. A testvérháborúnak minél előbb véget akart vetni, mert csak a magyarság pusztulását látta benne.

A béketárgyalások tehát tovább folytak. Mátyás főherceg megbízottjai Illásházyval megegyeztek abban, hogy Ujvárat a háború befejeztével a császáriaknak visszaadják, de Bocskay azt kívánta, hogy Ujvár magyar kézen maradjon és 1606. január 9-én azt irta Illésházynek: „ha ő felsége Ujvárba németet akar szállítani, Váradból vigye ki — tessék az mintha cserében esett volna a dolog, mellyel ő felségének nem kellene késni sok okokért.“ (U. o. 52. l.) A béketárgyalások azonban Bécsben február 9-én megszakadtak és a háború újból megindult.

Léva továbbra is a császáriak kezén maradt, de a Garam felső völgye ezután is a hadak útja maradt.

Bocskay hadai Kassa és Érsekújvár között egyre-másra vonultak át Bars vármegyén keresztül s a garamszentbenedeki apátság-
nak ismét bőven kijutott a bor, gabona és egyéb szállításokból és a katonák átvonulásával járó kellemetlenségekből. Rhédeynek január 7-én borjukat, tyukokat és ludakat, 23-án bort kellett szállítani Sz. Keresztre, február 4-én Rákóczy Lajos főhajdukapitánynak bort Privigyére. Március 3-án királyi biztosok érkeztek német katonákkal Garamszentbenedekbe és 5-én tovább mentek a bányavárosokba. Március 13-án Keméndy Mihály, 24-én Bessenyei Ferenc jöttek meg Sz. Keresztről. Május 7-én Alapy György vicekapitány érkezett, 12-én Barbel és Meszessy hajdukapitányok jöttek Szőlősrre, 16-án Erdélyi István és Szabó János csapataikkal Kovácsiba. Junius 1-4-én Horvát István, Sülley, Barbel, Kaly, Pápay Dániel Kistapolcsányba mentek. U. a. hó 2-án 1 hordó (5 és fél akó) bort küldenek Bosnyák Tamásnak Ujvárba s ugyanannyit Horvát Istvánnak Taszárra. Junius 9-én Czalay Imre főhajdukapitány és más főhajduk Rhédey elé mennek Ujvárba. A hajduk egy része Garamszentbenedekben várakozott reá 13-ig. 10 én Zádory Endre is Ujvárba ment, 13-án Rhédey már Zsarnócáról érkezik vissza Zádoryval, Sóky Jánossal, Kovács Demeter nyitrai kapitány, Kaly Pál, Nagy Ambrus, Kerekesy István és más kapitányokkal. Nagy Ambrus csak 28-án távozik,

másnap Kaly Pál jön helyébe Sz. Keresztről. Julius 3-án Horvát István Sasköre megy, julius 4-én Gyürky Benedek korponai kapitány érkezik, 8-án Kéméndi Mihály, 9-én Bende Miklós jön Ujvárból Rhédeytől, 13-án Bartakovics Pál, 28-án Bende Miklós érkezik Pozsonyból, 30-án Szabó István ujvári kapitány jön és kocsikat, gerendákat kér. Augusztus 6-án Boross György a gyaloghajduk zsarnócai kapitánya érkezik csapatával. 15-én Gyürky Benedek megy Nyitrára Rhédeyhez és német foglyokat visz magával. 19-én Nagy Máté, Barbel Ferenc, Horvát Márton, Nagy Ambrus, Kerekesy István és más kapitányok értekezletet tartanak Garamszentbenedekben és Kaly Pál és Ujfalussy Ambrussal Rhédey elé mennek.

Augusztus 24-én Horvát Márton 40 hajduval Sz. Keresztről Ujvárba megy, 26-án visszajön és 31-én Nyitrára megy Rhédeyhez. Rhédey szeptember 9-én érkezik Garamszentbenedekbe, innen Gácsra, majd Kassára megy, ahonnan 13-án érkezik vissza. (Eszterg. kápt. ltár. 1606. évi Regesták.) Mozgalmas idők!

De térjünk vissza Kollonichhoz. A Bocskay-felkelés óta Bécs gyanus szemekkel tekintett reá. Ama körülmény, hogy Bocskay népei Kollonich jószágait nem bántották és Léva várát is — úgy látszik — csak tessék-lássék módon tartották zár alatt, ama gyanuba keverte, hogy a felkelőkkel tart. Igaz, a magyarság szerette, mert nemcsak vitézsége, hanem áldozatkészsége és a szegénységgel szemben annyiszor kimutatott bőkezősége és pártfogása mindenfelé ismeretes volt. Ezért szinte bocsánatot kértek tőle, hogyha jószágait ki nem kerülhették. Legjobban megérthetjük ezt Pogrányi Benedek leveléből, amelyet 1605. január 2-án Kollonichhoz intézett: „Az én jóakaró, bizodalmas patrónus uramat az egész vitézlő nép szánja az ő jóvoltáért és vitézségeért, de azt mondják, kénytelenek reá menni. Ekkoráig még semmi jószágát nem tulajdonították el.“ (Takáts. Régi idők, régi emberek. 302.) Kollonich maga írja meg január 17-én Mátyás főhercegnek, hogy három izben irt Bocskaynak és megköszönte neki, hogy jószágait megkímélte. (U. o. 300.)

Egyes körök Bécsben már 1605-ben azt kívánták, hogy Kollonichot mozdítsák el állásából, vagy melléje német vicegenerálist állítsanak.

Kollonich a vádokról értesülván, 1605. január 17-én maga kérte Mátyás főherceget, hogy mentsék fel állásától. Levelében megírja, hogy Bocskayt a vérontásnak elkerülésére kérte. „Irtam a rebellis megyéknek is és hűségre intettem őket. És mégis engem gyanusi-

tanak és rágalmaznak. Nevemet jól ismerik német és olasz földön s így jobb lesz ha elköltözöm onnét, ahol folyton áskálódnak ellenem. Bár életem katonáim között nincsen biztonságban, eskümet halálomig megtartom. Könyörgök felségednek, vegye el tőlem és bizza másra tisztemet. Mindenemet feláldoztam már s bizalmatlanság és gyanakodás lett a jutalmam. Tisztemet nem bánom, de becsületemet nem hagyom. Fegyverrel védem magamat rágalmazóim ellen!“ (U. o. 300.)

A felmentés egyelőre elmaradt, sőt Kollonichot a béketárgyalásokba is bevonták. Rudolf király maga hívta őt e célból Prágába, ahonnan 1606. június 29-én Thurzó Györgynek azt írta: „Az mi én rajtam áll, bizony örömet fáradok itt az tanácsnál; reménylem is leszen tekintete a magyarok kívánságának.“ (Takáts i. m. 302.) 1606. szept. 23-án Thury Ferenc újvári generális vicekapitánnyal együtt vett részt a bécsi értekezleten, mely az 1605. június 23-án kötött és a király által augusztus 6-án jóváhagyott békét elfogadta. Az 1606. november 11-én megkötött zsitvatoroki békeokmányt a magyar részről Thurzó György gróf, Kollonich Szigfrid, Batthyány Ferenc soproni főispán és Erdődy Kristóf írták alá, azaz Kollonich e béketárgyaláson is résztvett. (Takáts. Régi magyar kapitányok és generálisok. 430.)

Kollonich ekkor már igen súlyos anyagi helyzetbe jutott. Mint tudjuk, felesége örökségének biztosítására mindketten kölcsönöket vettek fel, amelyekkel birtokaikat megterhelték. Ez adóssággal azonban könnyen megbirkózhatott volna.

Katonáinak fizetetlensége sodorta őt az anyagi válságba. Hogy a végvárak katonái széjjel ne széledjenek, fizetésükről kellett gondoskodnia. Bécsben azonban minden kérése, sürgetése süket fülekre talált. Szegény Kollonich, hogy katonáit fizethesse, kölcsönökhöz folyamodott. E kölcsönök még ezredes korára nyulhattak vissza, mert a Dobó-örökség feletti alkudozások befejezése után Rudolf király 1604. február 24-én azt írta Perényi Zsófiának, hogy Kollonich követelését más uton fogja megtéríteni. (Századok. 1899. 128.) Mikor Kollonich generális főkapitánnyá lett, ebbeli gondjai is megnövekedtek, mert a végvárak őrsegei csak őt szorongatták. Már 1605. január 8-án azt írta Mátyás főhercegnek, hogy koldusbotra jutott.

Mennyire rugott adóssága? Nehéz megállapítani, valamint azt sem tudjuk pontosan, mennyit tett ki követelése a hadikincstárral szemben. Mint generális főkapitánynak évi fizetése a 10,000 frtot

meghaladta; csakhogy a kincstár ezzel is adósa maradt. Kollonichnak ennek következtében hitele is megrendült ugyannyira, hogy pl. mikor 1605. január havában katonasága részére a garamszentbenedeki apátságtól zabot kért, csak ismételt kéréseire és a vármegye közbenjárására kötelezvény ellenében kapott 484 szapu zabot 121 frt értékben. (Eszt. kápt. ltár. Caps. Eccl. 21. f. 5, 1.)

Addig amig felesége élt, az udvarral szemben való követeléseit nem sürgette. A király, hogy valamit tegyen, Freistadtot 110,000 frtban, a tőketerebesi uradalmat pedig 80,000 frtban javára lekötötte. (Dr. Komáromy András. Kollonich Siegfried Dunán inneni főkapitány életéből. Hadtört. közl. 1895.) Perényi Zsófia azonban 1606. február havában meghalt. (1606. február 1-én még élt, március 1-én már halottként említik. Orsz. ltár. NRA. fasc. 1578. 20. U. o. fasc. 1723. 8.) Halála után pedig a kamarák szokás szerint gondoskodtak róla, hogy birtokait alaposan megdézsmálják. Kollonich a királynál keresztülvitte, hogy nejének birtokait mindaddig, amig az érdekelt örökösök meg nem váltják, megtarthassa és birtokolhassa.* (U. o. fasc. 956. 6.) Ez ellen Székely Jakab tiltakozott. (Eszt. kápt. ltár. Lib. 11. 50.)

Erre Kollonich Székely Jakabbal és Illésházy Istvánnal 1606. március 1-én egyességre lépett. Illésházy, akire Perényi Zsófia végrendeletében fiát Székely Jakabot bizta, Kassára ment „az békeség elvégzése dolgában.“ Addig tehát, amig onnan vissza nem jön, az alábbi egyességet kötötték.

1) A lévai és lednicei uradalmakban Kollonichnak és Székely Jakabnak 2—2 megbizottja s ötödiknek egy főember, viceispán vagy szolgabíró végezzék a leltározást.

2) Léván és Lednicén az összes szolgák, prefektusok, udvarbírák, darabontok, kulcsárok, sáfárok, majorosok Kollonics Uramnak és Székely Jakabnak hűséget esküdjének, és minden jövedelemről számot adjanak nekik. Minthogy pedig Perényi Zsófia testamentumában Lévának felét Kollonicsnak hagyta „sőt azt is praetendálok, hogy Sárospatakon is és egyebönis summa pénzeket fizettem szegény feleségem jószági megh tartására, mihel Cassáról megh jön Illésházy Uram, azononnal napot végezünk és mindkét felől jogos embereket fogunk, azok eleibe adván mindeneket Isten szerint és atyafiui szeretet szerint mindenekből megh alkodgyunk és megh igazodjunk.“

Illésházy mindebbe beleegyezik oly föltétel alatt, hogy Perényi

Zsófia „testamentoma helin (érvényben) maradjon és meglátás és alkovás az testamentomnak semmi punctiának ellene vagy ártására ne legyen.“

„Székely Jakab Léváról az inventárium végeztével azonnal Lednicére megy, itt lakják addig, míg az meglátás leszen. Ha Lévára akar menni vagy küldeni, avál szabad legyen. Azonképen Kollonich Seifrid.“

„Székely Jakab mellett Hoff mester legyen, ki személére és maga tartására gondot viseljen; egy mester, aki minden nap tanítsa, egy öreg szolga Horváth György, és 2—3 inas és az várbeli cseléd. A tisztartónak számot adnak a jövedelmekről.“

„Azmi az leányasszonyok dolgát illeti, azt végeztük felőle, hogy azokat az Seifrid Kollonich minden marhájokkal, kit az én szegény megh holt feleségem életében nekik adott ajándékba, szépen elbocsássam.“

„Az több haszontalan chelédetis Kolonich Uram jó mógiával el bocsássa, hogy ne panaszkodhassanak se eő kegielmére se az asszonyra.“

„Jelenlévén köztünk az ngos Dóczy András Uram és Lippay János Uram. Actum Trenchinij 1. die Martij 1606.“

„P. S. Ez az végzés chiak adigh tartson, még az szegén asszon testét eltemetik, azután szabad legien Kolonich Uramnak ha az szegén asszon testamentomát akarja megh tartani, avagy nem akarja.“ Aláírás és pecsétek: Illésházy, Kollonich, Dóczy, Lippay. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 769. 9.)

Az egyességet azután nemcsak Léva és Lednice várakra és uradalmakra, hanem Sárospatakra is megkötötték s azt a király 1607. október 24-én jóváhagyta. (U. o. fasc. 1745. 23.) Ez ellen megint Lórántffy Mihályné Zeleméry Borbála tiltakozott, nemcsak Perényi Zsófia végrendelete, hanem a fentjelzett és Sárospatak, Léva és Lednice várakra vonatkozó egyesség ellen is. (U. o. fasc. 813. 36.) Az ügy csak 1613-ban ért véget, amikor Kollonich Szigfrid és Székely Jakab a Zeleméry család tagjaival a sárospataki, lévői, lednicei és zerednyei várak és upori birtok, valamint a † Dobó Ferenc után maradt ingóságokra nézve megegyeztek. (U. o. fasc. 23. 397. Az egyességben Rákóczi György neje Lorántffy Zsuzsanna, L. Mihály és Zeleméry Borbála leánya, továbbá Forgách Péter, Szentlászlói Gábor és Baranyay Gáspár és nejeik Zeleméry Kata és Bossányi Ilona szerepelnek.) Kollonich Szigfridnek ekkor már harmadik neje volt: Szerán Anna Mária bárónő, bethlenfalvi Thurzó Miklós özvegye.

Az 1607. évi egyesség értelmében Kollonich Szigfridnek a birtokokra vonatkozó összes okmányokat, továbbá Perényi Zsófiának összes ingóságait és megmaradt ékszereit Székely Jakabnak kellett átadnia. Ez ellen 1608. augusztus 13-án az esztergomi káptalan előtt tiltakozott. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 759. 32.)

Kollonich Perényi Zsófiával való házassága révén olyan magyar főúri családokkal került kapcsolatba, amelyek a Bocskay-felkelés idején előkelő szerepet játszottak. Ilyen volt kétségkívül Illésházy István, akire Perényi Zsófia fiát Székely Jakabot végrendeletileg bízta. Kollonichnak levelezései, Illésházyval való tárgyalásai tehát semmi esetre sem váltak előnyére Bécsben. Hogy Bocskay hadai Kollonichék jószágait kimélték, az elsősorban Perényi Zsófia családi összeköttetéseinek tulajdonítandó; de ezt is Kollonich rovására írták.

Feleségének halála után, hogy az egyre fenyegetőbbé vált anyagi romlástól megmenekedhessék, kénytelen volt Bécsben követelése törlesztését erőlesebb hangon sürgetni, annyiival inkább, mert a követelése a végbeli hadi népek általa történt fizetéséből származott. Az udvar ekkor már több mint fél millió forintjával volt adósa. Ámde Bécs nem szerette, ha adósságaira figyelmeztették. Ennek folytán a legegyszerűbb módszerhez folyamodott: elfordult és szabadulni kívánt tőle. Csakhogy itt újabb akadályt támasztott a katonaság, amely Kollonichhoz igen ragaszkodott. Szegény Kollonich már odáig jutott, hogy a Rudolf császártól kapott aranyláncot is zálogba kellett vetnie, hogy a pénzt katonái közt kioszthassa.

A végbeli vitézek ugyanis nyomorúságukban csak öbenne bíztak, segítségért csak hozzá fordulhattak. A végbeli kapitányok 1607-ben írják neki: „ha Bécsben semmit nem akarnának adni, menne fel Ngod császár urunk öfelségéhez Prágába, szabaditana fel bennünket öfelsége az mi hitünkben, mellyel magunkat köteleztük.“ A szécsényi vitézek meg azt írják: „Értettük bőségesen az öfelsége végházaiban lakozó nyomorult vitézlő nép szüksége mellett való sok fáradozását és bő költségit Nagyságodnak. Isten áldja meg nagyságodat, mint kegyelmes gondviselő atyánkat.“ „Mezítelenek, költségtelenek és éhezők vagyunk, egy marok szénához nem juthatunk pénz nélkül; földünk nincs, csak az kevés fizetésre kell magunkat támasztanunk.“ (Takáts. Régi idők. 304.)

A bécsi béke értelmében császári biztosok Komáromban hatvan falut adtak át a töröknek Komárom, Nyitra, Bars és Hont vármegyékből és ezek között voltak Tőhöl, Mohi, Óbars, Kiskoszmály,

Nagykoszmály, Tótkeszi, Kelecsény és Élesfalva, melyek a lévai uradalomhoz tartoztak. (Szerémi. 77.) Kollonich jövedelme tehát ennyivel is kevesbedett.

Kétségkívül a szükség készítette arra, hogy solymosi birtokrészét Forgách Ferencnek 2275 frton zálogba vetette oly feltétellel, hogy ha ki nem fizethetné, elfoglalhatja. (Orsz. lt. NRA Tom. XVIII. fol. 103.)

Kollonichnak egyéb kellemetlenségei is támadtak.

1607. július 4-én Forgách Ferenc gróf lett esztergomi érsekké. Minthogy Érsekújvárat legnagyobbbrészt az érsekség jövedelmeiből építették és az őrség fizetése is az érsekre nehezedett, az új érsekprimás azt kívánta, hogy Érsekújvár egészen az ő katonai joghatósága alá helyeztessék, amit Kollonich éppen katonai szempontból ellenezett. Mikor azután Forgách — Kollonich távollétében — az általa fizetett őrséget a maga részére is hűségre eskette meg, a hazatért főkapitány aényt semmisnek nyilvánította s az érsekprimás hadnagyát s annak helyettesét börtönbe vettette. Az ügy a király elé került, aki a nuncius közbenjárására kiadott rendeletében meghagyta, hogy a helyőrség adja meg a köteles tiszteletet a kardinális urnak is, mint aki őket Ő felsége szolgálatára zsoldba fogadja. (Károlyi Árpád. Az ellenreformáció kezdete stb. Századok. 1919. 143.) Ez intézkedés azonban a már felbomlott békés egyetértést helyre nem állította.

Ugyancsak a nuncius közbenjárására a Homonnay által a protestáns őrség részére lefoglalt újvári plebániatemplomot vissza kellett volna Forgách érsekprimásnak adniok. Ez ellen az őrség tiltakozott. „Ha már fizetésünk ennyire elmúlt — írják a kamarának — kérjük az egy Istenért Nagyságtokat, hogy ne hagyjon bennünket háborgatni az mi hitünkben, ne fojtsanak meg, az igaz kereszténységnek ne legyünk mi átkában, az mit vérünk hullásával egyszer kerestünk, és helyére hoztunk, ne engedje Ngtok tőlünk ilyen hatalmasul elvenni.“ A király 1609. szeptember végén k. rendeletével kir. biztosok jelentek meg Ujvárbán. Minthogy a királyi rendelet több pontjában Kollonichcsal szemben Forgách érsekprimásnak adott igazat, a biztosok eltávoztával az őrség lázongani kezdett, egy lovas kapitányt leütöttek s egy érseki gazdatisztet súlyosan megsebesítettek. Erre október végén maga Thurzó nádor ment Ujvárbá, hogy a király nevében rendet teremtsen. A nádor a lázongók panaszainak végighallgatása után kénytelen volt nekik bocsánatot ígérni s arról is biztosította őket, hogy fizetésüket rövidesen megkapják. A katonák

nem könnyen engedtek, sőt Kollonichot is lezárni akarták, mivel fizetésük megadását annyiszor ígérte. Végül is Kollonichtól írásbeli biztosítékot csikartak ki, hogy személyével és pénzével felel a fizetési ígértet beváltásáért. (Károlyi u. o. és Szilágyi VI. 37.)

Ekkor már híre terjedt, hogy Kollonich lemondani szándékszik. Az újvári őrség 1610. február 7-én az összes végbeliek nevében megírta a nádornak, hogy mind fejenként megesküdtek arra, hogy ők addig Kollonichot maguk közül el nem bocsátják, míg hátralékos zsoldjukat meg nem kapják. (Komáromy. Hadtört. közl. 1895.) Kollonich tehát egyelőre megmaradt.

Kollonich maga is protestans hitű lévén, hitsorsosaival jó lábon állt s őket támogatta. Léván házat adott a prédikátornak. Érsekújvárbán pedig, ahol Dobronoki superintendens is székel, segítségükre volt. Emiatt már 1605-ben közbenjártak Bécsben, hogy Kollonich mellé katolikus vicegenerálist nevezzenek ki. Kollonich Isten szerelmére kérte Mátyás főherceget, hogy a mai időben a vallásiügyet hagyják békében. Később azonban e kérdést újból fessegették és kivált Forgách érsekprimás dolgozott rajta, hogy Kollonich eltávolíttassék, akit azért sem szeretett, mert Thurzó nádornak belső környezetéhez tartozott.

Placidus de Marra, Melfi püspöke, aki Mátyás udvarában internunciusként működött, (Fraknói. Pázmány P. III. 277.) annyit el is ért befolyásával az udvarnál, hogy elégtételül megígérték az érsekprimással újat huzó protestáns főkapitánynak alkalmoszerű eltávolítását s a primás előtt kellemes egyénnel leendő helyettesítését, aki a primástól fog függni. (Károlyi Árpád. u. ott.)

A haditanács 1610. december 24-én elrendelte, hogy Kollonich hagyja el főkapitányi állását és Bécsbe idézték. Utódjává Draskovich Jánost nevezték ki. Az újvári őrség ugyanazon napon kelt kir. rendeletet kapott, hogy Draskovichnak, az új főkapitánynak engedelmeskedjék. Thurzó nádor azonban Kollonichot pártolta s az ő biztatására nem ment Bécsbe, hanem Újvárbán maradt, sőt kijelentette, hogy Újvárból nem mozdul mindaddig, amíg ki nem fizetik és a nádorhoz emlékiratot küldött saját védelmére.

Draskovich 1611. január 5-én érkezett Újvárba. De beiktatni nem lehetett, mert az őrség a vár kulcsait átadni nem akarta. Január 7-én az őrség azt írja a nádornak: „ilyen választ adtunk, mivel hogy Kollonich Urunknak ő ngának nem mi attuk kezébe az kulcsot, és ki nem vesszük kezéből, hanem még él és meg nem holt, jöjjön be

ő Nga közinkben és az régi jó szokások szerint vegye bucsuját tőlünk és mi is ő Nsgától. Annak utána adgya annak az kulcsot, az kinek Ő Felsege és Nsgod parancsolja. (Hadtört. közl. 1895. 501.)

Draskovics addig etette, itatta s ajándékozgatta a főkolompókat, hogy végre „megesett a szivük szegényen és maguk közt marasztották.“ (U. o.) Thury Ferenc vicekapitány a vár kulcsait átadta neki. A nádor ezért megdorgálta; sőt tovább ment. Az udvar előtt tiltakozott Kollonichnak elmozdítása ellen. A rendek is tiltakoztak az eljárás ellen. Mindez azonban nem használt, Draskovich maradt; sőt a kamara Thurzónak eljárását lázadásnak és a király hatalmi jogkörébe való jogtalan beavatkozásnak minősítette. (Szilágyi VI. 122—123. Takáts. 305.) Kollonich ezek után Ujvárt elhagyta.

Ezzel azután Kollonich kálváriautja megkezdődött. Bécsbe idézték és haditörvényszék elé állították. Kezdetben saját házában lakhatott, de ki nem mozdulhatott. 1611. január havában engedélyt kér arra, hogy szabadon ki- s bejárhasson. Erre a király meghagyta a haditanácsnak, hogy Kollonichot őriztesse, hozzá senkit be ne bocsásson és ne engedje, hogy levelet ír hasson. (Takáts. 306.) Mindamellet március 21-én levelet írhatott Mazlyk Albertnek, Bars vármegye alispánjának, melyben arra kéri, hogy — miután a nádor a végbeli kapitányokat Pozsonyba összehívatta — legyen gondja Léva várára és annak javítására. (Szerémi. 23.)

Ügye igen soká huzódott. 1613. október 18-án írja Bécsből Liptay Imre barsi alispánnak, hogy Regensburgba készül a királyhoz. Azon leszek Isten segítségével, hogy ő felségétől épen contentáltassam jámbor hiv szolgálatomért. Kgdet kérem mint jóakaró Uramat szomszédomat, hogy minden dolgokból legyen jó tanácsadó Kgd az én udvarbirámnak és az hódoltság felől is az én szolgálatomért Kgd jó segítség legyen az én szegény jobbágyaímnak, ezeknek utánna ha Isten éltet, minden jó hálaadással igyekezem Kgdnek megtérétnem. P. S. Az mi Dóczi és Rottal uram adósságát illeti, kérem Kgdet mint jóakaró szomszéd uramat, hogy ez dolgot halassza, én kész vagyok contentálnom, csak ő Flgénél mi jót végezhessek.“ (Szerémi. 46.)

Mikor Lévát a török-magyar tárgyalások színhelyéül jelölték ki, a magyar kamarához fordul jobbágjai érdekében. „Én még most itten ezen Bécsi városban szintén in arresto vagyok; minthogy az városból sehova nem szabad kimennem, mintha most is várban volnék tartóztatva, tehát szükségnek idején korán alá nem mehetek

Lévára, hogy az szegény jobbágyságnak igazságokban való igyeket-gondjokat forgathatnám.“ (Takáts 306.)

Léva vidéke Kara Ali bégtől, Esztergom parancsnokától szenvedett legtöbbet, akinek portyázó csapataitól nyugtuk nem volt. Hogy őt ártalmatlanná tehesse, 1613. december 28-án kelt levéllel páros viadalra hívta ki.

„Nagyságos nekünk vitézlő szomszéd ur barátunk! A mit Ngodnak megjelentsünk semmi egyéb, hanem az Ngod alatt való vitézlő rendnek iszonyu állhatatlan voltát és a mostani békességnek bomlását. Én a szegénységnek egyik oltalmazója és a kereszténységnek egyik igaz tagja vagyok s igyekszem is lenni; azért kívánom, hogy azért a bosszuságért, melyet ezideig a szegénységen cselekedtél, emberségedet és vitézségedet megpróbáljam. Ötszáz lovassal ki-megyek bárhová kívánja Ngod, annyi számu vitézével és nem többel jöjjön elő Ngod is. Magunk kettes lovon, vagy gyalog, kopjával, karddal, palossal vagy akár micsodás fegyverrel próbáljuk meg egymást. Ha engemet meggyőztél, vagy én téged, annak utánna mutassák meg a körülöttünk levő vitézek is emberségüket és vitézségüket. E dolgot szent György vitéz napjára, a szép időre halasztjuk, mely időre Ngod is készen legyen. Mostanáig a szegénységnek szántó barmaival és egyéb marháival vitézkedtetek, mint becsületes emberek hiteteket meg nem tartottátok és így a két hatalmas császár között a szent békességet felbontottátok, mely dolgot immár az én hatalmas császáromnak tudtára adtam. Hogy Ngod mondhatta, nem cselekedtem Ő Felsége hire nélkül, adja Ngod is császárja tudtára, hogy nem mi, hanem ti vagytok a békesség felbontói, ti adtatok okot mindennek, nem mi. Ezek után vagy jössz, vitéz jó Barátom, vagy ha nem jössz, szakállodba igyekezzünk pökni. Ha pedig a dolgot császárod hire nélkül meg mered próbálni, ne halaszd, hanem a megnevezett nap előtt végezzük el e dolgot. Én mindenkor kész vagyok, mint a szép leány a tánchoz. Mert sohasem érdemlettem, hogy az én szegény jobbágymat így raboljátok, fosszátok és égessétek; kívántatik azért, hogy a szegények pártját fogjam. Ezután is bármi kívántatnék tőlem, mindenkor készen vagyok. Ngodtól választ várok, Isten velünk, Ngodnak mindenkor szomszéd barátja Siegfried a Kolonits.“ (Némethy. 56—57.)

Erre az esztergomi bég azonnal válaszolt. „Mikor ez levelet irta Ngod, akkor az eszed fejedből kiszökött, az nyilván való. De jó szomszéd ur barátom, az amit irt Ngod, úgy legyen. — Ngod

szent György napját határozta a bajvívásra, és azt írja, hogy oly kész a bajvívásra mint a szép leány a tánc járásra. De szomszéd ur Barátom, úgy vedd eszedbe magadat, hogy én is oly kész vagyok a bajvívásra, mint a kosok készek egymással ütközni. Ezzel Isten velünk. Költ Esztergomban anno 1613. Ngodnak szomszéd jó barátja Kara Ali bég az hatalmas s győzhetetlen török császárnak esztergomi helytartója.“

Erre Kollonich 1614. január 15-én válaszolt Bécsből: „Mint vitéz szomszéd ur barátunkat kérjük Ngodat ne halassza oly sokára mint sz. György napja, mert hiszen Ngodnak már van szabadsága reá. Tehát, rövid és hova hamarább való napon végezzünk. Írja meg Ngod, mely napon, mely helyen, lovon-e vagy gyalog akarja Ngod e dolgot végezni? Ngodtól választ várok. Isten velünk. Bécsben 1614. január 15-én Ngodnak kész szomszéd ur barátja Sigefrid a Kolonits.“ (Némethy 57—58.)

A bajvívásra azonban sor nem került. Kollonich hiába bízott a király jóakarátában, a hadbíróság elítélte és tömlőcbe vettette.

Mihelyt fogságának híre elterjedt az országban, a vármegyék és végvárok magyar vitézei egymásután irnak fel a nádorhoz s a királyhoz, Kollonich szabadonbocsátása érdekében. Nemcsak Thurzó nádor, hanem Ferdinánd főherceg is közbenjárt a királynál. Az udvar végre is az egész ország megmozdulása elől ki nem térhetett és Kollonich egy évi fogság után 1615. év elején kiszabadult. Rokonainak azonban kezességet kellett érte vállalniok, ő maga pedig reverzálist irt alá, melyben a királyt hűségéről biztosította. (Hadtört. közl. 1895.)

Szabadsága azonban nem sokáig tartott. Adósságai újabb és újabb és az eddiginél sokkal nagyobb veszedelembe sodorták. Hitelezői már 1609-ben kérték a királyt, hogy követeléseik kiegyenlítése végett adja nekik Léva várát. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 1034. 27.) Kétségtelenül az ő közbenjárásukra adta ki II. Mátyás 1611. aug. 21-én Prágában k. rendeletét, melyben megengedte Kollonichnak, hogy a zálogba birt Léva várát bárkinek szabadon eladhassa. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 1705. 41.) Csakhogy Kollonich Lévától megválni nem akart. Forgách Zsigmond is meg akarta a lévai uradalmat venni és Kollonichnak 100,000 frtot ajánlott fel érte, Kollonich azonban csak annyit üzent vissza, hogy ha Forgách Ghymest el akarja adni, „a pénznek szerét teszem és megveszem tőlle.“ (Kollonich emlékirata. Hadtört. közl. 1895.) Kollonich fogsága alatt egyik hitelezője

Helczl János és felesége pert indítottak ellene, ami ellen Kollonich erőlyesen tiltakozott. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 1081, 66.)

Hitelezői nagyon szorongatták, a bécsi udvar pedig szokása szerint nem fizetett. Mindössze annyit tettek, hogy Sárospatak zálogösszegét 1613-ban 100,000 frttal emelték. (Orsz. ltár. NRA. Tom. fasc. 228. 10.) Ezzel azonban Kollonichon mitsem segítettek. Sőt egyebet is tettek, ami Kollonichot végkép elkeserítette és legalább is meggondolatlan lépésre ragadtatta.

Kollonich a dévényi uradalomra a király jóváhagyásával 1607-ben 15,000 tallér követelését iratta. 1609-ben ezt 20,000 frtra egészítették ki. Kollonichnak eszerint zálogjoga volt a birtokhoz. Ámde ha a király Dévényt Kollonichnak adományozza, vajmi kevés pénzt csikarhatott volna ki belőle, miután neki sokkal tartozott. Dévényt tehát a másik zálogjogosnak, buzini Keglevich Jánosnak adományozta 1616. április havában.

Kollonich merész lépésre szánta el magát. Pozsonyba ment, katonákat toborozott és Dévényt egyszerűen elfoglalta.

Ebből azután óriási lárma keletkezett. Lázadásról, az ausztriai várak ostromáról, stb. meséltek. Bécsből hadat küldtek Dévénybe, Magyarországon pedig felkelést rendeltek el. Kollonichot, aki mellett összesen három huszár és két lakáj volt. Nagylévárdon elfogták, Bécsbe vitték és elzárták. Ez június 1-én történt. Másnap már kihirdették, hogy a felkelésre szükség nincs. (Takáts. 311.)

Kollonichnak minden jószágát és ingóságát a törvényes eljárás és bírói ítélet nélkül elkobozták és Lévát Althan János grófnak adományozták. (Orsz. ltár. NRA Tom. XIII. fol. 141. Althant hol grófnak, hol bárónak írják.) Ez ellen Kollonich az esztergomi káptalan előtt tiltakozott. (Eszterg. kápt. hltár. Lib. 12. 241.) De tiltakoztak Kollonichnak — nagyobbára bécsi — hitelezői, megrövidítve látván önmagukat és Althan ellen a magyar bíróságok előtt pert is indították. Mindennek dacára a király április 23-án kiadott rendeletével Althan beiktatását elrendelte.

Maga Thurzó nádor, aki Kollonichnak dévényi kalandját élesen elítélte, állást foglalt e beiktatás ellen. Jelentést kért a magyar kamarától, mi alapon engedte meg Althannak lévai beiktatását a magyar törvényekkel ellentétben, holott Kollonichot még sem el nem marasztalták, sem el nem ítélték. (Orsz. ltár. NRA. Tom. XVII. 244-245.) Ez azonban nem sokat használt.

Althannak lévő beiktatását váratlanul más tényezők zavarták meg olyan oldalról, ahonnan legkevésbé várták.

Maklárý Péter, akiről már fentebb megemlékeztünk, volt a lévő uradalom jószágigazgatója, udvarbírája és miként a Dobó családnak, úgy Kollonichnak is feltétlen híve. Mikor a birtokadományozás híre hozzá eljutott, kijelentette, hogy Althan János ő ngát a lévő uradalomba mindaddig be nem bocsátja, amíg az ő szegény, bebörtönözött urától menedéklevelet nem hoz. A magyar kamarát pedig arra kérte, hogy Kollonich fölött a magyar törvények szerint ítélkezzenek. (Takáts. Régi idők, régi emberek c. munkájában „A hű Maklári Péter“ fejezet alatt Althan beiktatásának komikumszámba menő történetét színes tollával remekül írja le. Az események leírásánál Takátsot követjük, kibővítv a orsz. levéltárból merített adatokkal.)

Maklárý Péter Althant, mikor a garamszentbenedeki konvent kiküldöttjével és Schiffer Mátyás kir. emberrel a lévő beiktatásra igyekezett, Léva várába tényleg be nem eresztette. Schiffer Bécsbe jelentette, hogy a beiktatás nem sikerült, (Orsz. Itár. Tom. XIII. fasc. 246. 3.) Althan is Miksa főherceghez fordult támogatásért. Miksa főherceg a magyar kamarát megkereste, hogy küldjön ki új bizottságot, mely Althant Léva birtokába beiktassa. A haditanács pedig meghagyta Tieffenbach Rudolf generális főkapitánynak és Kohárý Péter vicegenerálisnak, hogy elegendő katonát küldjenek Lévára.

A beiktatási hadjárat tehát megindult. Kohárý június 17-én jelenti a kamarának, hogy Kollonich népeit feloszlatta és Léva várába 100 gyalogot vetett. Tieffenbach pedig június 28-án jelenti, hogy Léva várát a benne volt német őrség segítségével elfoglalta.

Maklárý azonban résen állott és embereivel örködött, hogy Althan vagy a kir. emberek az uradalom közelébe ne juthassanak.

Közben Althan Bécsben július 19-én kelt kötelezvényében a lévő uradalmat zálogjogon oly kötelezettséggel veszi át, hogy Léva várát és tartozékait Ő Felsége hűségében és oly állapotban fogja megőrizni, amilyenben neki átadják. (Orsz. Itár. NRA. Tom. XIII. fasc. 246. 5. és NRA. fasc. 662. 56.) A kötelezvény Kollonich hitelezőinek kielégítését is magában foglalta és Althan, hogy Léva birtokát annál jobban biztosítsa, már július 23-án beigazolja a pozsonyi káptalan előtt, hogy Kollonich hitelezőit a lévő várból kifizette. A káptalan erről bizonylatot is állított ki. (U. o. fasc. 955. 38.) A hitelezők e kielégítése természetesen csak úgy érthető, hogy Althan őket nem a vár jövedelméből, vagy gabona, bor stb. készletéből,

hanem sajátjából fizette ki, miután a várnak birtokába még nem lépett. A hitelezőknek azonban csak egy részét fizette ki, mint látni fogjuk.

Althan így elkészülve julius utolsó napjaiban utnak indult, hogy magát beiktassa. A garamszentbenedeki konvent két megbízottja a kir. emberrel és kellő katonai kísérettel Léva felé tartottak. Mikor azonban Szöllőstre értek, Maklárý Péter mintegy 300 gyalogos és lovas néppel útjokat állotta. Hiába mutatták a kir. beiktató rendeletet, ő annak felolvasását meg nem engedte, a beiktatásról pedig hallani sem akart.

A bizottság erre visszafordult és kerülő uton iparkodott Lévára jutni. A vár közelébe érve azonban megint Maklárýval és embereivel találták szemben magukat. Mivel tovább nem mehettek, a konvent kiküldöttjei tiltakoztak Maklárý eljárása ellen, Althannak pedig dolgovégezetlenül kellett Érsekújvárba visszatérnie. A konvent julius 31-iki jelentésében azt írja Maklárýról: ő semmikép sem bocsáthatja be Althan urat Léva várába mindaddig, amíg urától, Kollonichtól reverzálist és rendeletet nem kap arra, hogy a jószágokat Althannak átadja.

Ugyanaznap Maklárý is irt Pethe Lászlónak, a kamara elnökének: „Akkoron én szorgalmasan vigyáztam mind otthon, mind az utakon vigyáztam. Most negyednapja, hogy Újvárba ért Althan Uram. (Eszerint a beiktatást jul. 26. vagy 27-én kísértették meg.) Fegyveresen akar haddal jönni s azon is igen tudakozódik ő nagysága, honnan kerülhetne el minket az utakon. Akármint jöjjön ő nagysága, bizonyosan higye, hogy semmiképen be nem eresztem a dominiumba, valameddig az én reverzálistom az én jó Uram ládjából meg nem hozza és a mellett komissiót is az én Uramtól nem hoz nekem, melyben parancsolja legyen azt, hogy béeresszem az jószágba!”

Althan maga is leirta kudarcát és levelét azzal fejezi be: még nagyobb katonai segítség kell, különben semmire sem megyünk.

Maklárýt Kollonich fivérei is ellentállásra biztatják és tisztí hűségére figyelmeztetik, amellyel ura iránt tartozik.

Augusztus 1-én Maklárý megint ír a kamarának Kesziből, ahol 70 lovasával és 250 gyalogosával őrködött. „Mivelhogy uramnak ő ngának én hittel köteles szolgája vagyok, és noha őnagysága az mi Kegyelmes Urunk Császár Urnak árestomjában vagyok, de az én hitemtől engemet őnagysága meg nem mentett és valameddig Uramtól őngától adott hitemtől absolutus és exoneratus nem leszek, azt semmiképen bona conscientia nem tehetem... Az én Uram őnagya-

sága membrum Hungariae és noha őfelsége kegyelmes árestomában vagyon, de mivelhogy még nem condemnáltatott, sem pedig nem sentenciáztatott országunk szabadsága és törvénye ellen, az őnagysága marháját és jószágának proventusát kezemből kivenni ne igyekezzék mindaddig és — az mint jelentém — valameddig uram őnagysága nem condemnáltatott és törvénnyel meg nem sentenciáztatott és amíg az én reversalisom uram őnagysága commissiojával együtt vissza nem adattatik az én kezemhöz.“

A kamara kénytelen volt Maklárlyval levélbeli érintkezésbe lépni. Augusztus 3-án a magyar kamara levelére válaszolva arra kéri a kamara tagjait, informálják őfelségét és lépjenek közbe az ő ura mellett, hogy őfelsége legyen kegyelmességgel Kollonich uramhoz. Ugyanaznap pedig Althan is irt a kamara elnökének: Egyetlen ember akadályoz meg a lévai jószág elfoglalásában, aki katonákból és a parasztlókból hadsereget gyűjtött. Katonaságot kell ellene küldeni.

A magyar kamara aug. 5-iki felterjesztésében ajánlotta, hogy teljesítsék Maklárly követelését és szerezzenek felhatalmazást a fogásban levő Kollonichtól, de Miksa főherceg erről hallani sem akart. Ehelyett meghagyta a haditanácsnak, hogy Maklárly ellen csapatokat rendeljen ki. Augusztus 10-én azonban a kamara újból panaszt emel Maklárly ellen, hogy Althant kíséretével és katonáival együtt a lévai uradalomba be nem eresztette. Nincs más hátra, mint a várnak és uradalomnak hadierővel való elfoglalása. (Eszerint Maklárly időközben a várat is visszaszerezte a német katonáktól.) A haditanács el is rendelte, hogy az újvári főkapitány összes hadaival Maklárly ellen induljon.

Ettől a furcsa hadjárattól azonban Tieffenbach, aki pedig Kollonichnak nagy ellensége volt, maga is megijedt. Legalább is Maklárly, bár erre is elkészült, hiába várt rájuk. Ehelyett továbbra is császári és főhercegi rendeleteket zuditottak rá, amelyekkel nem sokat törődött.

II. Mátyás király szeptember 3-án ismét meghagyja a nádornak, hogy Althant iktassa be. Szeptember 23-án a rendeletet újból kiadja. Október 1-én két rendeletet is adott le ez ügyben. Az egyikben Miksa főherceget hívja fel, hogy tegyen meg mindent Althan beiktatására, amely elé Thurzó nádor akadályokat gördít. A másikban a kamarának hagyja meg ugyanazt.

A magyar kamara azonban október 14-én megemberelte magát és kijelentette, hogy erőszakhoz nem folyamodhatik mindad-

dig, amíg a nádor nem intézkedik, mert az ország törvényeinek nyílt megsértéséről van szó. Thurzó nádor pedig november 8-án a királynak megírta, hogy Althannak beiktatása a magyar jogszokásokkal és törvényekkel homlokegyenest ellenkezik. A királyi ügyigazgató november 30-án ugyanígy nyilatkozott. Ilyenformán az 1616. év elmúlt anélkül, hogy Althan Léva birtokába léphetett volna.

Miután Althan ügye ily rosszul állott, Pálffy Pál megkísérlette, hogy Léva várát és uradalmát megszerezze. Evégből Pázmány Péter támogatását kérte. Pázmány válaszában kijelenti, hogy örülne neki, ha megkaphatná, mivel akkor szomszédja lenne, amennyiben neki Léva körül néhány kisebb birtoka van. Mivel azonban az elveket és indokokat nem ismeri, amelyek alapján Léva megszerezhető lenne, tanácsot nem adhat neki, hanem az igazgatóhoz utasítja, aki jó tanáccsal szolgálhat. Irt is az igazgatónak és Pálffy ügyét figyelmébe ajánlotta. (Jedlicska. Eredeti részletek gróf Pálffy család okmánytárához. 21-22.)

Maklárý egyebekben a kamara másnemű rendeleteinek engedelmeskedett. Így amidőn elrendelték, hogy a lévai uradalom gabona-termését Komáromba szállítsa, 36,084 mérő búzát szállíttatott oda, ezt is azonban előbb urának tudtára adta.

Az udvar végre is rászánta magát arra, hogy Maklárý uramnak kívánságait teljesítsék. A börtönében sinlődő Kollonichot oly ígérettel, hogy többi birtokait nem bántják, rávették arra, hogy Althannal szerződést kössön és Maklárýnak a felhatalmazást aláírja. Ez még 1616-ban történt. (Takáts a szerződés aláírását 1617-re teszi. A beiktatás tényleg csak 1617 elején történt.) Miksa főherceg erre meghagyta a kamarának, hogy küldjön ki új bizottságot, mely Althant most már a szerződés alapján Léva birtokába beiktassa. (Orsz. ltár. NRA. Tom. XIII. fasc. 246. nr. 2. és 4. Ez alkalommal — úgy látszik — csak Léva várába iktatták be Althant, mert Léva tartozékainak birtokába, miként Palásti Mihálynak a magyar kamarához 1618. február 23-án tett jelentéséből látható, csak február közepén lépett. Orsz. ltár. NRA. fasc. 727. nr. 30.)

Althan a szerződéssel és felhatalmazással újból — ki tudja hányadszor? — Lévára tartott. A kir. embereket és a konvent kiküldöttjeit természetesen elegendő számú katonaság kísérte. A még mindig örködő Maklárýval Barsnál találkoztak. Mikor azután neki a kir. rendeleteket, a szerződést és Kollonich felhatalmazását megmutatták, Maklárý a beiktatás ellen már semmi akadályt nem gördített.

Ámde gyanuperrel élve, tisztársaival együtt Bécsbe sietett, hogy urától a valót megtudja. Kollonichhoz azonban be nem bocsátották. Erre társaival, Győry Istvánnal, Tond Györggyel, Héber Menyhérttel és Pecskovits Istvánnal Pozsonyba ment s Althan beiktatása ellen a káptalan előtt, majd hazatérve február 18-án a garamszentbenedeki konvent előtt is ünnepélyesen tiltakozott. (Garamszentben. Itár. fasc. 8. 8.) De tiltakoztak ellene Kollonich hitelezői is és pedig Stahrenberg Lajos (5446 frt követelése volt), Wolffart János, Kalchgruber János és Gallegio Vilmos ugyanott (Orsz. Itár. NRA. Tom. VI. fasc. 76. 38. és u. o. Tom. XIII. fasc. 246. 142. Garamszentbened. Itár. fasc. 22. 8.) Ugyancsak Izmael Fabricius Airer Jeromos, a király udvari embere nevében is tiltakozást jelentettek be Schiffer Mátyás kir. biztos előtt, hogy Althan a hazai törvények és a Pozsonyban tett tiltakozás dacára magát a lévai javak birtokába bevezettesse s azután azokat részben, vagy egészben eladja, vagy zálogba vesse, — mert ez esetben Airer Jeromos és társai 150,000 frtnál nagyobb kárt szenvednének. (Garamszentben. It. fasc. 28. 11.)

Kollonichnak bátyja János György gróf, hogy valamit megmentesen, 1617. május 23-án a magyar kamarát arra kérte, hogy Nagylévárdot és a lévai ingóságokat biztosítsa számára. (Orsz. Itár. NRA fasc. 970. 12.) Ámde Althan gondoskodott róla, hogy Léva teljesen kiürítették.

Kollonich Szigfrid továbbra is börtönben sinlődött. Egy ideig a bécsi Burg egyik szobájában volt elzárva és vele volt nemes Győry István, aki urát önként követte a börtönbe. Később Neustadtba vitték át.

Maklárynak — úgy látszik — semmi baja sem történt, továbbra is Kollonich szolgálatában maradt, aki őt bonyolult pénzügyeinek rendezésével bizta meg és vele állandó levelezésben állott. De Bars vármegye is igénybe vette szolgálatait. 1618. május havában Lipthay Imre barsi alispánnal együtt a hódoltsági falvak adózása dolgában tárgyalt a törökkel és Pázmány Péterhez intézett jelentésükben írják, hogy a megegyezés szerint „a Császár adójával és iszapaják som-májával sem megyen 4000 frtra az adózás“. (Szerémi 68.) Lipthaynak törökországi követsége alatt pedig 1619-ben Bars vármegye helyettes alispánja volt. (U. o. 90.)

A szegény Kollonichot a hosszú börtön nagyon elgyötörte és egyesek állítása szerint elméje is elborult. Ez utóbbi feltevést azonban levelei is megcáfolják. 1620. február 7-én két flyamodványt

is küldött a királyhoz. „Hosszu szenvedéssel telt rabságom alatt — írja — minden birtokomat és ingóságomat lefoglalták. Bécsi házamat ott levő dolgaimmal együtt eladták. Most, hogy szabadon bocsátottak, még annyi pénz sem áll rendelkezésemre, hogy tisztességes ruhát vehetnék magamnak. Én minden hitelezőmet ki fogom elégíteni, de fizesse meg nekem is az udvar régi követelésemet, mely ugyancsak nagy összegre rug.“ (Takáts. 313.) E szavak „szabadon bocsátottak“ azonban csak szabadabb mozgást, esetleg Neustadtból való tényleges szabadulását és bécsi internálását jelentették, mert Barsvármegyéhez 1621. szeptember 13-án Bécsből intézett levelében világosan megírja: „ezen hónap 8-ik napján jam tandem (ő felsége) kegyelmesen elbocsáttatott.“ (Szerémi. 123.)

Folyamodványának eredményeképp Ferdinánd király Kollonich ingóságainak visszaadását elrendelte ugyan, de több mint fél millió frt követelésének kiegyenlítéséről hallgatott.

Kollonich tehát 1621. szeptember 8-án — mint fenti levelében írja — „sok fő-fő királyoknak, electoroknak, hercegeknek, királysági és hercegségi országoknak szübeli affectiójokból mellettem való böcsületes és foganatos intercessiojokra az én régtől fogván való arestumomból“ kiszabadult. Első teendője volt, hogy mindazoknak, akik szabadonbocsátása érdekében közbenjártak, hálát és köszönetet mondjon. Szabadulását ugyanis nagy mértékben siettette az ország rendének megmozdulása, amelyről Bars vármegyéhez küldött köszönő levelében így emlékszik meg: „De mivel tudom és igen nyilván vagyom én nálam, hogy az több jóakaró uraim között tavali esztendőben nyárban, mikor palatinus urunk ő nga Posonban gyűlést celebráltatott volna, kegyelmetek is minemő nagy szeretetből való indulatból, az Kgtek azon följül megirt gyűlésben küldtetett böcsületes követinek ugyan expresse instructiojukban hagyta volt meg az ő felségénél mellettem való törekedést és intercedálást, mely Kglmeteknek intercessiója az többi között tudom bizonyosan én nekem nem kicsint, hanem sokat és felette nagyot használt. Minek okáért Kglmeteknek én azon hozzám való jó akarattjáért mellettem avagy érettem való szübeli törekedésért és intercedálásáért summas et immortales ago gratias. El is higye Kdtek azt, hogy én is az én életemnek teljes rendiben Kglmeteknek mind fejenkint tam singillatim quam in genere egész nemes vármegyéül testem szakadásával, vérem hullásával és életem fogytával is meg igyekezem szolgálnom.

Engem Kgmetek mindenkoron igaz szüből való jó szolgájának és atyjafiának tartson. (Szerémi u. o.)

Az 1622. évi országgyűlés 63. cikkében azután teljes elégtételt szolgáltatott neki. Miután ngos Kollonich Szigfrid ur a mult években ő felsége fogságában Bécsben lévén, Léva várától és tartozékaitól, ingóságaitól, minden törvényes eljárás mellőzésével, Althan János által nem egyenes uton megfosztatott: a KK és RR. elhatározzák, hogy a nádor az ország tanácsosaival és biráival, valamint a kir. tábla rendes biráival, rövid záros határidő alatt nevezett Althan János ellen a pert megindítsa és az említett várnak, tartozékainak, valamint ingóságainak ügyét bíróilag revideálja és az ügyben ítéletet hozzon.

A határozathoz a király is hozzájárult és a nádorhoz intézett rendeletében meghagyta, hogy ugyanakkor, amikor a Kollonich és Althan között fenforgó differenciák revideáltatnak, Kollonich pere is újra felvétessék. (Orsz. Itár. NRA. Tom. XIII. 142.) A nádor ennek folytán a lévai várban tartózkodó Althant a garamszentbenedeki konvent által sz. Lukács nyolcadára Pozsonyba idéztette. (Garamszben. Itár. fasc. 16. 41. és 33. 40.)

Kollonich tehát Lévát és uradalmát visszakapta.

Csakhogy Althan Lévát teljesen kifosztotta s az uradalmat elelpusztította. „En — írja Kollonich 1623. április 15-én Léváról az udvari kamarának — a gonosz nyelvek miatt sokat szenvedtem már, de ezt a gázságot nem hagyom. A törvény elé idézem őt.“ (Takáts. 314.)

Pedig az udvari kamara még most is Kollonich ellen volt. Április 6-án még mindig abban mesterkedik a királynál, hogy Lévát, mint Németország kulcsát vegye el Kollonichtól, mert veszedelmes ember. (U. o. 294.)

Sőt Althanék sem hagyták ennyiben a dolgot. Althan János oly kérelemmel fordult a királyhoz, hogy miután Kollonich Léva és tartozékainak birtokáért, amelyeket Althan a király beleegyezésével Kollonichtól bizonyos adósságai fejében átvett, nemcsak a nádor és a többi országos bíróság elé vitte, hanem őt mindenéből, még ingóságaiból is kifosztotta, elégtételt kér Kollonichtól vagy pénzbeli kárpótlás vagy más birtok átengedése útján. (Orsz. Itár. NRA. Tom. XIII. fasc. 246.) Fia pedig Althan Adolf arra kéri a királyt, hogy az atyjától birói uton elvett és Kollonichnak visszaadott Lévát neki adja vissza (U. o. fasc. 143.)

Kollonichot e sok szenvedés lelkileg-testileg megtörte. Senkije

sem maradt. Felesége Szerán (Sauran) Anna Mária bárónő is meghalt. Nemsokára 1623. év őszén ő is 51 éves korában jobblétre költözött.

Bethlen Gábor november 24-én értesült Kollonich haláláról s azonnal intézkedett, hogy Léva várát hadai megszállják, „hogyan ilyen háborgó időben — valami akadéka ne történjék és egyéb jövedelemnek is tékozlása ne legyen“ (Hadtört. közl. 1895. 508.). A békétárgyalások befejeztével azután a kincstár kezeire került. Az elhunynak fivérei azonban igényt támasztottak reá, hasonlóképpen a hitelvezők is. Kollonich Ernő az udvari kamarához fordul, hogy a lévai uradalom terhelő 100.000 frt zálogösszeg, mellyel fivérének Szigfridnek a kir. kincstár tartozik, az örökösöknek fizetessék ki. Viszont Galeson Vilmos bécsi kereskedő, akire Wolfarth és Verdemann követelése átszállott, miután a lévai uradalomtól megint keveset remélhettek, Rákóczy Györgyné Lórántffy Zsuzsannát és leányát Máriát perelték. A lévai birtok és Kollonich tartozásainak ügye ekképpen az oktavális bíróság elé került. (Orsz. ltár. NRA. Tom. XIII. fasc. 246. U. o. fasc. 246. 143-144.)

A király rendeletére Koháry Péter 1623 elején Lévát a kincstár részére lefoglalta és 100 magyar gyalogost és lovast helyezett beléje. Február 16-án pedig a javak átvételére Rakoviczky Györgyöt a magyar kamara titkárát és Torday János lévai harmincadost küldte ki. Egyben Thurzó Szaniszló nádornak meghagyta, hogy írjon azonnal az alispánnak és a várkapitánynak és rendelje el, hogy a nevezett biztosokat a várba bebocsássák, a javakat átadják, a leltárt elkészítsék és mindenben segítségükre legyenek. Ennek folytán Lipthay Imre alispán a kir. biztosokkal a lévai várban és jószágokon talált összes ingóságokról leltárt készítettett. (U. o. NRA fasc. 989. 19.)

A szegény Kollonichot tragikus sorsa halála után is üldözte. Nem volt, aki eltemesse. Igaz, hogy a 16. és 17. században szokássá vált, hogy meghalt főembereink temetését hosszú időre halasztották. Nádasdy Tamás nádor tetemei 4 évig temetetlenül maradnak, Dobó Ferenc négy hónap múlva, Himmelreich György pannonhalmi főapátot 1637-ben három hónap múlva temetik el. De az még az akkori szokáshoz is rendkívüli számba megyen, ami Kollonich Szigfrid holttemével történt. A lévai őrség a koporsóba tett holttestét a vár nagytermében helyezte el s éveken át így maradt. 1638 március havában Stella Jakab János udvari kamarai tanácsos Léván járván, a vár nagy szobájában akart megszállani, legnagyobb meglepetésére

azonban egy koporsót talált benne. Azonnal jelentést tett róla Bécsbe, ahonnan április 20-án a királytól azt a rendeletet kapta, hogy Kollonichot temettesse el éjjel titokban és pap nélkül a plebánia templom sirboltjába felesége mellé. Stella a parancsot teljesítette és éjjel néhány katonával Kollonich koporsóját pap nélkül a plebániatemplom sirboltjába vitette. (Takáts 315-316.)

Takáts Sándor e kegyetlenséget a bécsi udvar rovására írja, mert osztrák szokás szerint aki a halottat eltemetteti, az köteles annak adósságait kifizetni. Ezt pedig az udvar megtenni nem akarta, bár Kollonich eladósodásának oka ő volt. Csakhogy ugyanezen címen lehet és kell e kegyetlenséget Kollonich Szigfrid fivéreinek, első sorban János Györgynek nyakába varrni, aki Lévát 1625-ben a magyar KK és RR. közbenjárására megkapta. Magyarországon pedig ilyen szokás sokasem divott.

Kollonich Szigfrid egyik képén e jelige olvasható: *pro aris et focis*. Másik képén pedig, mely Prágában 1607. évben, tehát fényes hadi pályája zenitjén készült, e dicsőítő verset olvassuk:

Martia progenies bellis acerrimus heros
Seyfridus Kolonitsch hac viget effigie.
Gloria gestorum geticis phalerata trophaeis
Victricique manu laurea parta frequens —
Illius extendent nomen, dum barbarus Ister
In freta praecipites exonerabit aquas.

* * *

Addig, amíg Kollonich Szigfrid a dunáninnyi terület generális főkapitánya volt, Léva várának jókarbantartásáról is gondoskodott. Hogy pedig a várórség szükségét ne szenvedjen, önmagát verte adósságokba. Ez évekről tényleg sem a vár állapota, sem az őrség fizetlensége miatt panaszokról nem olvasunk. Attól kezdve azonban, hogy Kollonichot menesztették, a panaszok újból megkezdődnek.

A szabad hajduk Bars vármegyét is elárasztották. Thurzó György nádor német katonaságot küldött ellenük a vármegyébe, melynek 1611. szeptember 11-én azt írta róluk: „Nyilván vagyunk Kgeknel, az hitvány hajduság minémű nagy dúlásokat, fosztásokat és pusztításokat cselekedtek és naponként cselekesznek az ország-

ban, sőt végezték azt, ha előmehetnek igyekezetekben, hogy az egész nemességet elveszessék és az egész országban birodalmat vegyenek, kire Isten őket nem segíti.“ (Szerémi 28.) Persze a német katonák sem kimélték a lakosságot, sőt még a hajduknál is jobban pusztítottak.

A két pusztító fajhoz azután harmadiknak a török szegődött. Hiábavaló volt a bécsi s a zsitvatoroki béke, az esztergomi és párkányi törököknek kirándulásai és követelései egyre szaporodtak. 1613-ban Ó-Lévát és Ladányt felégették. A megrémült lakosság be akart hódolni, mire Thurzó György nádor 1613. december 2-án a vármegyének küldött levelében ettől a községeket eltiltotta s arra figyelmeztette: „valaki pedig közületek az mi tilalmunk ellen be menne az törökhöz, elhigye azt bizonyosan, hogy életét veszti el és kit nyársba vonatnak affélék közül s kit másképen büntetünk.“ 1614. február 29. levelében a lakosságot attól is eltiltja, hogy a törököknek búzát vagy egyéb élelmet vigyen vagy eladjon és „senki az ellenségnek magunk és hazánk romlására élelmet ne adminisztráljon.“ (U. o. 51-52.) Ez annyiban is érthető és indokolt rendelkezés volt, mert bár egymást érték a békekötések, a valóságban az országnak állandóan hadi készenlétben kellett lennie.

Uj vezér került Budára. Ahelyett hogy a béke pontjait betartotta volna, 1614 tavaszán behódolási parancsot küldött Szobellébre, Báthra, Verebélyre, Csejkőre, Szöllősrre, Barsra, Csiffárra, Tildre és Nyárhidra (Érsekujár külvárosa) és a körülöttük fekvő községekre, „mert ha be nem hódolnak, ő reá ne vessenek, ha mi nyomorúság esik rajtok.“ Erről Koháry Péter ápril 13-án azzal értesíti Bars vármegyét, „hogy Ngtok és kgc maga és hazája oltalmáért lenne népével készen és valami segítséggel ide az végbelieknek, hogy ha az ellenség gonosz ügyekezetiben ezen tartományokra akarna jönni, lehessen módunk Ngtok és kgc segítségével ellene állanunk, mi is ezen fizetetlen és fogyatkozott állapottal is jó vigyázásban lévén Ngok és Kgcért sem vérünk ontását, sem fáradságunkat nem szánjuk. (Szerémi. 53-54.)

1615-ben újabb békealkudozások folytak Bécsben, amelyeknek eredményeként a zsitvatoroki békét megújították, majd a török hódoltsági vonal megállapítása végett a király biztosokat küldött ki, akik október 5-e után Léván a török követekkel tárgyaljanak. A nádor Bars vármegyét szeptember 18-án felhívta, hogy e biztosok ellátására október 5-ig Lévára elegendő élelőről gondoskodják. (U. o. 57.)

1616. évben az esztergomi pasa irt Ó-Bars városára, Kis-Győröd és Mohi falvakra, hogy hódoljanak be, amiért a nádor augusztus 7-én és szeptember 23-án a budai vezért figyelmeztette a békekötés megtartására. (U. o. 62-64.) Nem sokat használt. A következő évi június 16-án Teuffenbach Rudolf, újbárai főkapitány értesíti a vármegyét, hogy a törökök Bénynél kastélyt akartak építtetni; de látva azt, hogy a magyar végházak vitézei ebben megakadályozták, abbahagyták. (U. o. 64-65.)

A törökkel való alkudozások 1618. április 20-án Barson újból megindultak és Lipthay Imre alispán Pázmány Péternek beküldte ama 60 falunak jegyzékét, „Az mely hatvan falut az Commissarius Urak az Bécsi pacificatio continentiája szerint Komáromban az töröknek adtanak négy vármegyéből tudniillik Komárom, Nyitra, Bars és Hont vármegyéből.” Ezek közt Léva vidékéről következő falvak szerepelnek :

a lévai uradalomból: Töhöl, Mohi, Ó-Bars, Kis-Koszmály, Nagy-Koszmály, Tót-Keszi, Kelecsény, Élesfalva ;

a garamszentbenedeki apátságból: Tolmács, Nagy-Vezekény, Rohozsnica, Nemcsény, Peszér, Nagy-Kovácsi ;

esztergomi érseksége: Tild, Aha, Németi ;

Forgáchoké: Vörösvár, Csárad ;

a saághi prépostságé: Alsó-Almás, Pecsenciz, stb.

Ebből látható, hogy a török hódoltság ekkor már Lévától északra is terjedt.

Az alkudozások, vagy miként Lipthay és Maklár Pázmánynak jelentik, „veszekedés” csak májusban ért véget. (Szerémi 65-68.)

A lévai várnak és őrségének állapota pedig ezalatt egyre jobban romlott. Teuffenbach Rudolf báró dunáninneni generális főkapitány már 1613 november 1-én figyelmeztette Bars vármegyét a lévai vár fogvatkozásaira és szemére veti, hogy a tavalyi munkákat sem végezték el. „Kérem azért Kgtetek, hogy meggondolván mind azt, mely nagy igyekezeti legyen az ellenségnek ez helynek elfoglalására és mely nagy ótalmára vagyon az kereszténységnek az az hely, legyen azon, mind az tavalyi restanciát és az idei gratuitus labor pénzt is, mennél hamarább lehet, meg hozzák, hogy még az idén is, míg jó idő szolgál, az szakadásokat romlásokat és bástyákat fódózhassák és ez tél alatt annyival az tavalyi épülethez jobb módjával kezdhethnék.” (U. o. 48.)

A végzett munka bizony csak foltozgatás lehetett, mert Ko-

hárý Péter 1619. április 20-án a vármegyéhez a vár állapotát ekkép írja le: „Nyilván vagyón Ngtoknál és Kgteknel, minemő nagy fogyatkozásban legyen Ő flge végháza Léva nemcsak az épöletből, de az vitézlő népek is mind fizetetlenlése és kevés volta miatt, ugy annyira, hogy nemhogy az mezőt és az országot oltalmazhassák, de az minemő nagy hely és pusztá, az végházak őrizésére sem elegek. Emellett lövő és építő szerszám is, por, ön oly kevés vagyón benne, kitől Isten oltalmazzon, ha hertelen valami irruptiója lenne az ellenségnek, csak igen kevés üdőra való oltalmazásokra sem érkezhnének vele. Élés penig nem hogy valami bizonyos üdőre való volna benne, de még csak egy napra való sincs.“ (Szerémi. 71.) Persze, mert Althan uram a várat teljesen kifosztotta, a többivel pedig nem törődött.

A vármegye is valami restanciával tartozott a lévai vitézeknek. Spáczai Péter lévai vicekapitány panaszára Forgách Zsigmond nádor 1619. február 22-én kéri a vármegyét, hogy adja meg nekik ezt, mint a többi vármegyék is megadták a végbelieknek, „megemlékezvén és ez mostani nagy fogyatkozásokat az Lévai vitézeknek, kik hazánknek szolgálatjában nagy szorgalmatossággal foglalatosok, megtekéntvén.“ (U. o. 70-71.) Nem kevésbbé rossz képet nyújt ez állapotokról nemeskürthi Bakó Ferenc levele, melyet u. a. évi október 16-án Léváról a vármegyéhez intézett. „Ngtoknál és kgteknel nyilván vagyón ezen Lévai praesidiumból mely igen kiment most az vitézlő nép az táborra, ugy annyira, hogy nagy gonddal kellett csak az éjjeli istrázákat is elállatnunk. De immár legyen Istennek hála, ugy meg építettük az sereget mint lovast, gyalogost, hogy az gyalognak nem sok hja, az lovas peniglen éppen megvagyón. Ngtoke és kgmeket kérvén, az vártafát elrendelvén parancsolja meg szolgabiró uraimnak, hordassák az végházhoz mindjárást. Minemő ruhátlan legyen az szegin gyalogság, azt Ngtoke és Kgtek jól tudja. Ngtoknak és Kgteknek azon is könyörgünk, mivel itt az helbe semmi temleczünk nincsen, az végház penig a nélkül nem lehet, Ngtoke és Kgtek hordatna temlecznek való öreg fát is, csináltatnánk egy temleczet, holott az sok duló, fosztó az falukon és az uton járó embereknek sok károkat tesznek, azokat az ő Flge parancsolatjából büntetnünk kellettik érdemek szerint, a mint most is egy néhány felé kiküttem aféléknek keresésire. Ngtoknak és kgteknek azt is akarom értésire adnom, hogy Maklárý Péter ur itt Léván iratos az ő flge lovasi között, Szakács Mihály uram pedig Porkoláb.“ (Szerémi. 83.)

Bakó Ferenc már 1612-ben Hont vármegye alispánja volt és maradt 1617-ig. Mint ilyen résztvett 1612-ben a nádori küldöttségben, mely a Dunáninnen végvárak megvizsgálására volt hivatva. (Hadtört. közlem. 1914. 377.) Fentközölt leveléből arra kell következtetnünk, hogy Bakó 1619-ben Léva várának kapitányi tisztét viselte.

Bethlen hadai Lévat ekkor el nem foglalták, (Bars vármegye monografiájának 351. lapján azt írja, hogy Bakó Ferenc foglalta el.) ami már abból is látható, hogy 1620. év elején ugyanott Althannak német katonasága volt. Forgách Zsigmond nádor ugyanis 1620. január 3-án meghagyja Bars vármegyének, „hogy mivel országunk rendelete szerint ez jelenvaló országunk gyűlésében Althann Uramnak meg vagyon parancsolva, hogy az Németeket, kik eddig Léva várában voltak, minden késedelem és haladék nélkül az várból kibocsássa és kiküldje, hogy ezért az németeknek kimenetelekkel az vár pusztán ne maradjon, ki országunknak nem kevés kárt hozhatna, az nemes ország közönséges akaratjából intjük kgket és Nádor Ispánságbeli tisztünk szerint parancsoljuk, hogy minden haladék nélkül jó szerrel és fegyverrel való gyalog ötven számu legént bocsásson a várban kgk, annak szorgalmatos oltalmazására addig, míg az nemes ország ez dologról bizonyos rendelést állat.“ (Szerémi. 95.)

A lévai helvét és ágostai vallásuak közt a plebánia templom és javadalom körül keletkezett ellentétek kiegyenlítésére a király Markburg Márton, Litassy István és Liphay Imréből álló bizottságot küldte ki, amely 1620. április 6-án Althan Jánossal együtt tárgyalta a kérdésről, de Althan ellenkezése miatt egyességre nem juthattak. (U. o. 103-106.)

Léva vára továbbra is a királyiak kezén maradt, ámde a magyar őrségnek királyhűsége bizonytalan volt éppugy, mint Bars vármegye, amely egyre kapta hol Bethlen Gábertól, hol a nádortól a rendeleteket, maga is ingadozott. A lévai őrség valamelyes hűségnyilatkozatfélét leadhatott, mely azonban a nádort ki nem elégítette. 1621. június 2-án az újvári táborból Pálffy István, Miklóshoz és Koháry Péterhez rendeletet intézett, melyben a lévaiakról ekkép intézkedik: „Az Lévaiaktul jobb levelet kellene venni, megizenvén nekik, hogy ilyen könnyű szóra meg nem hihetik őket, hanem az szerint az mint formáját adtuk kgknek, oly assecuratiót kívánunk, kit ha meg nem adnak, soha aztán nem lesz grátiájok, hanem örök

hitlenségbe esnek. Im magam is irtam nekik, talán jobban gondolkodnak magok megmaradása felől. (Szerémi. 118-119.)

Pálffy István, Miklós és Koháry Péter május 26-a körül hadaikkal Garamszentbenedekben jártak és június 2-án indultak Besztercebánya felé, hogy az ezüstöt és aranyat, amellyel a katonaságot fizetni kell, Bornemissza, Bethlen vezérének közeledő serege elől megmentse.

A császáriaknak Ujvár alól történt visszavonulása után Thurzó Szaniszló Ujvárból augusztus 6-án a vármegyéhez intézett levelében felkelést rendelt el, „mert most válik meg, kicsoda legyen ő flgének (Bethlennek) a mi kegyelmes urunknak igaz hive és ki nem.“ (U. o. 122.)

A lévai vitézek királyi hűségfogadalmáról újabb szó nem esik, miután egész Bars vármegye Bethlen hatalmában volt. Ugy látszik, Léva várának magyar őrsége csendben, minden feltűnés nélkül Bethlenhez pártolt. Egyebet tennie sem lehetett, mert a császári hadseregnek a vármegyében híre sem maradt. Liphay Imre alispán, aki időközben a török követségből hazaérkezett, augusztus 2-án panaszt emelt Thurzó Szaniszló előtt Fodor Mihály lévai vicekapitány ellen, hogy a Léván lakozó nemességet, különösen Pestvármegyei Györgyöt a vitélő nép s ő maga is rut szitkokkal illette és büntelen lévén veréssel is fenyegette. Thurzó augusztus 7. válaszában kijelenti, hogy a vicekapitányt meghallgatása nélkül meg nem büntetheti.“ (Szerémi 123.)

Az 1622. január 7-én Nikolsburgban megkötött béke Bars vármegyét a király birtokába juttatta vissza. Időközben Kollonich Szigfrid 1621. szeptember 8-án börtönéből kiszabadult. Az 1622. évi 63. tcikk alapján pedig Léva várának és tartozékainak birtokába visszahelyezték. Ez időtől fogva Léván tartózkodott és hányatott életét is 1623. őszén itt fejezte be.

Bethlen Gábor második hadjárata alatt Horváth István a vármegyét székely katonákkal megszállotta ugyan és a garamszentbenedeki vármonostort őrséggel rakta meg; (Eszterg. kápt. ltár. caps. 22. fasc. 2. 10.) de egyéb nem igen történt, mert Bethlen Gábor már november 20-án megkötötte a fegyverszünetet, melynek értelmében az öt nyugati vármegyéből, így Barsból is visszavonult s a béketárgyalásokat megkezdette. (Szekfü Gyula. Bethlen Gábor. 232.)

Léva újból a királyi kincstár birtokában

Mint említettük, Koháry Péter 1624-ben Lévát a királyi kincstár részére lefoglalta és Lipthay Imre alispán a király kiküldött biztosaival a várat felleltározta. A dolog egészen simán mégsem folyhatott le, mert Kemléky Gergely „az szegin Istenben el nyugot Saifrid Kollo-nicsnak“ udvarbirája már február 28-án a vármegye előtt protestál Lipthay uram ellen, „myvel hogy az elmúlt Marothy Congregatio-ban ugymint 15. febr. eö klme azon protestált, hogy az Léway Jo-szaghoz és proventusához semmi keöszit nem artia es az Nemes Vmegye elöf minden keppen kezet ky vette belöle.“ Holott lovait s egyéb marháit most is ott tartja s egyébkép is rendelkezik ott. „17. febr. Comissiot kértem eö klmetöl, azt mondotta Ispán Uram (salvo honore sit dietum) sz . . om egy nagyoth rea, eregj mond megh neky bestie lelek k... a fianak.“ (Garamszttben. Itár. f. 6. 13.)

Kollonich Szigfrid fivérei is megmozdultak. János György már 1623-ban arra kérte a királyt, hogy miután Szigfrid az Althan által jogtalanul lefoglalt lévai ingatlanok és ingókba biróilag visszahelyeztetett, őt Althannak bizonyos követeléseivel szemben vegye pártfogásába. (Orsz. Itár. NRA Tom. XIII. fol. 246.)

A fivérek maguk is Léván laktak és Szigfrid halála után is ott maradtak. Március 21-én azonban Rakovszky György, a magyar kamara titkára és biztosa, Horhy János lévai vicekapitánnyal, Kálnay György és Szabó Máté gyalogos hadnagyokkal és vagy 30 Léva városi fegyveressel s egyéb végvári katonákkal, Léva várbeli lakásukra rontottak és nemcsak a szobákba, hanem különösen a kamrába, ahol értékesebb holmijuk volt elhelyezve, a záratat leverve, behatoltak, mindent leltárba vettek és őket mindenükből kifosztották úgy, hogy egyetlen falat kenyeret sem hagytak nekik, sőt Rakovszky őket is mint valami gonosztevőket katonái által őriztette és

őket csak másnap 9 órakor a katonák által a várból kivezettette. Ez eljárás ellen Kollonich Udalrik saját és fivérei nevében a garamszbenedeki konvent előtt tiltakozott. (Garamszbten. ltár. f. 25. 51.)

Ugyanazon hónap 28-án pedig Enyedy György, Kollonich Ernő, továbbá Uldrik (Udalrik), Szigfrid és Henrik, János György fiai, nevében tiltakozik a konvent előtt, hogy Tálos János és Zádory lovaskapitányok a király nevében Lévára menvén, ott a várkapitánnyal bizonyos egyességre léptek, amely ellen ők, mint Kollonich Szigfrid örökösei, akik a várat az ő életében is birták, tiltakoznak. (U. o. f. 25. 50.) Szóval a kir. biztosok Kollonichékat a várból kiutasították.

Kollonichék az országgyűlés elé vitték panaszukat, amely 1625. 56. tcikkében a király előzetes beleegyezésével elrendelte, hogy a nádor Léva várának és tartozékainak, valamint Kollonich Szigfrid ingóságainak ügyét a kir. fiscus és Kollonich János György és fiai s az érdekeltek közt érdemlegesen revideálja és benne ítéletet hozzon. A nádori ítélőszék ennek folytán 1626-ban a nyolcados bíróság ülésén a lévai jószágokon fekvő terhek tisztázásáig Léva várat tartozékaival együtt Kollonich János György kezén hagyta azzal, hogy a tisztázás után a birtok a királyi fiskusnak visszaadandó. (Orsz. ltár. NRA Tom. 12. fasc. 225, 24.) E birtoklás azonban nem soká tarthatott, mert a király 1632. május 5-én Pálffy Istvánhoz intézett levelében a lévai uradalmat a királyi herceg birtokának mondja. (Jedlicska i. m. 103.) Kollonichéknak Lévára való jogigényük azonban még elintézését nem nyert, mert alább is találkozni fogunk velük.

Léva várának állapotáról a 17. század első feléből keveset olvasunk. Az 1608. évi országgyűlés 15. cikk. 43. §-a szerint „Cottus Barsiensis aedificat Bars“, azaz az országgyűlés — úgy látszik — Bars várának ujjaépítését vette tervbe. Ebből azonban semmi sem lett és az 1613. évi 8. tcikk már hallgat Barsról és a vármegyét Léva várának fentartására rendeli ki. Ugyanigy rendelkezik az 1618. évi 49. tcikk és 1622. évi 36. tcikk, de kiveszi a garamszbenedeki uradalmat, mely az ottani vármonostort tartja fenn. Az 1635. évi 92. tcikk Bars vármegye három járását, továbbá Turócz és Árva vármegyéket, az 1638. évi 70. tcikk a 3 járást és Turócz vármegyét, az 1647. évi 153. tcikk a fentieket Árvamegyével együtt Léva vára fenntartására rendeli ki. Az 1655. évi 102. tcikk ezen annyiban változtat, hogy az egész vármegye közmunkáját Léva és Verebély megerősítésére rendelte.

Több adat áll ez évekből rendelkezésünkre a várórség sze-

mélyzetéről. Miskey István 1630. óta lovaskapitányi tisztet viselt. (Gararamszben. ¹⁴ f. 33, 2.) Ugyanazon évben okt. 21-én a barsi szőlőhegy alatt az esztergomi törökök Szabó Máté lévai vitéz főhadnagyot levágták. (Némethy 304. Másik jelentés szerint az eset 1631. március 4-én történt meg. U. ott 240—241.)

1630. október 26-án Kálnay György lévai hadnagy drégelypalánki vicekapitánnyá neveztetett ki. (Jedlicska i. m. 88.) 1631. november 25-én Burián János lévai lovaskapitány szerepel. (Némethy 248.) 1632. január 31-én a haditanács felhívja Pálffy István generális főkapitányt, hogy a lévai várkapitányi állásra néhány, hadviselésben jártas, alkalmas, németül és magyarul jól beszélő katolikus egyént hozzon javaslatba a királynak. A király Sibrik Pál komáromi vicekapitányt nevezte ki még ugyanazon év tavaszán, de beiktatását Pálffy valami okból egyre halogatta. A haditanács a beiktatást június 1-én és július 9-én megsürgeti. Sibrik Pál 1635. szeptember 6-áig maradt Léván, mely napon kanizsai vicekapitánnyá neveztetett ki. Helyébe lévai várkapitánnyá Miskey István eddigi vicekapitányt nevezték ki. Fizetését május 1-ével utalványozták, Sibrikét pedig ugyan ezen nappal beszüntették; viszont kárpótlásul kijelentették, hogy kanizsai fizetését e naptól kezdve fogja megkapni. (Jedlicska. 96, 112, 116.)

Miskeyt Léván nem szerették. A következő évben Kowácsy Miklós udvarbíróval csúnyán összeveszett, őt „szidalmazta, kiváltképpen Részeg korában ezt mondván: Toot Lélek kurwaffiát megh tanítom az Udvarbirót.“ E veszekedésből kifolyólag a garamszentbenedeki konvent június 10-én vizsgálatot tartott Léván és 28 tanút hallgatott ki, akik közt a lévai vár és uradalom sok tisztjének neveire találunk.

Kihallgatták:

Nyiry György Lévai várnagyot, 50 éves.

Miskey István várkapitányt.

Kowácsy Miklós udvarbíró.

Szylády György lévai harmincadost, 36 éves.

Patzer Jánost, az egész lévai helyőrség notáriusát.

Rosznoczkay Miklós, gyalogos katonát, 40 éves.

Nemes Beczkay Jánost, a lévai vár kulcsárját és sáfárját, 24 éves.

Thuróczy Jánost, a lévai vár raktárosát.

Wáczy Mihály diákot, a lévai uradalom tisztjét az Ipoly mellett, 35 éves.

Sarnóczay György lévai vámost és korcsmárost, 25 éves.

A lévai vár Dobó-kapuja

Kovácsy Tóbiás diákot, a léva őrség esküdt jegyzőjét, 45 éves.
Kürthy Gergelyt, lévai gyalogost, 40 éves.

Sáry Benedeket, a lévai vár hadbíráját, 40 éves. (Helyesen
Súry Benedek, aki 1644-ben, sőt 1652-ben is lévai sereg-
bíró volt. (Némethy. 306. Matunák. Korpona várkapitányai. 41.)

Kecskeméthy Miklós őrmestert, 55 éves.

Patay Lászlót, a lévai uradalom számtartóját.

Wycsapi Lukács, lévai vásárbíró, 50 éves.

Kuchlár Gergely, lévai másod vásárbíró, 40 éves.

Toót Gallust, a lévai vár lovasainak vezetőjét (ductor) 65 éves.

Kelecheny János lovas katonát, 40 éves.

Schott Györgyöt, a lévai vár pattantyus mesterét, 57 éves.

Gypl Istvánt, a lévai vár német tüzérségének vezetőjét, 32 éves.

Kranec Márton hajítógépvezető, 60 éves.

Sneider János hajítógépimestert.

Zsigmond Jánost, Ő flge lévai caperolját (?) 73 éves.

Flederovisch György, pattantyus mestert, 44 éves.

Az ő vallomása szerint a veszekedés Urnapján történt, amikor
az esztergomi káptalan kanonokjai a lévai jezsuita atyákkal a kör-
menetet tartották.

Schreiner György pattantyust, 52 éves.

Platzer Jánost, a várnak őrnökát, 32 éves.

Mihálffy Sebestyén, Bars vármegye esküdtjének vallomása sze-
rint a következő kanonokok voltak akkor Léván : Dubovszky György
(nagyprépost, csanádi püspök), Beőjthe Miklós, sz. Istváni és saághi
prépost, érseki helytartó, Knezay Benedek bérlő (nem kanonok) és
Mihályi István, garamszentbenedeki prefektus. (Garamszentbenedek. It.
f. 33, 2.) Természetes, hogy ilyen társaságban Miskey kifakadásai
s káromkodásai közbotrányt keltettek.

Fizetése miatt a kamarával is baja támadt. Erre vall Pálffy
Pálnak, a kamara elnökének Pálffy Istvánhoz 1636. augusztus 2-án
intézett levele. „Vettem az kgd lévai kapitány mellett irt levelét;
édes Bátyám Uram csodálkozván, hogy azzal is merte Kgdet busi-
tani, holott integre öt hóra való pénzt megadtam neki, melyből 490
frt kellett volna defalcalni és úgy semmi injuriája nincsen, csak oly
ilyen paraszt kívánság bántja, hogy mennél többet adunk nekik, an-
nál többet kívánják.“ (Jedlicska. 165.)

1638. máj. 19-én a király Pálffy István ajánlatára Farkas Pált
Léva várának vicekapitányává nevezte ki. (Jedlicska. 199.)

Miskey — úgy látszik — nehéz természete mellett igen jó katona volt. Helyzete Léván tarthatatlanná vált, más helyen azonban hivatásának jobban megfelelhetett. Mint Eszterházy Pál írja: „Miskeyt a lévaiakon kívül nem gyűlölik mások.“ (U. o. 237.) Rövidesen azután módját lelték annak, hogy a lévaiak tőle megszabaduljanak.

Csáky László Végles várának és tartozékainak birtokosa volt. „Végles pedig — írja Pálffy Pálnak 1639. január 23-án — csak oly birtok, hogy ebből gyermekei még jó nemes emberek sem lehetnének.“ Ennélfogva arra kéri őt, szerezne neki oly alkalmatosságot, azaz állást, hová jelen szorult helyzetéből menekülhetne. (U. o. 220.) Csákyt tehát lévai kapitánnyá nevezték ki, Miskeyt pedig a nógrádi főkapitányságra helyezték át.

Csáky László azonban ezzel be nem érte; ő a lévai váruradalom megszerzésére törekedett. Már 1639. február 9-én 180,000 frt készpénzt ígért érte, de a királynak akkor még nem nagy kedve volt Léva eladására. Pálffy Pál ez alkalomból írja Pálffy Istvánnak, hogy ha 225,000 frtot lehetne, igyekezni fog arra, hogy ügyét előmozdítsa. (U. o. 220—221.) Pálffy Istvánnak ennyi készpénze nem igen lehetett s így történt, hogy a király 1640. évben Léva várát tartozékaival együtt 180,000 frtéért Csáky László lévai várkapitánynak adományozta.

Mielőtt tovább haladnánk, ez éveknek török-magyar viszonyairól s a hódoltság helyzetéről kell megemlékeznünk.

A 17. század első felében a magyarok a törökökkel nem kevesebb, mint hét békeszerződést kötöttek. Az 1606. évi békeszerződést a zsitvatoroki, ezt 1616-ban a bécsi, 1618-ban a komáromi, 1625-ben a szőgyéni „tracta“, 1627-ben az első szőnyi, 1642-ben a második szőnyi béke követte. E békeszerződések hivatva voltak arra, hogy nemcsak a területi birtokviszonyokat rendezzék, hanem az adófizetést is szabályozzák. A szőgyéni tárgyalásokat megelőzőleg az 1625. évi 29. cikk értelmében a nádor minden oly vármegyéhez, melynek hódolt helységei voltak, felhívást intézett, hogy alispánja és szolgabírái által a hódolt helységekből az okozott károkról és sérelmekről vizsgálatot tartson és a jegyzőkönyveket terjesztse fel. Így készültek el a hiteles kimutatások, amelyek a hódolt helységek helyzetét élethűen feltárják.

Ezekből a sérelmekből, pusztításokból és latorkodásokból Bars vármegyének igen bőséges rész jutott ki.

Az 1627. évi jelentés Bars vármegyéről ezeket írja: Noha en-

nek a vármegyének romlását meg sem írhatni, sem az sok kárvalásokat, mert számlálhatatlanok, de mindazonáltal, melyet megszámlálhattunk, renddel így következnek :

Eleven embert, kit elvittének rabságra városokról, mindenestől N. 1047.

Bujó vermekben füst miatt megfult és az kit levágtak 353.

Szarvas barmot, ökröt, tehenet, juhot és egyébféle marhát N. 13265.

Szöddőnyi tracta után falukat hódoltattak be N. 9.

Ezen az vármegyében az hatvan falukhoz való faluknak summákat feljebb verték ft 1275.

Buzát és zabot vettek rajtok esztendőnkint sarlai szapuval N. 800.

Mézet és vaját vett pintet rajtok N. 513.

Szentegyházakat az egész vármegyében semmivé tettek és sok harangokat elvittének : falukat rész szerint kit egészben megégettek az vármegyében N. 750. (?)

Ezenkívül minden munkára kergették az 60 falukat.

Ezenkívül az vármegyében summa szerint mennyi károkat cselekedtek az négy szolgabírák jószágában 4 száz és 49 ezer és 62 ft. (Salamon : Magyarország a török hódítás korában. 456.)

Léva vidékéről részletekkel is szolgálhatunk.

1629. aug. 7-én jelentik a bakabányaiak, hogy a mult heti béketárgyalás (Léván ?) eredménytelen maradt. A küldöttek nemcsak méltatlankodva távoztak, de némelyek a helyszínén halva maradtak és Liphay (alispán) is alig birt kocsiján menekülni. Amire a törökök felbátorodva nekifogtak a rablás és pusztításnak.

Mult szombaton (aug. 4.), amidőn Szölgyénről az egész nyáját elhajtották, Léva alatt nagy számban mutatkoztak ; ezeket ugyan Forgách Miklós erősen üzőbe vette, de el nem érhetette. Tegnapelőtt az esztergomi törökök nagy számban a Dunán átjöttek és tegnap Léva alatt táboroztak és a ludányi hegységben elhelyezkedtek, ahonnan bizonyosan ide támadni szándékoznak. (Némethy. 244.)

Aug. 12-én pedig azt írják a selmeczieknek : „Bizonyára ismeretes előttetek, hogy mult pénteken (aug. 10.) Frauenmarkton (Báth) az országos vásár alkalmával mi történt. Midőn a török kereskedők Léva felé visszautaznának a nekik adott kísérekkel együtt, Báthoz közel a disznósi határban őket néhány huszár megtámadta és mindannak dacára, hogy patenseik és Kohárytól salvus conductusuk volt,

közülük hármat levágtak, a többit megsebesítették. A sebesülteket a holtakkal együtt tovább vitték Léva felé, tegnap pedig Esztergom felé, ahová csak egy érkezett meg elevenen. Portékáikat és tekintélyes készpénzüket a huszárok elrabolták. Most attól félünk, hogy ezért sok ártatlannak kell majd bűnhődnie. Mult szerdán Báthban a piacon idegen huszárok és sehonnaiak (Klaubauf) a törökök fejéről a „sapkát“ lerántották és azokkal elszaladtak. Kettő ezek közül Rudnayhoz jött panaszra, mire Liphay ur két huszárt küldött nyomozásra, akik azokat meg is találták és a sapkákat visszavették, a gonosztevők azonban elillantak. Beszélik, hogy ezek is részt vettek a török kereskedők kirablásában. (Némethy 245—246.)

A budai pasa egy agát küldött Bécsbe levéllel, amelyben elpanaszolja, hogy a lévaiak nemrég több török kereskedőt megtámadtak, ötöt közülök megöltek, háromezer tallérjukat elvették s árucikkeiket Lévára hozták. A haditanács meghagyta Pálffynak, hogy vizsgálja meg a panaszt, miután hasonló kihágások a békeszerződéssel homlokegyenest ellenkeznek. (Jedlicska. 86.)

Annál több a panasz a törökökre.

1630. december 16-án a lovas katonákat, akik Liphay Imrét kísérték Ujvárbá, hogy Budára menjen követségbe, a párkányiak és esztergomiak Endréden megtámadták és négy lovukat elvitték, akik máig is oda vannak. (Némethy 305.)

U. ezen évben Marótot és Hézért elrablák hatvanig való rabot, feles marhát elhajtának, amiről sem a budai vezér, sem a Bék satisfactiot nem tett, se marhát se a rabokat vissza nem adták. (U. o. 243.)

1631. májusban a párkányiak mintegy 25 lóval Omer Oda Passa vélek lévén a csifári kőnél leselkedvén, egyebhai gyakor szokások szerint egy verebélyi vitéz emberünköt levágták, kiről semmi elég tételünk nem lett Bali Bék ur barátunktól. (Némethy. 241.)

Igen érdekes a vizsgálati jegyzőkönyv, amelyet Bars vármegye az 1634. év őszén Komáromban megtartott „tracta“ azaz tárgyaláshoz a vármegye területén járasonként elkészítettett és Bossányi Mihály alispán megbízottnak rendelkezésére bocsátott.

Léva vidékéről az alábbiak olvashatók:

Maróth városa. Erővel hódítottak be. Omer aga birja Esztergamban. Elsőben hogy elrablották és megigettik az várost, embereket vitt el nro 13, az bujólikakban fultanak meg nro 22. Marhájokat hajtotta el 750. Másodszor, hogy megrablották — házat igettek

meg 12, embert elevenen vittek el (kiszakadt), — -- levágtak. Szarvasmarhájokat 170-et hajtották — —

Kovácsi. Az hatvan faluk közül való falu. — Item Buliogh bassa nevű török valami darab hegyet keresett, melyet huszárhegynek nevezett, végtire magok között pörlöttek is miatta, úgy talátuk hosszú hegy az az darab föld, mely hosszúhegyet az horvátok birnak. — (Ime Kovácsiban még a 17. században is magyar dülönevek szerepelnek. E jelentésből azt is megtudjuk, hogy Kovácsiban horváthokat telepítettek le.) A barsi táborkor minden szarvasmarhájukat elhajtották közel 200, az falujokat is megigették volt az törökök.

Kis-Apáti. Erővel hóditattak be. Murtazan ispaja urok Párkánban. Az Sitva mellékit hogy elrablották, az egisz falujokat megigették, csak az plebános háza maradt volt meg; 18 embert vittének volt, szarvasmarhájokat elhajtották.

Hizir. Erővel hóditattak be. Mikor az Sitva mellékit elrablották, falujokat megigették, 36 eleven embert vittének, bujólíkokban fultanak meg 24, szarvasmarhájokat mind elhajtották közel 400, ha nem több. Mikor utolba Marótót elrablották, 15 szarvasmarhájokat hajtották el. Visegrádban szolgálnak.

Nagy-Valkócz. Erővel hóditattak be az barsi tábor előtt. Elsőben 5 gyermeket ragadtanak el, annak utánna is 10 gyermeket ragadtanak el, item egy öreg embert levágának, item ökröt 6, lovat 4. Az Sitva melléke rablásakor ragadták el. Beker ispaja birja Esztergamban.

Nagy-Vezekén. Mikor az Sitva mellékit elrablották, noha imár hódultanak, elragadtanak volt embert nro 11. Az iskolaházat igették volt meg.

Tót-Keszi. Az hatvan falu közül való. Az barsi táborkor mind elpusztult az falu, csak az helye maradt.

Nagy-Koszmály. Az hatvan falu közül való. Mostan tatár Ibrahim bék Esztergamban az urok.

Kelecsén Léva mellett. Az hatvan falu közül való. Alma tiha volt első uruk, második Omer ispaja, mind az kettő Pesten lakott, azután lőtt urok szigetvári Hassan — birnak egy molnocskát az árkon —

Kis-Koszmály. Az hatvan falu közül való. Első urok volt Timar effendi, második urok volt Dervis csauz timar, most ismét az urok ugyan az első Timár effendi.

Podlozsán. Az csejkő-szöllősi rabláskor hódoltatták be őket. Istikari az urok Vácson. Az barsi táborkor elpusztultanak volt.

Nagy-Szecse. Esztergom vételekor mindjárt behódoltanak. Első ispájuk volt Borbel Szuliman. Ez mostani ispájuk Abdi ispaja.

Alsó-Várad. Nem panaszkodik ispájára.

Csejkő. Erővel, rablással hódoltatták be, kétszáz és két embert vittenek el rabságra (immár 10 esztendeje, hogy behódoltatták). Hogy behódoltak volt, ispájuk Tót Czeri passa Esztergomban. Mostani ispájuk Dervis agha, másik ugyanazon Tót Czeri passa.

Csejkő-Szöllős. Erővel ugyanakkor hódoltatták be, mikor az csejkőieket rablással, 20 rabot vittenek el, most is mind az 20 rab oda vagy. Ispájuk volt Esztergomban Ali Oller passa, az mostani urok Zambéki agha.

Garam-Oroszi. Akkor hódult be, mikor Esztergomban szállott be az török. Mostani ispájuk Ramadan Oda passa Esztergomban.

Lékér. Akkor hódult be, mikor Esztergomban beszállott az török, — mostani ispájuk pécsi Amhát Esztergomban.

Szoldó. Szoldóiak akkor hódultanak be, mikor Esztergomban szállott az török, akkor voltak ispájuk Budán egyik Kanitan bék, másik Zulfikar csauz. Mostani ispájuk Omer agha, másik Bekar ispaja.

Nagy-Sáró. Esztergamot mikor elvette az török, akkor hódultak be. Első urok volt Kurt agha, azután volt urok Hassán deák, mostani urok tatár Ibrahim bék.

Alsó-Pél. Esztergamot hogy az török elvette, akkor hódult be; első ispájuk első Saban ispaja. Azután lött urok Omer ispaja szofiai (szófia); ez Omer megholt, három részét az fiánál hagyták az falunak, negyed részit elvették és adták Omer aghának Esztergomban, ez Omer agha adta Kara Haszonnak ugyan Esztergomban az ő részét; ez felette lator istentelen volt, verte, csigázta az embereket — ez időben sokat, többet huszonöt szöllőnél elhagytanak az szöllős emberek, az szőlőiknek nagy sommájuk miatt ez napig is puszták az szőlők; ez Kara Haszon megholt, vette az negyedrészt is az Omer ispaja fia hozzája, ennek volt egy öreg anyja (mert gyermek) az ki gondját viselte; az öreg asszony is megholt, szakadt az gyermek bátyja tutorsága alá, mellyet Ali ispájának hinak Esztergomban, ez olyan istentelenül bánik velök mint Kara Haszon, veri, tagolja — elpusztítja mind az szőlőhegyet, mind az falut.

Nagy-Tőre. Esztergom elveszésekor mindjárt behódoltanak; volt

első ispájuk Omér ispája, azután volt urok Muszli csauz Esztergamban. Az mostani urok Saban effendi, ez mikor nagy sok szolgálatot tétetett volna velek, elunták, sőt el is futottanak volt, azután haza mentenek, megsommáltanak vele.

Ladányiak. Behúdulások után annyira csigázták őket, hogy nem állhatván, pusztán hagyták az falut, azután Amhát ispája most Vácban olai bék megsommált velek.

Nagy-Kálna. Ezeket rablással hódultatták be; mostani török urok Durak ispája Esztergamban, fogsággal csigázta őket mindaddig, míg felemelt adójukat meg nem adták.

Kis-Szecseiek. Mikor Ladánt és Ó-Lévát megégette az török, akkor hódultak be.

Semliérdiek. Urok — . Hogy behódultak, alkodott meg velek, ezt azonban meg nem állotta, adójukat felverte, mire elfutttanak; — azután hittet aláhítták, hogy megalkosznak; ezt sem állotta meg, hanem zsarolja őket.

Kis-Töre. Esztergam elveszésekor hódult be. Első urok Bikli Hasun volt, másik ispájuk volt Ali Oda passa, harmadik volt Oszmani ispája, negyedik ispájuk ez mostani Iszakoda passa Esztergamban.

Nagy-Győröd. Az hatvan faluk beadása előtt hódultattak be; volt első urok Jancsár czerbazia, aki adójukat úgy felverte, hogy 1631. esztendőben elfutottanak. Azután visszahívta őket és megalkudott velük.

Solymos. Az újfalusiak elrablásakor hódultanak be; most elpusztultanak. Az adót nem bírják, mert igen pusztá, egy quartos falu.

Lök. Esztergom elveszésekor behódultanak. Első urok volt Deli Bali Esztergamban, a második urok volt Deli Musztafa. Az adókat nem bírták, elfutottanak. Azután visszazállván, megalkodott velök, de ezt sem állotta meg.

Uj-Bars. 1622. Az esztergami békek bírák; egyik ha kimi-gyen, az másikra száll. Az hatvan falu beadása előtt hódultatta be az török erővel, két embereket, éjjel rájuk menvén, elvitték és úgy hódultak be. — Az barsi táborkor helyek elpusztult, az népe elholt, úgy hogy ötvenhat pusztá hely maradt, az kinek semmi népe nem maradt; most is ötvenhárome pusztá. Akkor maga is az passa, az ki ott volt Barson Murtase (Murtesa) passa fogadást tött, hogy ha megszállják az falut, megszállítja az sommájokat, azután hogy sokáig pusztán állott az hely, Deli Bali ment azonban az békségben, ez

irogatott reájok háromszor is, hogy bemenjenek, és jó módjával végez velek, arra sem mentenek be, hanem Kohári Péter uramnak ő ngának irt egynehány izben, hogy kár az helynek pusztán állani, meg kellenék szállani; Kohári uram osztán irt nekiek, intette, hogy megszállják, így osztán alámentenek magok is Deli Balihoz, azután ebedi embereket küldöttek Busik Jánost és Busik Tamást, szállította le az sommájokat 130 forinttal stb. (Az egész jegyzőkönyv olvasható Szerémi i. m. 125—139. lapokon.)

Léva várához tartozott Hont község, mely Haczi Balta esztergomi ispájaé volt. Annyira zsarolta őket, hogy a lakosság a községet elhagyta és kijelentette, hogy addig vissza sem tér, amíg írásbelileg nem biztosítja őket arról, hogy az általa írásba foglalt szolgálmányokon felül többet nem fog tőlük követelni. A panasz a haditanács elé került, mely 1637. május 2-án meghagyta Pálffy Istvánnak, hogy Haczi Baltát e zsarolásoktól tiltsa le. (Jedlicska. 179.)

A kihallgatott falvakban általános volt a panasz, hogy a törökök a lakosságot szokatlan adókkal terhelik. A komáromi békeszerződésben bennefoglaltatott ugyan a határozat, hogy adóemelés esetén a jobbágy a végbeli kapitányoknál panaszt emelhet. Ezek írjanak a budai pasának, a pasa pedig az ebben hibás török urat fossa meg birtokától s adja azt másnak. E pontot az 1642. évi második szőnyi szerződés is megerősítette, de vajmi kevés sikerrel. (Salamon i. m. 369—371.)

A lakosság úgy, ahogy tudott, védekezett. A jogtalan adóemelések ellen tiltakoztak, egyes helyeken pedig az adófizetést egyenesen megtagadták, ami viszont a török ispaják panaszát és újabb erőszakoskodásait vonta maga után. Így Murcza budai vezérpasa 1628. karácsony estéjén irt levelében az esztergomi Emeniek panaszát hozza fel, hogy több Lévavidéki hódolt falu vonakodik a török császárnak járó adót megfizetni s azzal fenyegetőzik, hogy e falvakba a maga embereit fogja kiküldeni s az adófizetést megtagadó lakosokat erővel fogja behozatni. (Jedlicska 61—62.)

Vegyük hozzá még azt is, hogy a hódolt falvak a királynak is tartoztak adót fizetni. Így a király 1636. június 13-án meghagyja Pálffy Istvánnak, hogy Léva uradalmának azon községeiből is szedje be az uradalmi járulékokat, amelyek török hódoltságban vannak; miután más hódoltsági községek is egyaránt fizetnek a töröknek és a királyi kincstárnak is. (U. o. 158.) Szegény jobbágyság!

A rekvirálást természetesen a végvárok vitézei is gyakorolták, kivált fizetlenség esetén, ami pedig gyakran megtörtént.

A lévai vitézek ellen aránylag kevés panaszról olvasunk. Jó magukviselőtére vall ama ritka kedvezmény, hogy a magyar királyi kamara 1627. aug. 3-án Pálffy István és Forgách Miklós közbenjárására a lévai őrségnek a földjeik után fizetendő kilencedet egy évre elengedte. (Jedlicska. 47.) 1632. május 5-éről olvassuk, hogy néhány legujabban felfogadott katona a lévai jobbágyság ellen zsarolást és garázdálkodást követett el. (U. o. 103.)

Annál több a panasz a szomszéd végvárok népeire. A haditanácsnak 1633. július 13. leveléből értesülünk róla, hogy a lévai német várőrség száma megfogyott és hogy Léva (uradalma) ellen Szécsény, Palánk, Nógrád, Verebély és Gyarmat végvárakból folytonos kirohanások történnek ugyanannyira, hogy Léva jobbágyságai házaikat elhagyni kényszerülnek. A király ennek folytán tudni kívánja Pálffytól, minők a lévai várőrség viszonyai, hogyan lehetne azt gyarapítani s az említett kihágásokat megszüntetni. (U. o. 125—126.) A szomszéd végvárok vitézei azonban továbbra is nyugtalanították a jobbágyságot, sőt példájukat a lévaiak is követték.

A lévai huszárokról írják 1637. május 20-án, hogy többször csoportosan száguldoztak a lévai várjobbágyság szántóföldjein, nem kimélve a földek termését. Ezenkívül éjjel is barmokat loptak az istállókból, sőt a mezőről nappal is több marhát elhajtottak. A lévai várjobbágyság elöljárói Pálffy Istvánhoz fordultak panaszukkal és felemlítik, hogy a lévai tiszttartót unos-untig kérték a bajok orvoslására s ő jelenlétükben a kapitányt is megkereste a katonaság megfélemezésére. Mult évben a lévai katonák a réteket épen kaszálás előtt barangolták be és tönkretették, miáltal a gazdák marhatartása nagy károkat szenvedett.

Ehhez hasonló garázdálkodást és pusztítást követtek el ez idén a várhoz közelebb eső községekben is, nevezetesen Kelecsény, Ó Bars, Uj Bars, Nagy Szécse, Kis Szécse, Nagy-Ogya (Nagyod), Óvár és Lodány községekben. A községek Pálffy Istvánhoz fordultak panaszukkal.

A haditanács Pálffynak meghagyta, hogy a lévai kapitányt szigorúan dorgálja meg és jelentse ki, hogy a kihágások ismétlődése esetén állását fogja veszteni.

A végbeli katonák portyázásainak meggátolására pedig ugyan-

akkor elrendeli, hogy kivált a palánki és nógrádi kapitányok ellen szigorú vizsgálatot tartson és ha vétkesek, szigorúan büntesse meg őket. (Jedlicska. 181.)

Másnemű meglepetések is történtek. 1635. február végén vagy március elején Zoltán József szatmári kapitány csapatával a soproni országgyűlésről jövet Garamszentbenedek alá érkezett és Bordách György prefektustól szállást kért. Mikor azután a városba beeresztették, azt kirabolta és kifosztotta. (Garamszentbened. lt. f. 121, 19.)

Meg kell említenünk, hogy a környékbeli nemesség nagy része a törökök zaklatásai elől a lévai várba menekült s ott lakott. Erre vall az 1635. évi országgyűlés 74. cikke, mely kimondja, hogy ha a lévai várban vagy egyebütt menekült nemesek tartózkodnak, a dézsma alól mentesíti őket. Ugyanezt az 1638. évi 59. és 1649. évi 63. cikk megújítja.

Léva a Csáky grófi család birtokában

Miként említettük, a király 1640-ben Léva várát tartozékaival egyetemben 180,000 frtéért Csáky László grófnak és fiágon való örököseinek adományozta. A garamszentbenedeki konvent megbízottja Szentbenedeky Ferenc esztergomi kanonok, garamszentbenedeki prefektus Verebélyi János kir. emberrel u. a. évi junius 11-én iktatta be. (Orsz. lt. NRA. fasc. 798. 22. Eszterg. kápt. hit. lt. Lib. 53. 7. 5.) A beiktatásnak azonban nemcsak Kollonits Kristóf Ferdinánd, hanem Lorántffy Zsuzsanna is ellentmondott. (Eszterg. kápt. hit. lt. Lib. 15. 486. Orsz. lt. u. ott.) A tiltakozások annyiban sikerrel jártak, hogy a király az 1647. évi országgyűlés 117. cikkének tanúsága szerint a lévai uradalom tulajdonjogának megállapítása végett „novum cum gratia“ azaz kegyelembeli perujítást rendelt el Kollonits Kristóf Ferdinánd, Udalrik és Henrik Károly grófok; Kollonits György fiai és Lorántffy Zsuzsanna részére. A perujítás azonban valahol kátyuba rekedt, valószínűleg az udvar maga sem sürgette a 180,000 forint vételár miatt. Az országgyűlés 1649-ben (56. tc.) az ügyet újból megsürgette. Erre a király 1650. március 1-én a kegyelembeli perujítást újból engedélyezte, (Orsz. lt. NRA. f. 1082, 16.) de megint semmi sem történt. Kollonitsék ennek dacára tovább folytatták a Léváért való küzdelmet, mint látni fogjuk.

Az 1640. évi királyi adománylevél a lévai várnak tartozékait ekkép sorolja fel: M Városok: Léva, Bars, Báth. Helységek: Ludán, Fegyvernek, Óvár, Nagyod, Nagy Szécse, Alsó Várad, Kis Szécse, Solymos, Keszi, Podlusán, Kelecsén, Mohy, Nagy Győröd, Tóth Baka, Ellekfalva, Felső Almás, Viszoka, Gyekes, Podovedla (!) Liso, Tőhöly, Hull, Leök, Pásztó, Szalaba, Pereochen, Szakálos, Mikola, Bagonya, Jeneő, Szokolya. Birtokrészek: Kér, Derseny, Darássy, Mived, Nagy-Saar,

Kis-Teőr. Puszták : Ó-Léva, Pusztá-Kováchy, Vinár, Pusztá-Pathy és Ledin. (Orsz. lt. NRA. fasc. 279. 55.)

Csáky László, mint Léva várának birtokosa, természetesen a várnak főkapitánya is volt. Farkas Pál vicekapitánnyal valami okból összekülönbözött és 1641. május havában eltávolítását kívánta, hogy helyébe Liphay Györgyöt ültesse. Eszterházy Pál ugyan megírta neki, hogy „méltó haragja nincsen reá“ és Liphay kinevezését is ellenezte; mindamellett Csáky célját érte, mert midőn a király a következő évben őt Pápa várának főkapitányává nevezte ki és helyébe Léva várának kapitányává fiát Zsigmondot tette meg, ennek nagykorúságáig a vár élére vicekapitányi minőségben Liphay Györgyöt állította s a haditanács ennek folytán november 18-án felhívja Pálffy Istvánt, hogy Liphaynak szokásos beiktatásáról gondoskodjék. (Jedlicska i. m. 285. és 323.) Liphay 1649-ig viselte e tiszteletet.

A török ez években is Léva vidékét gyakorta bekalandozta és sok kárt okozott.

1640. nyarán az egyik konventualista papot vitték rabságba Garamszentbenedekből. Eszterházy Miklós nádor augusztus 27-én írja a káptalannak : „Az Szent Benedeki Pap és vele együtt rabságra vitt gyermek dolgát immár annak előtte értvén, sok több panaszok között irtunk szorgalmatossan a Vezérnek felőlök s tegnap bebochtott követinknek és Instructiojokban attuk, hogy szorgalmazták szóvalis szabadságokat, meg láttink, mit fogunk efficialhatni, de azonkivül, ha lehet, nyilván valami vindicta nélkül sem hadgiuk ezt az giakor latorságot.“ (Eszterg. kápt. lt. caps. 12. 5. 45.)

1640. szeptember 2-án Bakabánya egy részét felgyújtották és kirabolták. Október 1-én pedig az egész várost felperzselték, sok embert megöltek és az egész állatállományt elhajtották. (Matunák Z dejin stb. 406.)

Eszterházy Pál jelenti 1641. június 3-án: Az esztergomiak megint ebelkedni kezdettek. Szombaton (jun. 1.) a lévai katonákra jöttek s ki akarták őket verni, de nem sikerült. A hirt ide (Ujvárbá) Szőgyénből úgy irták, hogy Verebély felé megyen s ezelőtt az volt hírünk, hogy Pogrányra készülnek. Eszterházy hármat lövetett s az ujvári katonákat Verebély felé küldötte. Szerdán is (máj. 29.?) 60 lovas volt Léva felé, de hírük későn érkezett, messzi üzték őket, a lévaiaknak 7 lovuk veszett. (Jedlicska 287.)

Az 1642. évi békealkudozások okmányai közt fekvő kárvallo-mási jegyzőkönyvben Bars vármegye az utolsó szőnyi tracta óta

következő károkkal szerepel: faluk hodu'tatási Nr. 14. Rabvitel Nr. 212. Emberölés Nr. 24. Marha Nr. 40. Adófizetés ft. 3484. Rabváltás ft. 5725. Kártétel ft. 2200. (Salamon i. m. 464.)

A betörések tovább is tartottak és Liphay Györgynek Bartakovics Gáspár bakabányai kapitányhoz irt levelei tanuskodnak róla, hogy a végházak katonáinak ugyancsak ébren kellett lenniök. A nyughatatlan vérű Miskey folyton leselkedett a törökökre és tulbuzgóságában olykor Nógrádból messzire is elkalandozott. Így 1641. május 19-én írja Eszterházy Pál Pálffy Istvánnak: Miskey István „Most Léván kolincsal s tovább is akar menni s messze kihozta az ott való lovast és gyalogost is magával. Nekem hirrre sem tette s ember nincs ott, akire bátran bizhatná az helyet.“ (Jedlicska. 285.) Az ő példáját követve június 27-én Kazai Jakab lévai lovas hadnagy Párkány alá csapott. „Az török is igen kilázzat volt utánnuk, de nem érvén Sződén alá csapott volt. Istennek hála semmi kárt nem tehettek.“ (U. o. 294.) Az utak bizonytalanságára és veszélyes voltára felhozhatjuk Posgay Miklós garamszentbenedeki prefektusnak 1644. április 1-én Liphay érsekhez irt levelét, melyben elpanaszolja, hogy a káptalan által a hadsereg részére felajánlott 4000 mérő gabonát a török portyázások miatt sem Ujvárba szállíttatni, sem megőröltetni nem tudja. (Kollányi. 249.)

Március 24-én írja Sári Benedek Bartakovics Gáspárnak Bakabányára: Az tegnapi Ujvárban való lövések felől elég szomorú hírt értjük, az mint kapitány uram leveléből bőségesen megértheti kglmed Pohrányt és az táját rablotta el az török. Az mint az hírt hozták őt falut rablott el. Rabot igen felesen vitt, marhát, juhót. Nagy-Sallón ment által. Lehetett ezer lovas. (Némethy. 306.)

Közbejött Rákóczy György háboruja. A bécsi haditanács 1644-ben Barsmegyében is nemesi felkelést rendelt el, de a vármegye meg nem mozdult. Rákóczy seregei pedig ez év tavaszán már a vármegye határainál portyáztak. Ápril 17-én Fülek, 4 nappal később Szécsény, kevéssel azután Léva is Rákóczy hatalmába került. Május elején hadai a Garam vize mellett táboroztak. Egy részüket Lévánál Garamszentkeresztnél visszaverték ugyan, de Bakos Gábor csapata a Garam mentén tovább pusztított, a káptalant pedig Garamszentbenedek átadására szólította fel. (Garamszben. It. Prot. M. 159. Magyar Hadi Krónika II. 192.) A prefektus erre az apátsági templom kincseit biztonságban nem látván, Nagyszombatba szállíttatta. (Eszterg. kápt.

lt. caps. 23. 1. 2.) A vármegye Rákóczy hadaitól csak augusztus hóban szabadult meg.

A törökök azonban kiruccanásaikat tovább folytatták. Egy alkalommal mégis póruljártak. December első napjaiban egészen Zsámbokrétig haladtak, amelyet el is pusztítottak. Visszajövet azután az újváriak, verebélyiek és lévaiak Nagyvezekény és Taszár között meglepték és véres csatában megverték őket. 164 törököt fogtak el, akikből 100-at Érsekujvárra, 50-et Verebélyre, 10-et Lévára, 4-et pedig Garamszentbenedekbe vittek. Botlik Imre nemcsényi nemes kettőt vitt haza magával. (Némethy. 307.)

Rákóczy a következő évben hadjáratát újból megindította, de — ámbár hadai Nyitrát és Verebélyt elérték, — az Erdélyből vett kedvezőtlen hírek folytán visszavonult. A törökök azonban nem pihentek.

A bakabányaiak november 6-án írják a selmeczieknek: A múlt éjjel a török nagy hatalommal, lovas és gyalogsággal támadta meg Lévát, hogy azt kirabolja. Ott azonban Isten mindenható hatalmával kemény ellentállásban részesült. Többet veszített, mint amennyi kárt okozott és így kudarccal kellett elvonulnia. (Némethy. 307.)

A december 16-án megkötött linczi béke volt hivatva arra, hogy az ország közbiztonságát és nyugalmát megteremtse. Ámde a végvárak helyzete igen siralmas volt. Ismeretes az 1646. január havában Nagyszombatban tartott oktavának jelentése, mely az ország bajait ekkép tárja fel: „ha a magyar végvárak legközelebb segílyt nem kapnak, az ország végromlására véglegesen fognak kiürülni. Érsekujvárnak helyzetéből lehet a többi várak állapotára következtetni. Újvárrban csak 20 gyalogos van holott 500-nak kellene lennie; lovas van vagy 50, akikből, szükség idején, fegyverek és lovak hiányában alig huszan jelennek meg.

De ezek a végvári katonák is, hogy magukat fentarthassák, vagy a törököket zaklatják, vagy a szegény parasztok házait támadják meg és fosztogatják, az ellentálló parasztokat kiozzák. Az egész országban csak panaszok, jajgatások, összeütközések és vérengzésekről lehet hallani. A király felhívta a nádort, hogy a bécsi udvari kamarával egyértelműleg a bajokat orvosolni iparkodjék. (Jedlicska 415.)

Mindehez első sorban pénz kellett volna, — pénz pedig nem volt. A végvárakat lassan-lassan német katonákkal rakták meg, akik természetesen német tisztek alatt állottak és a vidék lakosságát sokszor a töröknél is erősebben sanyargatták.

Az 1646. év még békésen telt el, legalább a törökök betöréseiről nem olvasunk. A következő év már annál mozgalmasabb volt. Az esztergomi szandsákbég az év tavaszán apr. 6-a körül seregével Tolmácsnál a Garamon átkelvén, Kovácsira tört. A lakosság ellenszegülő részét kardélre hányták, a férfiakat békóba verték, a nőket megbecstelenítették, a csecsemőket lemészárolták, a templomot és házakat felgyújtották s az egész községet alapostul feldúlták. A kovácsiakra nagy adót vetettek ki s ha valaki fizetni nem tudott, barmait elhajtották. (Garamsztbened. lt. N. 31.)

Ugyanekkor vagy ez, vagy másik török csapat Barsberzen-czére csapott. Sok foglyot elhajtottak, sokat megöltek, vagy megsebesítve otthagytak, a házakat felégették s a templomot, amelyet csak nemrég hoztak rendbe, elhamvasztották úgy, hogy csak négy fala maradt meg. (U. ott N. 39.) Garamberzenczéről Ujbányára törték s ott is nagy pusztítást vittek véghez, majd Zsarnóczára mentek, ahol éppen ekkor szerencsétlenségére Dóczy Zsigmond is feleségével Kayser Fruzsínával tartózkodott. A török lovasság a várost bekerítette s több helyen felgyújtotta, a lakosság egy részét lekasabol-ták s azután a várkastélyt támadták meg. Dóczy kétségbeesetten védekezett, de látva a tüzveszélyt és vérontást, végre is a várat feladta. A bég Dóczyt azonnal vasra verette, majd a város piacán lefejeztette, feleségét pedig többszáz fogollyal együtt Konstantiná-polyba vitette, ahol hét évig sinlődött. A törökök innen tovább ha-ladva Revistye várát is kirabolták és Garamszentkeresztig nyomultak, amelyet azonban az időközben megszorodott őrséggel szemben megvenni nem tudtak. Gazdag zsákmánnyal megrakodva tértek vissza Esztergomba. (Dóczyné elbeszélése a grsztbened. lt. O. 113.) A vég-várak, különösen Léva őrségének gyengeségére jellemző, hogy a hazavonuló török csapattal szembeszállani sem mertek.

A törökök másik kirándulása azonban kudarccal végződött. Augusztus 12-én újból rablásra indultak és nagy haderővel Schar-tanig (talán Sárkány?) haladtak. Itt azonban az újvári, lévai és pa-lánki huszárság támadt rájuk és valami 60-at levágtak közülök, a többit pedig visszakergették. (Az újbányaiak levele Körmöczhöz. Némethy. 308.) Ugyanaznap jelenti a lévai kapitány, hogy a mene-külő törökök erősítést kaptak s a Garam mentén fölfelé készülőd-nek. E kirándulásuk azonban elmaradt. (U. ott.)

Szeptember 24-én nagyobb török sereg Korponát támadta meg. 40 embert elvitt, Göczel György volt bírót, a város előkelő

polgárát agyonlőtték és vagy 400 drb marhát elhajtottak. Mire a polgárok fegyvert ragadtak s utánuk eredtek, a törökök már messze voltak zsákmányukkal. (Matunák. Z dejn stb. 407.)

Ugyanezen időtájban Lippay György érsekprimás garamszentkereszti nyaralójába utazott, amikor egy török csapat is a bányavárosok felé tartott. Podgyázkocsiját el is érték s elvitték, az érsek pedig csak gyors lovainak köszönhetette, hogy megmenekülhetett. (Némethy. 309.)

Lipthay György lévai kapitány december 3-án írja Bakabányára, hogy aznap hajnalban mintegy 100—150 török lovas jött az ur majorjába s onnan hatodfélszáz juhot, azonkívül szarvasmarhát is feleset elhajtottak. Minthogy a báthi utnál ugyanannyi török állott, nem mertek velük csatába bocsátkozni, csak a szőlőgyepüből lövöldöztek rájuk! (U. ott 64.) Persze ekkor már a lévai őrség egy része németekből állott.

Bakabánya az országgyűléshez fordult segítségért. Az 1647. évi országgyűlés (143. tc.) kérte is a királyt, hogy tekintettel arra, hogy Bakabánya a törökök portyázásainak állandóan ki van téve s félni lehet attól, hogy a törökök hatalmába jut, vagy teljesen elpusztul, gondoskodjék állandó gyalogos őrségről a bányavárosok költségére, minthogy Bakabánya a bányavárosok előbástyája. A 153. tcikk a vár fentartására Hontmegyének Bánffy Mihály járását rendelte ki. Egyéb nem történt. A KK és RR. 1649-ben (49. tc.) kérésüket megismmétlik — ugyanazon eredménnyel.

A török pedig tovább folytatta rablókirándulásait. 1649. február havában a párkányi aga Szalkára tört és nagy pusztítást vitt benne véghez. A magyar csapatok azonban megtámadták, az agát fiával együtt elfogják és több előkelő törökkel együtt Ujvárba vitték. 19-nek fejét vették és igen sok, jól felszerelt és gazdagon diszitett lovat fogtak el. Ezt Szentbenedeki Ferenc prefektus oly hozzáadással írja a körmöczieknek: Ezt bizonyosan sok fogollyal rövid idő mulva szándékoznak megboszulni. (Némethy. 65.)

A zsitvatoroki békét 1648-ban újabb 22 évre erősítették meg, ez azonban az állapotokon mitsem változtatott. A török az osztrák tartományokat nem bántotta, de annál jobban zaklatta a magyarságot, amit a magyarok természetesen — ha szerét ejthették — megtorlatlanul nem hagytak. A következő években a törökök Lévát és környékét békében hagyták és többnyire Nyitra megyét látogatták és pusztították.

Ez éveknek bizonyára egyik legnevezetesebb haditette a nagyvezekényi győzelem volt, melyből a lévőai helyőrség is kivette részét hősi halált halt vicekapitánya, Eszterházy Tamás vezetése alatt. Musztafa esztergomi bég, Reninger Simon portai követ jelentése szerint 3000, Kazy szerint 4000-nél nem kevesebb fegyveresével Bars és Nyitra megyékre ütött, 11 falut felégetett, sok más községet feldúlt, néhány száz embert rabszíjra fűzött és néhány ezer marhát elhajtott. Mihelyt Forgách Ádám generális főkapitány a betörésről értesült, segítségül hívta Eszterházy nádor elsőszülött fiát Lászlót, a még csak 26 éves pápai főkapitányt, aki akkor éppen semptei várában tartózkodott. Meg is jelent csapatával és vele még más hét Eszterházy is, t. i. Ferenc balassagyarmati főkapitány, Tamás lévőai vicekapitány, Gáspár aranyasarkantyus vitéz, János, Zsigmond, Miklós és Sándor. Forgách serege Kazy szerint 1000 lovasból és 300 gyalogosból, Reninger szerint 600 magyar lovasból, 150 németből, 150 gyalogosból, 150 hajduból állott. A sereg a Zsitva völgyén haladt fölfelé és hogy a Nyitra vármegyéből visszatérő törököknek útját elvágja, a nagyvezekényi síkon állapodott meg s ott a kíséretében levő szekerekből szekérvárat állítottak fel.

A török Taszáron értesült Forgách seregének közeledéséről, a foglyokat tehát a zsákmánnyal hátrahagyva, Nagyvezekény felé indult és augusztus 25-én délután Forgáchnak a szekérvár mögé huzódó hadára támadt. Az elkeseredett harc hat órán át tartott. Estefelé Eszterházy László 24 sebből vérezve elesett és vele együtt három unokatestvére Ferenc, Tamás és Gáspár. Másnap korán reggel ismét összecsaptak, míg végre 7 órakor Musztafa futásnak eredt. Főbb emberei közül a vén Omer hatvani bég és fia Musztafa aga, az esztergomi Ali bég, a vén Ozman aga, Hussain aga s a budai őrség 17 főtisztje is elestek. Elestek továbbá vagy menekülés közben elpusztultak vagy 800-an. Musztafának csak a lova sebesült meg. A magyarok közül vagy 60—70-en maradtak a harctéren. 150 keresztény foglyot kiszabadítottak és vagy 60 törököt elfogtak.

A csata napját Reninger és Kerékgyártó april 22-ére, Kazy és a Trophaeum Domus Estorasiene augusztus 26 ára teszik. Rákóczy György erdélyi fejedelem, aki Pálffy Pál nádorral élénk levelezésben állott, csak nov. 17-én fejezi ki részvétét Eszterházy László halála fölött, ami aug. 26-a mellett bizonyít. A négy Eszterházy hamvait ugyanazon évi november 26-án helyezték nyugalomra Nagyszombatban a Jézustársaság templomában, mely alkalommal Pálffy

Tamás esztergomi érkanonok latin, Hoffmann Pál pécsi püspök magyar gyászbeszédet tartottak. Az ütközet napját e szónokok is aug. 26-ára teszik. (Knauz i. m. 235. Bars vármegye 357. Nyitra vármegye 629. Jedlicska. 467. Hóman—Szekfű. V. 327. Dr. Merényi Herceg Eszterházy Pál nádor c. művében is aug. 25-ét említi a csata napjául. Kath. Szemle 1897. 93.)

A harcmezőn elesett Eszterházyak emlékére Eszterházy Imre esztergomi nagyprépost 1734-ben obeliszket emeltetett e felírással:

SISTE VIATOR ET LEGE.

IN HOC CAMPO UNO DIE UNA EX FAMILIA QUATUOR
HEROES INVICTI CECIDERE. LADISLAUS II. COMES ESZTORAS
PERP. IN FRAKNÓ S. C. R. MATTIS CONSILIAR. CAMER. PRAE-
SIDII PAPEN. SUPREMUS CAPITAN.

FRANCISCUS VI. ESZTORAS PRAESIDII GYARMATH.
SUPREMUS INV. CAPIT. THOMAS II. ESZTORAS PRAESIDII
LEVEN V. CAPIT. CASPAR I ESZTORAS EQUES AURATUS.

HUIUS TAM INVICTAE VIRTUTIS HOC MONUMENTUM
P. P. EMERICUS ESZTERHÁZY UT PRAEPOSITUS MAIOR CAPI-
TULI STRIGONIENSIS PRO DEBITO EIUS BONA PERLUSTRANS.

MEGUJITTATTA AZ ESZTERHÁZY CSALÁD MAGYAROR-
SZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÜNNEPE ALKAL-
MÁBÓL. 1896.

FATALIS SANGUINI ESZTORADII MARS TURCICUS ER-
RAVIT! VOLUIT FATALIS ESSE. NON FUIT; QUIA VIROS, QUOS
NEUCVIT, NON TOTOS EXTINXIT.

HIC TERGEMINA ROSA ESZTERHÁZA EFFLORUIT IN
NOVAM PURPURAM QUATUOR HEROVM SANGUINE IRRI-
GATA. ERGO MARTIUS HIC CAMPUS EST QUEM NE SOLA
IAM HABEAT ROMA, HEROIBUS ESZTERHAZIIS DEBET HUN-
GARIA.

ANNO 1652. HI QUATUOR ESZTERHAZZII IN CAMPO
NAGYVEZEKENENSI IN CONFLICTU INTER 1300 CHRISTIANOS
ET 4000 TURCAS HABITO OCCUBUERUNT IN QUO EX CHRIS-
TIANIS INTEREMPTI SUNT 48, EX TURCIS 800. EX OCCASI-
ONE ILLA LIBERATI CAPTIVI PER TURCAS DUCTI 150 AD
SUA CUM COMITIVA REVERSI.

A nagyvezekényi súlyos vereség után a törökök Barsvármegyét egy időre békében hagyták. Annál több lett a baj az idegen katonákkal.

Az 1652. május 25-én kelt császári rendelet szerint Léva őrsége a következőleg állott:

100 német gyalogos havonta	971 frt,
100 hajdu	287 „
200 huszár	976 frt 45 den.
12 tüzér	130 „
9 rendkívüli alkalmazott	75 „

összesen 2439 frt 45 den. (Századok. 1904. 9.)

A fizetések közti különbségek szembeötlők. Mig a német gyalogosok havi 9 frt 71 denárt kaptak fejenként, addig a huszároknak havi 4.88, a hajduknak pedig 2.87 frttal kellett beérniök.

És ha ezt a fizetést is legalább készpénzben kapták volna meg, vagy egyáltalában megkapták volna, hagyján. 1652-ben a lévai őrség fizetés helyett 4865 kupa (bödön) osztrák főtt sót kapott! Az udvari kamara azonban többnyire posztóval fizetett, mert ezen szép nyeresége volt.

A posztó végjét ugyanis 15—20 frton vette s a katonáknak 48 frton adta, de nem a bécsi, hanem a rövidebb brabanti röffel mérve. Néha 4 havi fizetést készpénzben, 6 havit pedig posztóban kaptak. 1656-ban a haditanács a 10 havi fizetést 5 hóra akarta leszállítani. „Nem látom — írja erre Lippay György érsekprimás 1656. február 4-én — azt a biztonságot, sőt ellenkezőjét tapasztalom, mert még attól a kevés katonától is, akik a végeken voltak, megfosztatunk. Ha a király 10 havi zsoldot ígért, tartsa is meg szavát.“ Nem sokat használt, mert mire fizetésre került a sor, a kiutalt összeg már csak 4 havi zsoldra olvadt le. (Takáts. Kisérletek a magyar haderő feloszlására. Századok. 1904.)

Ily viszonyok között a katonák ott szerezték meg élelmüket, ahol tudták, — a sanyargatott jobbágyság rovására.

1657-ben a garamszentbenedeki várórség Peszéken lévai német katonákat fogott el, akik a kis községben raboltak. A vármonostorba zárták el őket és csak a lévaiak jótállására bocsátották szabadon. (Eszterg. kápt. lt. Lad. 43. f. 6. 28.)

U. a. évi augusztus 30-án Radossényi Miklós prefektus a következőket jelenti a káptalannak. Augusztus 20-án, mialatt Nyitrán járt, 1000 lovas és 200 gyalogos német jött Puchheim gróf vezérlete alatt Garamszentbenedekbe s miután a vidék minden falva pusztán s elhagyatva állott, erőnek erejével itt akartak meghálni. Hogy tőlük

szabaduljanak, 200 kenyeret és 6 akó bort adtak nekik. De ők Kovácsiban maradtak éjjelre és nagy károkat okoztak, minden tyukot, sertést, borjút, amit megkerithettek, levágtak, s amit meg nem ehettek, elvitték. Két napra rá, mikor a prefektus Léván volt, jött Pálffy Miklós gróf seregével és Kovácsiban üttötte fel táborát. Ugyanaznap jött Nemcsényből Eszterházy Zsigmond és a verebélyieket, akik vele voltak, részben Kovácsiban részben Peszéken szállásolta el. Amit a németek meghagytak, ezek pusztították el, még a méheket sem kimélték. A prefektus panaszára a verebélyiek kapitánya másod- és harmadnapra a jobbágyoknak egyetmást visszaadott. (Eszterg. kápt. lt. caps. 13. 6. 12.)

Csáky László gróf országbíró 1654. szept. 1-én meghalt. A Kollonits örökösök ismét jelentkeztek jogigényükkel és az 1655. évi országgyűlés 102. és 104. tcikkeiben újból vizsgálatot rendelt el. E határozatot az 1659. évi országgyűlés (124. tc.) is megújította s a király 1660. márc. 23-án kiadott rendeletében a novum cum gratia perujtást újból engedélyezte. Mindeme kísérlet azonban eredménytelen maradt. Csáky László gróf özvegye Battyány Magdolna grófnő másrészt fiai: Zsigmond, Pál, Péter és László között Léva, Thana, (Komárom m.) Szadvára (Torna) és Véghles várak, valamint Elefánt várkastély és tartozékaik, továbbá győri, komáromi és pozsonyi házaik felől külön erre felkért bírák előtt 1660-ban egyességre léptek, amelyet a nádor 1661-ben jóváhagyott. (Orsz. ltár. NRA. f. 1082. nr. 16. és Tom. XX fol. 146.)

Léva vára őrségének létszámát az 1655. évi 3. cikk 300 lovas és 200 gyalogosban állapította meg, azaz az 1652. évi hadiállományt 100 gyalogossal kevesbitette. Persze rendesen ezeket sem fizették. Már Liphay György panaszkodott rájuk Eszterházy Pál vicegenerálisnak „sok csintalanságukért”. „Ám el is jöttek — írja Eszterházy — immár arról a földről, s itt is megmustráltuk őket s elereszténk; elég csintalan gaz nép.” (Jedlicska. 356—357.)

A vár maga is eléggé elhanyagolt állapotban volt. Az 1655. évi országgyűlés (116. tc.) ugyan megújította az 1647. 153. cikk rendelkezését, amely Léva várának fentartására Bars vármegyének 3 járását, valamint Turócz és Árvamegyék közmunkáját rendelte ki, — mindez azonban csak írott malaszt maradt.

1660-ban már egyre bizonyosabbá vált, hogy a török nagyobb támadásra készül az ország ellen. 1661. nyarán ennek híre annyira elterjedt, hogy a határszélekhez közelebb eső vidékek jobbágjai az

aratást is abbahagyták és csekély vagyonkájukkal az erdőkbe menekültek. A nép azonban nemcsak a török veszedelem, hanem az idegen hadak elől is menekült. Hiába írta a nádor 1662. márc. 6-án Bars vármegyének: „Az portiókat penig úgy értse kgk, hogy azoknak (a hadaknak) egyéb gazdálkodással a mint előbbi levelünkben is megirtuk kgknek, száraz hajléknál, darab kenyérnél, széna, szalma, abrak és gyertyánál nem tartozik kgk, de castero magok pénzen fognak élni,” (Szerémi 156.) a nép szomoru tapasztalásból jobban tudta, mit jelent a hadak átvonulása. Ez az eszeveszett menekülés annyira ment, hogy 1661. nyarán a vármegyék már a hadak szállításához szükséges szekerokről sem tudtak gondoskodni. (Szerémi 155.)

Igy azután az is megtörtént, hogy a lévai várban elzárt török rabok 1663. június 16-án börtönükből megszökhettek. Gany Péter jul. 3-án erről a körmőcieket értesíti: „Az elmúlt hó 16-án nagy veszteség ért bennünket, mert éjnek idején 18 török fogoly kiásta és feltörte börtönüket, ahonnan várőrségünknek minden nagyobb veszélyeztetése nélkül (!) eltávoztak és Esztergomba mentek. Ezek közt én is egy foglyot vesztettem, akinek váltságdíja ezer birodalmi tallér volt. Mindez azért történt, mert az őrség fizetésében hiány van. A katonaság, mivel itt fizetésre nem számíthat, szétszóródik és oda megy ahol fizetést kaphat.” (Némethy 319—320.)

Mohamed Köprili nagyvezér óriási hadseregével ekkor már Buda felé közeledett.

Léva várának eleste és felszabadítása.

Mikor Köprili-Záde Fázil Ahmed pasa új nagyvezér 1663. év tavaszán 100,000 főnyi seregével Magyarország felé elindult, az egész ország védtelenül és nyitva állott előtte. A végvárok elhanyagolva, őrség és felszerelés nélkül állottak.

Ki volt ez évben Léva várkapitánya? nem tudjuk. Hős és vitéz lélek bizonyára nem lakozott benne. Mihelyt Érsekújvár esestének és a török sereg közeledésének hírére vette, német hadinépének egy részével együtt a várat sorsára bízva — megszökött. A várnak vicekapitánya Bartakovich Gáspár, hogy a töröknek útja elé akadályokat gördíthessen, az óbarsi Garamhidat szétbontatta. A török sereg Apaffy Mihály erdélyi fejedelemmel október 27-én indult el Érsekújvárról és Udvardon, Csiffáron, Kis és Nagy Győrödön át Kis Barsba érkezett a Garam mellé. „Hogy pedig a Garam vizén akadály nélkül mehessen a vizen által minden népe, a moldovai vajdát jó idején elküldötte volt az hidak csináltatására, melyeket a lévaiak elbontottak volt. Az havasalföldi vajdát pedig, egy pasával együtt az álguk mellé rendelte volt, kiket bialokkal és oláhokkal vonatnak vala, és hol ezek nem birhatják vala, verik s tagolják vala.“

„A fővezér azért Léva alá szállván, 1. novemb. a várat kéri, igérvén, hogy elbocsátja békével a benne levőket, ha szép szerént megadják; de ha nem, el kell vesznie. Kik megrémülvén a számtalan sokaságtul, megadják 2. nov. kiket el is bocsát, szekereket rendeltetvén alájuk.“ (Czeglédi István leírása, aki Apaffynak kíséretében volt. Toldy. Új Magyar Múzeum 1860. I. 107—108.)

Ámde Bartakovich a várat mégsem ily könnyű szerrel adta fel. Miként az alább közölt tanuvallomások igazolják, az elősereg vezére több ízben is felhívta őt a vár átadására, de Bartakovich tagadólag válaszolt. A vár ágyui is szüntelen okádták a tüzet a törökökre ugyanígy, hogy a sűrű lövés következtében az egyik ágyu

meg is repedt és három német katonát elpusztított. Mikor azután a nagyvezér is Léva alá érkezett és Bartakovich látta, hogy segítséget sehonnan sem várhat, a nagy török sereggel szemben pedig minden ellenállás hiábavaló, a nagyvezérrel tárgyalásba bocsátkozott és nov. 2-án a várat szabad elvonulás feltétele alatt átadta.

Evlia Cselebi török történetíró, aki az 1663—1664. évi hadjáratokban résztvett, leírása szerint a török sereg okt. elején indult Kösze Ali pasa főszerdár vezetése alatt Léva elfoglalására. A sereg útjának irányát azonban az ő jelentése alapján megállapítani nem lehet. Azt írja, hogy Érsekújvárból 7 óra alatt Máden-Szüfli várához értek, melyet a magyarok Alsó-Bányának (talán Ujbánya ? de bizonyos, hogy nem Ujbányán keresztül jöttek) neveznek. Vára magas dombon fekszik és kőépületű erős vár, de kicsiny. Mivel hegyeiben ezüstbánya van, azért nevezik Máden-Kálászinak (Bányavár), de kissé jövedelmetlen. Innen indultak Lévára. A várat okt 21-én önként adták fel. (Török-magyar történelmi emlékek. Evlia Cselebi magyarországi utazásai 1664—1666. I. 377.) Dátumai mindenestre megbízhatatlanok.

Ennél kétségkívül érdekesebb Lévának leírása, amely ugyanott olvasható.

„Régi időben ez a vár felső Magyarországnak Egyptoma volt, mivel a Garam partján sok rizs (!) termett. Jelenleg szántóföldek vannak ott; mostanában is bőség van azokon. Hegyeiben arany és ezüstbányája sok helyen van, síkságán pedig a Garam folyó az élet vize gyanánt folyik. Sőt a vár külvárosának déli részén levő nádas mocsár is a Garam folyó kiáradása. A Garam folyó Felső-Magyarország Külvár várától és Bányavár (Mádenvár) hegyeiből jön s a Léva vára alatt elmenvén, az Esztergom átellenében fekvő Dsigerdelen (Párkány) vára közelében a Dunába folyik.

Léva vára azonban olyan vár, amelyet látni kell. Belső vára kicsiny, kőépületű és négyszögalaku melynek körületén hat nádtornyocska van. A kapitány háza, a hadiszertár és magtárak vannak benne, más épület nincs. Keletre néző kis kapuja van. E belső várnak árka a Garam vizével van tele és süppedékes.

Külső városa. A belső várnak keleti részét övező Garam folyó mocsara partján, keletre terjedőleg kettős tömésfal kerítésű vár van, melynek ötszáz deszkatetejű háza nem valami szép. Árka köröskörül vízzel van tele. Keletre néző egy fakapuja van. A benne levő két templom közül az egyik Khunkjár dsámi, a másik a nagyvezír dsa-

mija lett. A ráják (szolgák) mind eljövén, behódoltak és házaikban maradtak. E várban 40—50 bolton kívül egyéb nincs.

A vártól keletre eső hegyeken, a szőlőkben, a várra nézve sok magaslat van, sőt ha a szőlőkben valaki egyet köp, az is a várba esik.

Csatra-patra Ali pasa tétetett e várba parancsnoknak. A birói hivatalt százötven akcse fizetéssel Ramazán effendinek adományozták. Khászeki Khálil agát 7 oda (század, azaz 962) janicsárral örnek tették meg benne. 1 oda dsebedsi, 1 oda topcsi (tüzer) és egyéb szandsákokból 7 szandsákbéggel összesen 4000 válogatott katona muháfázádsi (várvédő) helyzetetett el benne s a 2000 fegyveres várkatonával 12.000 odsák aga iratott össze és Ujvár alatt Léva vára külön szandsákbégi székhellyé lett. 300 falunak lakossága eljövén, behódolt és a katonaságtól őrseget kaptak.“ (Török-magyar történelmi emlékek. U. o. 378. l.) A Léván hagyott őrség száma mindenestre tulzott; annyi azonban bizonyos, hogy erős őrséggel látták el.

A lévai szandsák megszervezésére vonatkozólag négy rendelet ismerünk.

1663. dec. 11—20. Rendelet Ali pasa volt beglerbég, jelenleg a lévai szandsák műtesarrijához.

A lévai vár nehijéjeihez tartozó, meghódolt és emeunamét nyert raaját kimélve, az ellenség földjét pusztítsa, népét hódoltassa be. Hadműveleteihez alája rendeli a lévai vár védőjét, Mustafa adanai beglerbéget.

Ugyanakkor rendelet ugyanahhoz.

Jelentése szerint az esztergomi szandsáknak 5—6 év, sőt 15—20 év óta engedetlen városait és falvait engedelmességre szorította és most azt kéri, hogy azok a lévai szandsákhöz csatoltassanak. Kérése nem teljesíthető; a régebben adózó falvak régebbi központjaikhoz tartoznak. Léva várához pedig csak azok, amelyek a vár bevétele után hódoltak be.

Ugyanez ügyben a nagyvezér Hüsein budai pasának, Ujvár védőjének előterjesztése alapján 1664. márc. 28- april 26-a között újabb döntést hozott oly értelemben, hogy csak a Léva elfoglalása óta alakított timárbirtokok élvezői tartoznak Lévához, a régiebbek azonban, ha birtokuk esetleg Léva közelében is fekszik, Esztergomhoz tartoznak s ennek várában lakni kötelesek. (Ltári közl. 1928. 304.)

Minthogy pedig a lévai szandsák bégei és tisztjei a más, nevezetesen a Nógrádhoz tartozó jobbágyokat is sanyargatták, a nagy-

vezér ugyanekkor Ali pasa adanai beglerbéghez a következő rendeletet küldte: Hamza nógrádi szandsákbég panasza szerint szandsákja rájaitól a lévaiak is teklifet és zinmetet követelnek s ekkép kettős terheket raknak rájuk: a régebben Nógrád alá tartozó Nógrád-vidéki falvak rájait a lévaiak se ne adóztassák, se ne dolgoztassák. (Levélt. közl. 1929. 70.)

Bartakovich Gáspár ellen Léva feladása miatt Bécsben panaszt emeltek. Az ő kérelmére Wesselényi nádor 1664. január 28-án vizsgálatot rendelt el, amelyet február 3-án Trencsénben maga a nádor foganatosított Soldos Miklós kir. táblai és kancelláriai hites jegyző közreműködésével.

A kihallgatott tanukhoz intézett kérdőpontok a következők voltak:

1. Tudják-e a bizonyságok és látták-e, hogy miolta Ujvárat a török megszállotta, azolta éjjel és nappal serény vigyázással volt a lévai vicekapitány Bartakovith Gáspár mellette levő vitézekkel a lévai végekhez?

2. Tudják-e, hogy a lévai vicekapitány B. G. uramra a török sok izben reá irván kérte tőle a várat mind praesidiummal együtt, mely leveleket a bizonyságokkal mind közlött s mind penig a várat mind addig nem adták föl, valameddig a nagyvezér táborával alája menván, Lévát éppen környül vétette?

3. Tudja-e tanu, hogy mind az előtt s mind akkor sok izben sokakat lövetett a várból a törökhöz azon vicekapitány és hogy a sűrű lövés miatt egy ágyu is elszakadozván három németet is elrontott?

4. Tudja-e, hogy a nagyvezér levelet küldvén a vicekapitányra, hitre kihivatta s kérvén a várat, a mikor bejött a táborból nem maga, hanem a benne levő vitézlő magyar és német rendből álló sereg egyenlő akaratjából adták föl a várat és hogy azon sereg akaratjából ment is ki a táborra ő kegyelme?

5. Tudja-e, hogy lévai vicekapitány uram mellett éppen csak a két lovas hadnagy, két gyalog vajda, egy seregbíró és strásamester és várbeli porkoláb maradván, a több lovas és gyalogrendből álló vitézlő nép mind éppen elállván rebéllált?

6. Tudja-e a bizonyság, hogy Ujvár megvételeitől fogva mindgyárt este későn kimenvén a főkapitány a végházból, még a legalább való szolgáját sem hagyta benn a végházban, hanem magával mind kivitte, csak magunk maradtunk, nem adván semmi instrukciót sem a vitézlő rendnek, sem a tisztviselőknak?

7. Tudja-e s halotta-e azt, hogy a nagyvezér a várat lövette

volna, meg nem tarthatták volna csak kevés ideig s azt is, ha tudják s hallották-e, hogy a nagyvezér azt mondotta, hogyha meg nem adja a várat lévai vicekapitány Bartakovith Gáspár, hozzálövet egyszer, vagy kétszer, azután semmi kegyelem nem leszen, hanem két esztendő gyermekeken felül mind levágatja a népet s magát is; és hogy az is volt nagyobb oka, hogy vérök kiontásával s életök elfogyásával sem tarthatták volna meg a várat és apró gyermekeik, feleségeik a pogány fertelmes nemzetnek kezökbe estenek volna, akik jövőendőben az élő Istent és a mi idvezítőnket káromlották volna?

Elsőnek nemes Ganij Pétert, ő felsége lévai várának hadbíráját és számadóját, Bars vmegye esküdt táblabíráját hallgatták ki. 42 éves. azzal a hittel, amellyel ő felségének tartozik, vallotta a következőket:

ad. 1. Tudom, úgy is vagyok;

quoad 2. Tudom, hogy mind úgy van, amint a deutruban van specificálva;

quoad 3. Per omnia úgy vallja, amint a punctum sonat, addito, hogy meg nem adja a várat;

quoad 4. Tudom, hogy összegyűjtven az egész magyar és német officiereket, némelyek a német officierok közül nem javallották kimenetelét a kapitánynak, azt állítván okul, hogy a végháznak ártalmára és veszedelmére lenne kimenetele, mind az által megmondván ő kegyelme, hogy nem egyéb végre menne ki, hanem értsük mi szándéka volna a pogánynak; azt állotta, hogy semmi tractába nem indul ott kinn a pogánnyal hírek nélkül; azt értven az ellentartó officierek, azok is consentiáltak a kapitány kimenetelének, olyan conditioval azért, hogy zálogul két fő török is bejöjjön, amint be is küldetett a belső városba Kálnainé asszonyom házához egy fő jancsár aga és egy párkányi tisztviselő, a ki magyarul tudott. Így kiment a kapitány esztergomi Kara Ozman aga parolájára, magával vivén az ott való harmincadost Czató Mihályt, a német officierek is rendelték melléjek a várbeli régi muskatérosok feldwebeljét, Joannes Baptista nevűt és azon compániának sereg deákját Melhas Gáspárt, aki magyarul tudott, a másik compániától is egy officiert társával együtt; ezekkel együtt kiment a kapitány Kara Ozmanhoz. Kara Ozmán vitte Ali basához elsőben, azután a fővezérhez. Kapitány uram onnét megjövén, relatiót tett, mit mondott mind az Ali basa, mind a nagyvezér, a németek is hasonlóképen relatiót tettek a jelen levő magyar és német officiereknek, hogy vagy életet, vagy halált válasszanak; a várat adja-e meg vicekapitány, mert ha csak

egyed egyet hagy is lövetni, két esztendő gyermekeken fölül mind éles szabályára hányatja őket. Ezt hallván és látván a pogánynak nagy erejét, a nagyvezérnek is személye szerint való jelenlétét, a várnak is erőtelenséget, azt is megvizsgálván, hogy sehonnan semmi segítségünk nincsen, a mellyel sokszor biztattak mind Komáromból gróf Puhon (Puchheim) uram, mind Gróf Csáky asszonyom, Vighlester lévén Camer gróf uram ő nagysága is, kiből úgy megfogadtunk, nem lévén sehonnan semmi segítségünk, a kapitány bizonyos conditioakra feladta a várat kénytelenségből.

Quoad 5. Tudom azt, hogy amint a punctumban vagyon, 3 vagy 4 katona és hajdu maradván az ő felsége hívségében, ő kegyelmétől a többi mind elállott, ki elszökött, ki elállott, ki a külső városba menván, töröknek meghódolt.

Quoad 6. Tudom, hogy úgy vagyon, mikor kiment a várból főkapitány uram ő nagysága, maradt volt még a hajduságban, az is mig a vezér megszállotta a várat, mind elszökött, a várnak porkolábja két kulcsárjával és két sáfárjával maradt meg.

Quoad 7. per omnia punctum szerint vallja.

Másodiknak nemes Szili Györgyöt, ő felsége lévai várának lovas hadnagyát hallgatták ki. Körülbelül 38 éves. Ő felségének tartozó hit alatt vallja a következőket:

Quoad 1. A punctum szerint vallja.

Quoad 2. Az is úgy vagyon hoc addito, hogy e féle irogatásokra a várat soha meg nem adja.

Quoad 3. Tudom, hogy szüntelen éjjel-nappal lövetett, egy ágyú is elszakadozott lövés miatt.

Quoad 4. Mindenben úgy vall mint az első tanu.

Quoad 5. Ugyan úgy vall, mint az előző tanu.

Quoad 6. Ugyanazt vallja, mint az előző tanu.

Quoad 7. Azt is úgy vallja, amint a punctum sonat, addito, ha 2000 ember lett volna is benn, annyi török erő ellen meg nem tarthatta volna. (Illésy. Tanukihallgatások Léva és Buják várak 1663. föladása iránt. Hadtört. Közlem. 1893.)

Ily körülmények közt Bartakovichot elítélni nem lehetett. Bars vmegye monografiája ugyan (359. l.) azt állítja, hogy Bartakovichot „válogatott kinzások közt végezték ki“, de a forrásművekben, amelyekre hivatkozik, ez sehol sem olvasható. Sőt azt tudjuk ólra, hogy Léva visszafoglalása után még 1667. július 16-án is annak vicekapi-

tánya volt, mert e napon a Lipthay-család osztálylevelében szerepel. (Nagy Iván, Magyarország családai. I. 208.) Ellenben Bélnél (IV. 254.) olvassuk; hogy a lévai német várkapitányt 1663. okt. elején kivégezték. Ha ez igaz lenne is, a kivégzés csak a fentközölt tanukihallgatás után, vagyis a következő évben történhetett meg.

Érsekujvár, Nyitra és Lévának a török által történt elfoglalása a vármegyét, amely a törökök rablókirándulásaitól eddig is igen sokat szenvedett, teljesen a töröknek szolgáltatta ki. A török portyázó csapatok 1663. őszén az oszlányi járások falvait kirabolták és Verebélyt, Mányát, Melleket elpusztították. A Garamvölgyében már csak a garamszentbenedeki vármonostor, a Zsitva völgyében pedig Kistapolcsány nem tartozott a hódoltságához. A vármegye már odáig jutott, hogy közgyűléseit sem tudta otthonában megtartani. Az esztergomi káptalan, amely a garamszentbenedeki vármonostort saját erejéből tartotta fenn, birtokainak teljes elpusztulása folytán már erre is képtelenné vált. Pongrácz György olvasókanonokot és Korompay Péter prefektust tehát a nádorhoz küldték, hogy a vármonostort a káptalan birtokjogának fentartása mellett a királynak engedjék át. Előadták, hogy miután a Szentbenedek szomszédságában levő lévai vár is török kézre jutott, a szentbenedeki várat, melyet a káptalan eddig a legnagyobb erőmegfeszítéssel a bányavárosok védelmére fentartott és megoltalmazott, birtokainak elpusztulása folytán a király iránti hűségben tovább fenn nem tarthatja. Hogy tehát a káptalan hallgatásából nevezett várat valami váratlan csapás ne érje s ezzel a bányavárosokra is kár ne hármoljék, Szentbenedek vármonostorát ideiglenesen Ő felségének engedi át megvédelmezés végett a következő feltételek alatt: hogy az Ő felsége által kinevezendő és eltartandó várkapitány és őrség a káptalannak földesuri jogaiba ne avatkozzék, hanem a gazdaság és a lakások fölötti rendelkezés a káptalan kezében megmaradjon s a kapitány és tisztjei csupán a monostor védelme iránt intézkedhessenek. Ha jövőben (amitől Isten óvjon) a nevezett vár bármi módon elveszne, ebből a káptalanra felelősség ne háruljon, viszont az idők jobbrafordultával a várkapitány összes jogai önmaguktól szűnjenek meg. A nádor 1663. dec. 28-án Teplíce várában kelt levelében e feltételeket elfogadta, de Garamszentbenedek a császári katonaságot csak 1665-ben kapta meg és Lipót császár a várkapitánynak szóló utasításokat ugyanazon évi aug. 8-án adta ki. (Eszterg. kápt. lt. Lad. 1. f. 4, 9. Lad. 49. f. 10, 34. Lad. 1. f. 9, 10.)

Miután előrelátható volt, hogy Bécs a nagy veszteségeket megtorolatlanul hagyni nem fogja, a nagyvezér maga is újabb háborúra készült. A török ekkor hatalma tetőpontján állott és ezt természetesen megtartani kívánta. Érsekujvárt kijavíttatta és nagy őrséggel ellátta. A nagyvezér Szécsén várának — amelyet saját őrsége felgyújtott és elhagyott — teljes lerombolását rendelte el; utóbb azonban, tekintettel arra, hogy a kitűnő fekvésű vár Eger és Hatvan helyzetét erősíteni fogja, az egri agák kérésére fentartását 1663. okt. 13—22. közt elrendelte és védelmét az egri őrségre bízta. (Levélt. közl. 1928. 300.)

1664. március 19—27-e közt az összes szandsákbégek, így Ali pasa adanai beglerbég, Léva parancsnoka is a következő rendeletet kapták: a kiküldött ellenőrrel együtt vegye számba a helyi csapatokat, a jelenlevőket és a hiányzókat részleges adatokkal külön-külön defterbe írja össze és ezt a táborba küldje be. (Levélt. közl. 1929. 65.)

Március 28 — április 6-a közt Ali pasa e rendeletet kapta: a Léva várában 6 hónapig őrszolgálatot teljesített pesti második lovasagát és csapatát a pesti beslik első ágája és legénysége fogja felváltani; utóbbiak megérkezése után amazokat bocsássa haza (Pestre). (U. ott. 69.)

Ápr. 7—16-a közt pedig Halil pasa egri beglerbéghez a következő rendelet érkezett: Ejaletje katonáival javítsa ki a lévai vár felgyújtott részét s azután késedelem nélkül siessen vissza Egerbe. (U. ott. 71.)

A Regensburgban tartott haditanács a háboru mellett döntött és három hadsereg szervezését határozta el. A Montecuccoli által vezérelt főszereg azonban tétlenül vesztegelt, míg a déli hadseregnél Zrinyi Miklós, az északonál Wesselényi nádor a hadműveletek megkezdését sürgették.

A nádor már 1664. február 24-én kiadott patensében elrendelte, hogy „senki ezután, semmi lett uttal, semmi szén és praetextus alatt ne meriszeljen semminemű ilist a pogánnak sehova bevinni. Megparancsoltuk minden kapitányoknak, hadnagyoknak és más vitézlő rendeknek, hogy felnilt szemmel vigyázzanak ezután reátok s akit rajta irnek, minden portékájuktól, ruhájuktól megfosszák és szemilekben megragadván hozzák előnkbe őket, elhitessétek magatokkal, valakit az illen pogánnak kedveskedő istentelen gonosz cselekedeten tapasztalunk, minden tekintet nélkül, okvetlen karóba vo-

natjuk, különben se cselekedjetez. (Szerémi. 169.) Február 29-én pedig nemesi felkelést rendelt el. (U. ott. 169-171.)

Eleinte csak Nyitra visszavételét tervezték, de a nádor az északi sereg létszámának felemelését és Érsekujvár visszavételét is kérte a császártól. Az előkészületek azonban igen soká tartottak és mire de Souches táborszernagy seregével ápril 15-én Nyitra alá ért, 10,000 főnél többel nem rendelkezett. Az ostrom már 17-én kezdetét vette, de minthogy az ostromágyuk csak 27-én érkeztek meg, a részlövés is csak ekkor kezdődhetett meg. Május 3-án a várat a törökök feladták.

Mikor a nagyvezér Nyitra ostromáról értesült, apr. 17—26-a közt a közetkező rendeletet küldte Käsım pasa jenői beglerbéghez: „Mivel a hitetlenek Nyitrát megrohanták, ejaletje összes katonájával azonnal keljen utra s éjjel-nappal menetelve, vegye fel a Budán tartózkodó csapatokat, lépjen érintkezésbe az egri és váradi beglerbégekkel, továbbá Ahmed jali-agával, a tatárok basbugjával, azután siessen Ujvárra s vesse magát a vár védőjének, Hüsein vezir-pasa budai beglerbégnek rendelkezései alá.“ Ugyanezt a rendeletet kapták Mehmed pasa váradi és az egri beglerbég is. (Levélt. közl. 1929. 76.) E csapatok Nyitra felmentésére ugyan későn érkeztek, de a további hadjáratban már résztvettek.

De Souches ugyanis, miután Nyitrát hamarosan kijavította, felszerelte és 700 főnyi őrséggel megszállotta, némi késedelem után Léva felé indult. Május 9-én már Garamszentbenedekben volt, mint azt Balogh Miklós prefektus e napon irt levelében a káptalárnak jelenti: „Az ide való haszontalan németeknek bárom kívánságokról bővebben informálni fogja Nok és kglk Korompay Uram. Léva alá mindenestul takarodot ma az egész tábor, voltaképen hosza keszteni nek volna a dologhoz, de a nagy sörö eső a kinek egész nap szünete nem volt, szent szandiokat impediálta.“ (Eszterg. kápt. ltár. caps 17, 13. 18.) Tolmácsnál a Garamon átkelt; minthogy azonban az esőzések nemcsak a közlekedést nehezítették meg, hanem Léva várának megközelítését is — a körülötte levő mocsarak miatt — lehetetlenné tették, de Souches seregével Bakabánya felé indult.

Ezalatt Kucsuk Mehemed pasa váradi beglerbég mintegy 15000 főnyi sereggel Léva felmentésére sietett. De Souches erről értesülven, elhatározta, hogy Nyitra felé visszavonul, hogy Heister altábornagynak a Vág felé közeledő hadtestével egyesülhessen. Mikor azonban a Garamhoz ér, a hidat lerombolva találja s a Garam jobb

partján a váradi pasa serege áll. Utóvédjét tehát a Garamnál hagyva megfordul és Bakabányán át Zsarnócza felé tart, hogy ott a Garamon átkelven, a harcot reá kedvezőbb terepen fölvegye. A pasa a császári sereg elvonulását csak későn vette észre, nem maradt tehát egyebe hátra, mint hogy maga is Zsarnócza felé siessen, ahová május 16-án érkezett, de Souches átkelését a Garamon már meg nem akadályozhatta. A császáriakat megtámadta, de a szűk völgyben, ahol a törökök erejüket ki nem fejthették, a császáriak kedvező terephelyzetükből a támadást mindannyiszor visszaverték s az utolsó rohamnál maga a pasa is elesett. Erre a császáriak támadtak s a már visszavonuló törököket a Garamnak kergették. Az ütközet után a törökök, akiket a könnyű magyar lovasság tovább üldözött, bosszujokban az összes utbaeső falvakat, köztük Ujbánya városát is felgyújtották, kirabolták és Esztergomba meg Érsekujvárra visszavonultak.

De Souches seregével Sz. Kereszt táján vesztegelt, mert a haditanács csak június első napjaiban adta ki a rendeletet, hogy Heister hadtestével egyesülve újból Léva ellen induljon. Június 5-én tehát elindul Sz. Keresztről s még aznap Ujbányára, 6-án pedig Garamsztabenedekbe érkezik, ahol a réteken tábort üt. De Souches maga a vármonostorban szállott meg, ahová aznap a nádor külön megbízatásában Koháry István báró vicegenerális is megérkezett. A magyar csapatok is Nógrád és Zólyommegyéből, úgy szintén a korponaiak is összegyűltek és Macskarév alatt Tolmácsnál ütöttek tábort. (Bludovics János prefektus jelentése a káptalanhoz jun. 6-án. Eszterg. kápt. lt. Caps. Eccl. 13. f. 8. 1.)

A keresztény sereg június 9-én ért Léva alá s azonnal a város ostromához látott. 12-én a várost elfoglalták és 13-án a vár elleni rohamra készültek. A 800—1000 főnyi várőrség azonban látva a védelem hiábavalóságát, a várat még aznap feladta. 14-én a felmentő sereg bevonult.

A vár feladásának föltételei a következők voltak: 1) Minden ingóságukkal, asszonyaikkal, gyermekeikkel szabadon elvonulhatnak — s a várba a német katonákat beeresztik. 2) A várban levő élelmiszert és hadi felszerelést elvinni vagy megrongálni nem szabad. 3) A foglyok benn maradnak. 4) Három császári biztos bocsátandó a várba, akik azt leltározni fogják. 5) Az asszonyok, gyermekek és a házi felszerelés elszállítására 50 szekeret kapnak 4—4 lóval, ezek

biztos helyre szállítsák őket. 6) Két előkelő tisztjük maradjon vissza kezes gyanánt mindaddig, amíg a szekerek vissza nem érkeznek.

Junius 13-án reggel a 800 főből álló helyőrség Esztergom felé tartott és 500 lovas kísérte Párkányig.

A várban 200 mázsa puskaport, 200 mázsa kanócot, 300 mázsa ólom és vasgolyót, 4 mázsa kősót, 1500 mérő gabonát és lisztet, 19 kisebb-nagyobb ágyut találtak. (Ortelius II. 327.)

De Souches a várat kijavíttatta, elegendő számú őrséggel és minden szükségessel bőven ellátta és a vár parancsnokságát Neumuth Joachimra bízta.

Léva visszafoglalásának honoráriumáa gyanánt a bányavárosok, de Souches tábornaknak 500 tallért küldtek. (Matunák. Zdejin stb. 413.)

De Souches ezután Nógrád visszavételére gondolt, de miután a főszereg Magyaróvárról a Mura mellé ment, a haditanács — hogy Bécs és Ausztria fedezetlenül ne maradjanak — őt seregével a Vág mellé rendelte vissza.

A török — természetesen — ezt az időt nem tétlenségben töltötte. Ali esztergomi pasa egyesülve Ghika oláh vajda seregével és a budai, egri s érsekújvári csapatokkal, 25—30.000 főnyi seregével megindult, hogy Lévat s utána Nyitrát visszafoglalja. Lévat meg is szállotta. De Souches, aki Nagyszombatban tartózkodott, a császár rendeletére azonnal a galgóczi táborba ment, hogy seregét szervezze.

Julius 15-én már 12.000 főnyi sereg állott rendelkezésére; mire a Koháry István báró vezetése alatt álló, részben brandenburgi nehéz, részben magyar könnyű lovasságból álló elővédet még aznap Nyitrának indította, míg maga a sereg zömével másnap indult és érkezett ugyanoda. A sereget a Heister altábornagy alatt álló gyalogság, továbbá a Caprara, Zeiss, Granier-ezredek, Balassa Bálint gróf magyar csapata, Joanelli két százada, brandenburgi dragonyosok és szász gyalogság alkotta.

De Souches 17-én átkelt a Nyitra folyón és Garamszentbenedek felé menetelve attól egy mértföldnyire tölté az éjjelt. 18-án folytatta útját Garamszentbenedek felé s utközben tudta meg, hogy Koháry Kovács tájkán a Garamon átkelt és a mintegy 1000 főnyi tárcsapattal már összeütközött és hogy a török sereg a Garam bal partján a Garamszentbenedek és Léva között elterülő magaslatokat foglalta el. Souches tehát Heister altábornagyot Koháry támogatá-

sára küldte a brandenburgi gyalogosokkal és 6 lovas századdal, maga pedig gyorsított menetben Garamszentbenedek felé sietett.

Mihelyt a tatárok a keresztény seregnek e mozdulatát észrevették, futásnak eredtek. Koháry huszárai utánuk. Miként a garamszentbenedeki várnagy július 20-án a nádornak jelenti, a huszárok még a Garam közepén is kaszabolták őket. Kohárynak vesztesége 30 huszár, a tatároké azonban a 80-at meghaladta.

De Souches aznap délben ért Garamszentbenedekbe s a lévaiaknak ágyulövésekkel adta tudtukra, hogy felmentésükre megérkezett. Néhány ezer török erre a garamszőlősi dombokról a garamszentbenedeki és kovácsii rétekre jött által, ezeket azonban visszaszorították és sok lovat szedtek el tőlük. Éjjel a Garamszentbenedek és Kovácsi közt elterülő s a mai napig „Festung“-nak nevezett fensíkon és réten ütött tábor, hevenyében felhányt négy redout által fedezvén hadállását, amelyek mindegyikébe négy ágyut állítottatott.

A magyar könnyű lovasság az ellenség hadállásait még az éj folyamán kikémlelte. Eszerint — ezt különben maga de Souches is láthatta — a törökök a magaslatokon három csoportban táboroztak. Számukat 30—40.000 főre becsülték.

Július 19-én kora hajnalban a császári sereg Tolmácsnál a Garamon átkelt, még pedig hid hiányában akként, hogy minden lovas egy gyalogost vett fel lova farára. Két óra lefolyása alatt a 12,000 emberből álló sereg a Garam balpartján volt. Ezalatt elkészült a hid, amelyen az ágyukat és egyéb felszerelést átszállították. Az átkelés után de Souches seregét Koháry lovasságának fedezete alatt három arcvonalba azonnal csatarendbe állította. Az első jobb oldalon Koháry vezette, aki a támadást azonnal meg is kezdte. A vele szemben levő szpahikat a csejkői patak mögé nyomta; de ekkor a Csejkőtől délre fekvő erdő szélén kifejlődött janicsárok erős tüze miatt hátrálni volt kénytelen. A szpahik és janicsárok nyomban követték, ámde midőn az erdőn kívül levő kis ligethez értek, Glock alezredesnek ott elrejtőzött dragonysai oly heves tüzeléssel fogadták őket, hogy az üldöző török csapatok egy része megállott, másik része pedig a patak felé fordult vissza. E pillanatot felhasználva, Koháry derék huszáraival újabb támadást intézett ellenük. A támadás sikerült s a szpáhik és janicsárok hanyatt-homlok rohantak visszafelé. A győzelmet azonban a magyarság drágán fizette meg: vezére, Koháry István a janicsárok golyói által találva, közvetlenül

Léva előtt, a mai országút mellett, lováról lebukott. Lába a kengyelben megakadt és lova a hét sebtől vérző Koháryt tovahurcolta a garamkeszii határba, ahol lefogták.

A csata ezután a jobb és középszárnynon változó szerencsével folyt tovább, miután a török balszárnynon levő 8000-nyi moldva-tatár csapat is beleelegyedett. A veszélyt de Souches azzal háritotta el, hogy a balszárnyról, hol a magaslatokon levő törököket Balassa támadása lekötötte, az egész Caprara ezredet, a brandenburgi lovasok nagy részét, sőt Garnier némely csapatait is a jobb szárnyra vont. Ez újabb csapatok azután a moldva-tatár csapatokat nem csak feltartóztatták, hanem Caprara szüntelen támadásaival visszavonulásra is kényszerítették.

Mikor a török közép és jobb szárny ezt meglátta, a Léva és Podluzsány közti dombokra vonultak vissza. De Souches ama hiszemben, hogy a harcot itt akarják folytatni, seregét hamar csatarendbe állította és három arcvonaltan újból támadásra vezette. A törökök azonban ezt már be nem várták, hanem az egész vonalon hátrálni kezdtek. A császári lovasság és Balassa huszárjai, akik ezalatt némileg megpihentek, vak dühvel rohantak rájuk és megkezdődött a mézárás, mely a menekülő török seregben iszonyu pusztítást okozott. Maga Ali fővezér, akit a sereg többi részétől elvágtak s a janicsár aga 500 janicsárral felkoncoltatott.

A törökök 6000 halottat hagytak a csatatéren. A keresztény sereg vesztesége nem ismeretes. Tömérek zsákmánynak, kincsnek, máhás szekereknek és eleségnek jutott birtokába. 100 zászló, az összes sátrak, 1000 szekér élelem és lőszer, igen sok drága ruha, fegyver, pénz, ló, ökör stb volt benne.

Ha a garamszentbenedeki várnagynak hitel adható, a csatát a lovasság nyerte meg. „A gyalogság egyet se lőtt. (?) Hat (?) magyar veszett tegnapi napon és a németység huszig, a pogány ezerig hullott. A janicsárság a lévai berkekben bujkál, rajta vagyon a sok gyalogság.“ (Hadtört. közlem. 1894. 296—298. Magyar hadi krónika II. 219—220. Dr. Haiczl. A garamszentbenedeki apátság története 75—76.)

Koháry a csatára keresztény módon készült. „Szépen meggyónt ott a mezőben a harc előtt“ írja a várnagy. Holttestét Garamszentbenedekbe s innen harmadnapra a csábrági várba szállították. Fia István azon helyen, ahol megsebesült s ott ahol halva találták,

1713-ban egy-egy kis kápolnát emeltetett, az utóbbinak nyugoti oldalán a felirással:

Ad Lewam dextre
Stephanus pugnando Kohári
Pro Patria moritur
Caesare atque Deo.
In conflictu Generali
Cum Turcis habito
Die 19. Julij Ao. D. 1664.
Obtenta insigni Victoria
Hoc loco occubuit.

ORA ITAQVE PRO EODEM
REQVIESCAT IN PACE

Ezt megelőzőleg 1690-ben a garamszentbenedeki apátsági templomban felépíttette a Koháry családnak sirboltját, amelybe hősi atyjának tetemeit szállíttatta. A templom déli hajójának oldalfalába pedig egy márványemléklapot helyezett el, mely fölé rézlapra a csatának azon jelenetét festtette, amikor édesatyját lova Keszi felé hurcolja.

Koháry István hamvait 1909-ben Ferdinánd akkori bolgár fejedelem diszes szarkofágba tétette, amelyet u. a. évi aug 25-én az emléklap alá nagy ünnepségek közt helyeztek el. (L. Haiczl i. művének 135-142. l.)

De Souches a császári sereggel július 20-án diadallal vonult be Lévára s ott hálaadó istentiszteletet tartatott. Egy heti időzés után, melyet a haditanács késedelmeskedése okozott, július 28-án indult Párkány alá, ahová aug. 1-én érkezett meg. Felgyújtotta, rohammal bevette s az esztergomi hidat leromboltatta.

De Souches fényes győzelmei — sajnos — sem a háboru további menetét, sem a békekötést nem befolyásolták.

A háborut ugyanis a dicstelen vasvári békekötés fejezte be, mely az egész országban elégedetlenséget teremtett.

1664—1700.

A vasvári békekötés után a nádor okt. 16-án a mezei hadak egy részét téli szállásra Lévára és Garamszentbenedekre rendelte. Miután pedig a vármegye az átvonuló katonaság visszaéléseit a multból ismerve, az ellen tiltakozott, nov. 11-én k. levelében a király parancsára hivatkozva, a vármegye segítségét kéri, hogy a csapatok, „egyik vármegyéből az másikon által designált helyekre nagyobb csendességgel és az szegénységnek zugolódása nélkül meheszenek.“ Hogy pedig a vármegye terhein könnyítsen, Szobonya István hadait Kistapolcsányba rendelte, ahová nov. 19-én utnak is indította őket. (Szerémi. 183—185.)

Barsvármegye követei útján és előszóval kérte a királyt, hogy a végvárakat rendes őrséggel lássa el. Erre a király dec. 15-én közli a vármegyével, hogy addig is, míg az újabb végvárak fel nem épülnek, könnyű fegyverzetű zsoldosokat fogad és azokat Nyitra, Sempte, Léva, Korpona, Kistapolcsány és Garamszentbenedekben fogja elhelyezni, hogy a szegény népnek terhére ne legyenek. (Botka. 118—120.)

A törökök betörései persze tovább tartottak. Maga a nádor 1665. febr. 1-én k. levelében „a töröknek gyakorta való sétálásáról s a végházak közé egyaránt az holdulott és holdulatlan helyekre való szabad czékázásáról s ellenséges exkurziókra is való igyekezetjéről“ ír, egyben felkéri a vármegyét, hogy „Szentbenedek és Sarnócza között Garam mellett levő sánczokra valami jó száz gyalogot rendelne, — oly vigyázó embert praeficiálván eleikben, ki a szentbenedeki és kistapolcsányi kapitány uraimékkal correspondeálván vigyáztasson az pogány actióira s minket mindenekről tudósítani el ne mulasszon.“ (Tört. tár. 1893. 54.)

Ápril 22-én a király az esztergomi káptalant arról értesíti, hogy a garamszentbenedeki vármonostorba katonaságot helyez úgy, hogy a káptalan földesuri jogait ne sértse és viszont a katonaság a

káptalan földesuri és gazdasági jogaiba ne avatkozzék. (Eszterg. kápt. ltár. Caps. 49. 10. 34.) A király biztosítékait azután de Souches tábornagy Kiss Mihály várnagyhoz aug. 31-én intézett levelében megismétli. (U. o. Caps. Eccl. 13. fasc. 8. 4.) Így azután 1665-ben végvárak a őrsege következőkből állott: Garamszentbenedekben 100 huszár, 100 hajdu, Léván 300 huszár, 200 hajdu, Korponán 200 huszár, 200 hajdu, Füleken 400 huszár, 300 hajdu, Nyitrán 400 huszár, 200 hajdu. (Századok 1904. 16.)

Kistapolcsányban Szobonya István hajdúi voltak Suskovitch János kapitány vezetése alatt. A lakosság azonban már 1665. nyarán panaszt emelt Báthory Zsófiánál ellenük, hogy házaikat elfoglalják, őket kinevetik „és minden kevés javunkban nagy károsan szabadon disponálnak. A gabonát elviszik és kicsépelik — 20—30-an összeverődnek zsákokkal és az éretlen szőlőt, gyümölcsöt leszedik.“ Báthory Zsófia szept. 4-én Sárospatakról feleli: „Gondgyokat viseliük mi immáris erről irtunk“ a vmegyének. (Orsz. ltár. NRA. fasc. 869, 61.)

A hajduk ezzel be nem érték, hanem a Rákóczy-árvák (Erzsébet és Borbála) várkastélyába betörték, azt elfoglalták és kifosztották. Az őrség 1665. okt. 25-én II. Rákóczy Györgyné Báthory Zsófiához, az árvák gyámjához és fiához I. Rákóczi Ferenc fejedelemhez intézett levelében bocsánatot kért garázdálkodásáért, de a fejedelemasszony nov. 15-én Sáros várából panaszt emelt a vármegyénél ellenük.

A vizsgálatot a garamszentbenedeki konvent ejtette meg. A kihallgatott tanúk vallomásaiból kiderült, hogy a hajduk a kastélyt kétszer támadták meg. Első ízben a plebános is a kastélyban volt s a betörőket visszaűzték. Másodízben azután a kastélyt teljesen kifosztották, minden bort, gabonát elvittek, sőt Rákóczi Erzsébetnek ékszereit és egyéb dolgait is zsákmányul ejtették és felosztották. A jobbágyok ingóságait sem kimélték, akik sirtak káruk felett, hogy elvesztették mindazt, amit a kastélyban, mint biztos helyen, őrizetbe helyeztek. A halastavak gátjait elpusztították, a vizet leeresztették, a halakat elfogyasztották vagy a kistapolcsányi piacon eladták. A város lakosságával szemben is erőszakoskodtak. Malonyay János tisztartó házába is betörték, Erdélyi Mihály hrussói tisztet pedig két ízben is halálra keresték. E garázdálkodásokban úgy Suskovith János kapitánynak, mint Botka István vicekapitánynak részük volt. Kistapolcsány vidékét sem kimélték. Emődi Péternek és Zsigmondnak felsővásárdi (Nyitra) kastélyát is megrohanták és Emődi Pétert meg is

ölték. A kistapolcsányi és kisapátii templomokat kirabolták. (Garamsztabened. lt. f. 65. 38.)

Suskovithot elítélték és ő idejében megszőkött, de az állapotok utódja felhévízi Bihary Ferenc kapitánysága alatt sem javultak. Báthory Zsófia ezért a hajduk kivonulása után a kistapolcsányi kastély megerősítését vette tervbe s a vármegye segítségét kérte azzal, hogy „szükségnek idején lehetne Kgknek odavaló refugiuma is.“ Ámde a vármegye Kistapolcsánynak nagyobb erősséggé való fejlesztése ellen foglalt állást, mert a hrussói erdőket a lakosság biztos és elegendő menedékének találta. (Szerémi. 190.)

Ugyanakkor Léva várát német őrséggel rakták meg, amely a jobbágyságot állandóan zsarolta és fosztogatta.

A vár maga, amióta a törökök kezéből visszakerült, eléggé elhanyagolt állapotban volt. Románfalvi Farkas György, aki Csáky Pál gróf főkapitánysága alatt a vicekapitánysági tisztet éveken át viselte, már 1666. márc. 2-án kéri a vármegyét, hogy „tekintve ennek az mi nyomorult s elpusztult végházunknak csaknem utolsó romlását s mindaz bele szorult és szorulandó népségnek jövődöbeli véletlen s váratlan veszedelmeit, mennél hamarább lehet mind pénz, az kin palánk karókat vehessünk s mind gyalogmunkásokat, melyek fonják s tapasszák az palánkot, küldjön Ngtok s Kgk, mivel majd mind szántás, vetés, szőlő metszés s más több dolog reá jön az szegénységre s akkor még nehezebb sőt csaknem lehetetlennek látszik, hogy mi bekerithessük magunkat s az teljes esztendőn is kerítettlen fog állani, nem kevés veszedelmünkkel mi nekünk, ide szorult népségnek.“ (Szerémi. 193.) A vármegyének azután maga a város is segítségére volt, mint a város 1675. évi jegyzőkönyvében olvasható: „Az praesidium javára, hasznára és oltalmára nézve statuáltuk, hogy a malom felől a Ferenc deák uram kertjénél az farkasbástyán alul, Báth felől az Mészáros Balázsné kertjénél és az barátok kertjénél a vadaskert alatt sarampók és azokon kapuk csináltassanak és az vadaskerten innét árok ásattassék az hegyen föl a szőlők felé“. (Bars vármegye. 135.)

Az őrség száma változatlan maradt és 1672. körül is 300 huszár, 200 hajduból, 2 tüzérből és 9 külön alkalmazottból állott, akiknek havi költsége 3252 frt 30 denárt tett ki. (Takáts. Magyar küzdelmek. I. 221.) 1674-ben a vár tisztikara a következőkből állott: Csáky Pál gróf főkapitány, Románfalvi Farkas György vicekapitány,

Szily György lovas főhadnagy, Sarlai György lovas hadnagy, Péli András és Szabó Mihály vajdák. (1674. Canon. Visit. Hgprim. Itár.)

A törökök nagyobb kirándulásairól ez években keveset olvassunk. Kisebbség betöréseik azonban most sem maradtak el. Dolny István garamszentbenedeki prefektus 1676. június 30-án jelenti a káptalannak: „A Török sok helyen berzenkedik, járja Sz. Benedek táját, nem régen megh puszkáztak haiduink ennehániát, kik közül eggiet Lévaiak jól fogtak. Nitrát harmad napia igen sarkallotta keves hasznával.“ (Eszterg. kápt. Itár. caps. 17. 13. 28.) Aug. 22-én a következőket jelenti: Sz. István napjára viradóra Lévaiakat csak közel Lévához egj réten az Jancsárok föl vervén majd 30 lovokat el vittek eggiet le vágta. Helembait mondják elevenbe vittek el, ez is csak vigiázatlanságbul történt.

Midőn pecsétlenem akarván leveletem, Léway kapitány uram követje érkezett hozzám, hogy Budához igen gyülekezik az Török, minden felől haitatván az szekereket. Lévat nevezet szerint fenegeti és az szomszéd végházakat, mely gonosz hírekre nézve igen szükséges volna, ha az várbeli Haiduk egj kevés ideigh megh szaporodnának, Ngatok kglmetek bölcs itéletére s akarattyára hagjom. (Esz. kápt. It. caps. 17. 13. 23.) 1677. ápril 11-én pedig írja: Füleken létemben (április elején) Sz. Benedek alá csapat volt a Török, de semmi kárt nem tett. (U. o. caps. 17. 10. 22.)

Ekkortájt talán a törököknél is nagyobb veszedelmet jelentett a lakosságra a tolvajok, csavargók és egyéb garázdálkodó népesség serege, amely a török hódoltságot előzönlötte. Miattuk szegény Farkas György járt pórul, aki Simonyi Imréhez, Bars vármegye alispánjához intézett levelében tárja fel panaszát és kéri segítségét. A levelet érdekességénél fogva egész terjedelmében érdemes közölni.

„Tudom, nyilván vagyon Kgdnek értésére az én mostani veszedelmes megromlásom a sok országpusztító Léván, Tisza-Duna közbül özvegyült tolvajok végett. Az minapában az csintalanságtevő tolvajokat, hajdukat hogy vitték volna Nagy Sallóbul az paraszt vármegye az Kgd kezihez, az nemes vármegyének végzése szerint, itt megértvén az lévaiak, egy némelyek mind lovása, gyalogja felesen összeverekedvén, nagy kiáltással, istentelen haraggal utánok menvén, hogy osztán értésére esék az urnak főkapitány urunknak ő ngának, ő nga nekem megizente, én mindjárást az lovas hadnagyokat mind az gyalog hadnagyokat magamhoz hivatván, mindjárást megparancsoltam, az kapukat tegyék be és az az kik kimentek is már, mind-

járást sietve menjenek utána az hadnagyok és ne engedjenek ott valami veszedelmet cselekedni az szegénységen, mert ezt a dolgot az nemes vármegye végezte, hogy az csintalanságtevők ellen magok oltalmára az szegénység föltámadjon, azért az Istenért valamit ne cselekedjenek, mely miatt bújok ne következzenek. Ebből az furiából mindjárást dobbal, zászlókkal jöttek az én házomra, onnan kivonván engemet rútol tagolván vertek, osztán másnap valahol mi szegény paraszt ember találtak az városon, azt verték vagdalták, az mezon is hasonlóképen. Ezt hozta magával az latroknak, országpusztítóknak nembüntetése, hogy én az szegénységnek pártját fogom, oltalmazom, sok elhajtott ökreiket s elvont lovaikat az szegénységnek visszaadatom, olyban tartják ezek az nyilvánvaló tolvajok, mintha atyjoktól maradt örököket venném el tőlük. Ugy tekintsenek azért bele az tekintetes nemes vármegyék, ha ezen kimondhatatlan dolgot meg nem orvosolják s elejét nem veszik, bizony ez az tartomány elpusztul, mert sok ez az, ki Léván nem az ő flge hive, hanem csak összevegyült verekedők, szegénységnyomorgató prédáló tolvajok. Bár ne is végeznének már az nemes vármegyék semmit is, mert bizony az viceispányokat is kivonják az házból s megölik, az nemes embereket is az szerint, az ki szegény emberének pártját fogja. Ha kulcos városban kapitányokat kimerik az házból húzni, bizony inkább ki az falukon. Eleitől fogvást köllött volna az latrokat büntetni, nem kedvezni semmiben is nekiek, az ki megérdemli az halált, lenne érdemes büntetésre, de itt senkitől sem tartanak. Disciplinájok sincsen az kitől tanulnának. Én reám senki se vessen, mert én kész tagja, szolgálja vagyok hazámnak, de úgy látom, csak magam izetlenkedem az szegénység oltalmazásával, és az jutalmam. Választ várok kgdtől. Ezek után kívánom, Isten sokáig éltesse Kgdet szerencsésen. Datum in arce Levensi die 23. Januarii ao 1675. Kglđnek szolgáló jóakarója Románfalvi Farkas György m. p.“ (Szerémi. 196—197.)

Kétségkívül e csavargókra célzott Dolny prefektus, aki 1677. jul. 10-én azt írja: „nyughatatlankodnak az Rebelljsek szölösy Patert is két nap lesték Szölöstől nem messze. Ezek csak negybeli (megyebeli ?) Tolvaiok inkább, kiknek meghfogására Hoffkirker Uram igjekezik az mint mondotta, Csak más szénje ne legyen“. (Eszterg. kápt. ltár. caps. 17, 10. 25.)

Hogy magában Léva várában sem rózsás viszonyok uralkodtak, azt megérthetjük Dolny prefektusnak 1677. évi jul. 10-iki jelentéséből, mely többek közt ezeket írja: General Hoffchirker Uram —

„Hancsok Mihály Nyitray kapitán Uramot Lévára ad faciendam inquisitionem penes Mandatum S Mat. is beküldötte, ki be érkezvén Lévára és mind külső belső városnak kapuit föl vonatván, mindgyárást, egy lölköt sem enged ki menni s mint értettem Generális Uram szavaibul, az Főkapitánt is erre föl fogják hozni, adgya Isten jó ki menetelét ezen dolognak, sok rut rossz kerekedik ki ezen Inquisitionbol.“ (Eszterg. kápt. lt. caps. 17, 14. 1.) Mi ügyben folyt le a vizsgálat? nem tudjuk. Dolny mindenesetre többet is írhatott volna róla, de talán szántszándékkal hallgatott.

A lévai őrség kebelében vallási villongások is zavarták a békét, amiről majd alább szólunk.

Most pedig egy ugyancsak elkésett követeléssel kell néhány sorban foglalkoznunk. Szegény Kollonich Szigfrid, úgy látszik, Bars vármegyének is adósa maradt. A vármegye 1677. év tavaszán Nagyugróczon tartott közgyűléséből követelését Kollonich jogutódján, Csáky Pál grófon szerette volna megvenni és felhívta őt a régi tartozás kifizetésére. Csáky azonban ápril 27-én k. levelében imígyen válaszolt a vármegyének: Az tekintetes nemes vármegye tudhatja, hogy semmi successiónk nincsen az tekintetes Kollonics familia jószágában, hanem az fiscus az ő flge kegyelmes collatiójából az mint resignálta vala az lévai jószágot, a szerint birtuk és birjuk, Kollonics ur adósságát ő flgtől conferáltatott jószágunkkal nem tartozunk exolválni.“ (Szerémi. 202.) Ezzel az ügy végleges elintézését is nyert.

Következő évben a bujdosó kurucság Thököly Imrében vezérére talált s a felkelés teljes lánggal kitört. Tököly október havában a bányavárosokat és Lévát is hatalmába kerítette. A november 1-én Szentkereszt táján ért vereség után azonban kénytelen volt a vármegyét elhagyni, minek következményekép Léva vára újból a császáriak kezére jutott.

Attól fogva azután a vármegyét hol a kurucság, hol a török, hol a német katonaság járta és pusztította. A német katonaság pusztításairól elegendő felhozni, hogy amikor Leslie tábornok 1679. november havában főhadiszállását Peszéren ütötte fel, a katonaság által a garamszbenedeki apátság falvaiban okozott károkat a vármegye 15.127 frtra értékelte. (Knauz. Buda ostromához. 28.) A kurucokról pedig Pyber László prefektus 1681. október 25-én a káptalannak ezeket írja: „Itt a kuruczok megint föll támattanak, hol két három száz, hol ötven hatvan, hol lovas, hol gyalogh lopva csak föl s alá Nyargalodszik. Ez előtt ötöd nappal — az Báty Pá-

tertis Offczakoviczet el vitték, mindenet predára hányva, hasonlóképpen az Nemet Bakay Paterreis reá ütöttek, az maga el szaladván, mindenébül aztis ki rázták — — Itt egy szóval mostanában még husz huszönött Lóvalis Uton Járný nem igen bátorságos. Való dologh az eő fölsége népeis eleget fut lót utánnok, de azok mint a villám csak ugy Járnak, a kit pedigh meg szoríthattnak, bizony van gondgyok. Az szegény Thuri Plebanustis mindenéből ki forgatták, de az is maga elszalatt. Minemü protectionalist adot volt ez előtt három négy esztendővel az Török az Plebanusoknak az ilyen czavargó kuruczok ellen, jm in paribus Ngtoznak föl küldöttem. Talán jó volna az Buday Vezért reá Emlékeztetny, had fenytené meg őket ayánlása szerint. (Esz. kápt. ltár. caps. 13, 11. 16.) Az idegen katonaság fosztogatásairól és garázdálkodásairól különben szembeötlő bizonságot szolgáltat Lipót császárnak 1681. nov. 9-én a vármegyéhez intézett utasítása, amelyet a dec. 30-án tartott nagyugróci közgyűlésen hirdettek ki. E pátens elég részletesen sorolja fel a német katonaság ellen benyújtott panaszokat és szigorú büntetésekkel fenyegeti mindazokat, akik a lakosságban vagy annak vagyonában kárt okoznak. (Szerémi. 205-207.)

Bécsben régi szokásukhoz híven most is a békében biztak. Ámde Szelepchényi érsekprimás előrelátóbb volt és már 1682. ápril 17-én írta a káptalannak: „Itt az fölséges Udvarnál jó reménységgel biztatnak ugyan bennünket az békességh iránt: mindazonáltal vegyáznunk köl, hogy ha az Ur Isten valami Ostóirral akarna meg látogatny bennünket, az drágáb Clenodiumokat és a Bibliothecát idein securus helyre salvaljuk, bár chak Posonba s ha az székségh kívánná, tovább is.“ (Knauz. Buda ostromához. 4.)

Eszterházy Pál gróf nádor pedig május 8-án felhívja a vármegyét, legyen gondja arra, hogy a lévai vár rendbehozassék és Turóc s Árva vármegyék restanciáit szorgalmazsák, amelyeket az országgyűlés a lévai vár erősítésére rendelt. „Sok fogyatkozásokkal lévén az végház, nagy félelemben vagyon az ellenségtül. „Küldjön ki bizottságot, amely a lévaiakkal együtt számot vessen a végzett munkákról és restanciákról s azokat hajtsák be.“ (Szerémi. 209.)

Illyefalvi István egri kanonok Kassáról jun. 8-án már ezeket írja: „Tököly Uram vária csak Zrinyi János Uramot, mindgyárt táborban szál, sub armis akar tractalni békességrül, most Munkács Várában vagyon. Nagy revolutiókat várunk magunkra, ha onnét fellyül nem bátorítatunk.“ (Knauz. Buda ostromához. 4.)

Thököly június havában tényleg újból fegyvert fogott. Aug. 14-én Kassát elfoglalta, szept. 16-án már Fülek is kezére került, Petróczy dandárja pedig Lévát foglalta el. Szept. 29-én néhány zászlóalj kurucság az Ujbánya fölötti réteken jelent meg, alkonyatkor pedig egy zászlóalj Garamszentbenedek elé vágatott s a város elején talált marhát elhajtotta. A prefektust felszólították, hogy adja át a vármonostort Thökölynek, máskülönben mindent el fognak pusztítani. Miután a prefektus keményen reájuk izent, eltakarodtak. (U. o. 8.)

Garamszentbenedek azonban sorsát el nem kerülhette. Thököly okt. 3-án már Zólyom alatt táborozott, ahonnan a konventet a vármonostor feladására szólította fel Petneházy Dávid kapitánya útján, aki Veczey Sándorral és nagy kísérettel Garamszentbenedekbe érkezett. Pyber László prefektus a dolgot rögtön jelentette a káptalannak s a nádort, Lévát és a német tábort is értesítette róla. (E szerint Léva csak okt. 3-a után került a kurucok kezére.) Minthogy azonban segítséget sehonnan sem kaphatott, a vármonostort kisebb csatározás után, amelyben 30-nál több kuruc elesett, feladta. (Knauz. i. m. 11—12.)

Thököly okt. 22-én Báthon, nov. 11-én pedig Nagy-Kozmaallya (Nagykoszmály) mellett táborozott. Léva elfoglalása bizonyára ekkor történt meg. November 12-én a kurucok már Zsarnócán voltak, ahonnan Thököly a garamszentbenedeki konvent részére menedéklevelet állított ki. A menedéklevél pedig ekkép szólt: „Az Sz. Benedeki kaptolonnak Instantiáját s hozzánk való maga alkalmaztatását tekintetben vévén, vettük azon kaptolont Klaustromával, városával, annak lakossival, majorjával, külső belső jóvokkal, jószágival és minden marhájokkal együtt Specialis Protectionk s oltalmunk alá. Parancsollyuk azért minden rendbeli Hadainknak, Senkiis élete feje elvesztése alát specialis ordinantiánk s Dispositiönk kívül azon meghirt kaptolonra s annak Várossára reá szállanyi, ott élödni, quarterlozni, Lakossit ingyenes gazdálkodásra s egyéb exactiokrais kényszeríteni, — személyekben bestelenéteni, szidni, verni, fosztogatni és sarczoltatni — — ne merészellye. — — Mint hogy penigh készek velünk egyetérteni s hatalmas Török Császáruunknak is fejet hajtottak, hasonló képpen a Török vitézek is megh ne hábörgassák és semminémő javokbanis meg ne károsétsák.“ (Knauz. i. m. 13.)

Thököly ezalatt fegyverszünetet kötött a császárral, minek következményekép Barsmegyének a Garamon inneni része Lévával

együtt Lipót császára maradt, a Garamon tuli rész pedig Thökölyt illette, a bányavárosok kivételével, amelyekért a császár havonként 3000 aranyat fizetett. (Hadi krón. II. 240.)

Thökölynek védlevele azonban nem sokat használt. Pyber írja nov. 22-én: „Kovaczinakis Eggyk része megh éget, másik részit el hordották. Tolmacz pediglen többül Egészen mind Tüzzre hordatot.“ A környék népéről pedig ezt írja: „Sőt még mostis csak úgy van a falukon levő szegénség, mint az el repülő madár, mivel látván a Német Tábornak még helyben való lételit és ollyatis értvén, hogy még talán megint erre fogh Kassa felé nyomakodny, se van, sem nincz otthon lakásaaz szegénségnek.“ (U. ott. 14.)

Mikor 1683. év tavaszán a török hadsereg a Drávát átlépte, Thököly is megindult hadaival. Lotharingiai Károly herceg fővezér seregével Érsekújvárat ostrom alá vette ugyan, de a török hadsereg közeledésének hírére visszavonult. A nádor, aki személyes felkelést hirdetett, a semptei tábort maga is elhagyta s előbb Fraknóra, majd Németújhelyre menekült.

A káptalan Léván 30 lovast fogadott, hogy a nádor táborába küldhesse. Mivel azonban időközben híre érkezett, hogy Vácznál nagy sereg tatár áll és Léva ellen készül vonulni, a lévai végházból egy lovast sem akartak a nádor táborába küldeni. Követeket is menesztettek hozzá, hogy „mivel biztattyá ő nga Lévát, akarjae oltalmazni, vagy sem, hogy magáról Idein gondolkodgyék.“ Ordódy Zsigmond prefektus a fentiekhez hozzáfűzi: „Méltó volna bizony nagy Respectusban venni az Uraknak ezt az Vég helyt, mert ha ez nem let volna Ellenségnek Tartalékja, Eddig Ennek az Egész darab országnak talám eddig el köllet volna Romolni.“ (U. ott. 20—21.)

Ezalatt Schultz tábornok a német katonaságot Léva várából kivonta, minek következtében a várőrség létszáma is teljesen leapadt. A nádor pedig Lévát és Garamsztabenedeket sorsukra bízta.

Thököly hadai július havában már Bars vármegye felé közeledtek. Ordódy 15-én jelenti, hogy Harsányi György kapitány hadával Tót-Bakánál fekszik, akihez Korponay és más hadak is csatlakozni fognak. Lévát okvetlenül meg akarják szállani, ha szükséges leszén, a török segítségével is. Thökölyt pedig minden órában várják.

Néhány napon belül meg is érkezett és Lévát elfoglalta, ahonnan jul. 21-én a káptalan részére védlevelet állított ki. Julius 23-án már Verebély és Vágsellye felé vonult, neje azonban Léván maradt, ahol Ordódy prefektus jul. 28-án audiencián megjelent.

Thökölynek e védlevele is csak írott malaszt maradt. A káptalannak Nagyszombat elfoglalása után 14,000 frt váltságdíjat kellett fizetnie. Mikor pedig aug. 8-án Thököly visszavonuló hadai Nagyszombatot kifosztották s a város leégett, három kanonokot Léva felé hurcoltak és csak úgy bocsátották szabadon, hogy 15,000 frt váltságdíj lefizetésére kellett magukat kötelezniök. Ezenfelül a lévai kapitány, Szenczi István 70 lovast küldött a vármonostorba „kvártélyba“, akik „már is gázolni keszték az szőlőket.“ Thököly szept. 9-én Semptén újabb védlevelet, 11-én pedig utlevelet állított ki a káptalan részére; de ezeknek sem látta hasznát. A Nagyszombatban leégett kanonoki házak felépítésére az apátsági erdőkből még épületefát sem tudtak szerezni, mert minden fát a lévai várnak kijavítására foglaltak le. A török pedig Thököly ígérete dacára „minden nap szabadon sítál, Jóságunknak minden segletit járja.“

Garamszentbenedek pedig ez idő alatt, vagyis június 23-ától november 1-ig ismét a hadak útja lett, amelyben Thökölynek egész serege, továbbá a fejedelemasszony udvara és vendégei megfordultak. A káptalan garamszentbenedeki számadási könyvei szerint a fejedelemasszony szeptember közepéig tartózkodott Léván. (A naplóban több ízben szerepel: „ad Vörös György“ adatott ennyi meg ennyi itce bor. A kulacsot Garamszentbenedekben ma is „Veres György“ „veresgyur“-nak nevezik. Nyilvánvaló, hogy ez a szó a kurucoktól származik.

Bécs felszabadulása után a nagyvezér Thökölyt Budára rendelte, aki azonban seregével Léván táborozott és közben a lengyel királlyal tárgyait, akinek még a bécsi győzelem előtt megígérte, hogy ha Pozsonyt s az általa megszállott felvidéket birtokában hagyják, a császáriakat fogja támogatni. Lipót császár és Károly herceg fővezér azonban tudni sem akartak róla. Párkánynak ostroma alatt a török Thökölynek a segítségére számított, aki be is jelentette neki, hogy Léváról elindult. Ugyanakkor azonban a lengyel királyt is értesítette, hogy a harctér felé közeledni fog ugyan, de a harcban részt nem vesz. Thököly tényleg akkor érkezett a Párkányt környező dombvidékre, amikor a keresztény sereg Párkányt bevette s a menekülő török sereg nagyobb része a Duna hidjának leszakadása következtében ott pusztult.

Léva és egész Barsvármegye ezzel fészabadult. A vármegyére azonban a nehéz idők csak ezután következtek. Esztergom visszafoglalása után a lotharingiai herceg serege Lévának, a lengyel király

pedig Nógrádnak vette útját. A herceg november 9-én Csejkőn tartózkodott, Jaklin Balázs e napon jelenti a káptalannak: „Ha valamikor, most romlik meg ez a föld, mert Esztergam tájárul husz regimen jöt ide, inned osztják quarteliokra, csak Kováczin már negied napia két regimen fekszik, Szőlősen három és consequenter a falukon; itten sem széna sem szalma nem marad, csak az egy Isten orvossa az mi nyomoruságunknak.“ A nádor hadaival Lévára jött, de néhánynap múlva vissza ment, „csak heába fizettet velünk a katonáknak“. (Knauz i. m. 37—38.)

Az 1684. évnek első fele hadi készülődésekkel és csapatok átvonulásával telt el, amelyek Buda alá indultak. Budavár ostroma azonban meghiúsult. A keresztény sereg visszavonulása azután az érsekújvári törököket újabb kirándulásokra biztatta. Kaprini János konventualista már 1684. október 10-én írja, hogy az újvári török gyakori betöréseket intéz felénk, amelyeket a Léván állomásozó Heisler tábornok megakadályozni nem tudott. 1685. január 3-a táján Thököly kurucai s a törökök, mintegy 7000-en eleséget vittek Érsekújvárba. A lévai német katonaság „lassan gyülekezett“ s a sokkalta nagyobb sereggel szembeszállani nem mert. Heisler maga beismeri, hogy mindössze néhány törököt vágtak le és nyolcat elfogtak. (Knauz u. o. 52.)

Léván e télen át 3000 német katona volt elszállásolva, a vármegyébe pedig a Dünevald, Aspermont, Götz, Salm és Magni-féle ezredek küldettek. A tél szokatlan hideg volt. 1685. tavaszán pedig a Garamvölgyet árvíz pusztította. Ehhez járult a ragadós nyavalyabetegség, mely már a budai táborban jelentkezett s a katonaság által megszállott vidékeken is elterjedt. Kaprini írja december 11-én, hogy Garamszentbenedek lakosai közt sok a beteg és halott. Attól tart, hogy a németek sűrű elhalálózása általános nyavalyát fog előidézni.

A kisebb-nagyobb csapatok átvonulása a Garamvölgyén, nevezetesen Garamszentbenedeken át december 6-tól következő évi december 17-ig tartott. Hogy azután ilyen átvonulás mennyi gabona, bor és pénzázdozatot jelentett, elképzelhető. A köteles ajándékokról, amelyeket még a lotharingiai herceg és tábornokai is szívesen elfogadtak, nem is szólunk. Heisler tábornok és Czobor Ádám gróf fegyelmezetlen lévai hadairól írja Kaprini, hogy állandó fosztogatások és rablásokból élnek, Szőlős és Csejkő lakosai ma-holnap széjjelszélednek. Jaklin Balázs pedig 1685. ápril 30-án írja: „Az nagy

árvizeknek veszedelmi közöt nagy nehezen tuttunk ide verekedni, alkalmatlan sok Németekkel rakkot, de pusztá és teljességgel romlot helyre, — — más felől kóborló Czobor Uram hada garamontul mindeneket egjáránt gázol és pusztit; — major, kertek, malmok egy szóval mind pusztá. — Mi innéd vissza térvén, lehetetlennek látiuk, hogy egész iószágbul egy szekeret is rendelhessünk, annyra el széliettek s el pusztultak.“ Nem csoda, ha Beszterczebányától Garamszentbenedekig minden helység üres volt s a lakosság elmenekült.

A következő évek hadműveleteiben, Érsekújvár és Budavárának visszavételénél Bars vármegye személyes nemes felkelőivel és zsoldos katonáival szintén résztvett. Budavárának ostrománál harcolt Erdődy György gróf, lévai kapitány is. Ez évekből következő kapitányok neveit ismerjük: 1679. Nadányi Mihály lovaskapitány (Garamszentbened. lt. f. 31. 40.), 1683. Szenczy István kaptány, 1685. Farkas Ádám vicekapitány. (Knauz i. m. 35. és 57.)

A lévai vár és tartománya 1688-ig a Csáky grófi családnak birtoka maradt. Időközben azonban úgy a lévai, mint a végghlesi és szadvári (Torna) uradalmakban részbirtokok keletkeztek. Csáky Pál gróf 1679. körül halt meg. Özvegye Czobor Mária Regina férjhezment Löwenburg János grófhhoz. E Czobor Mária annak idején megvette a magy. kir. kamarától † Forgács Zsigmondné birtokrészét, melyet Léva várában és tartozékaiban birt. Férje azonban őt valamikép kinullázni s a lévai, végghlesi és szadvári birtokokat az ő kiadásával eladni akarta. Ez ellen Czobor Mária Regina grófnő 1680. szeptember 21 én leánya Csáky Borbála apáca nevében a pozsonyi káptalan előtt tiltakozott. (Orsz. lt. NRA. f. 1020. 4.) E birtokrész különben Csáky Pál gr. neje részére lekötötte volt. (Orsz. lt. NRA. f. 1083. 35.) 1681. ápril 7-én Péli Nagy András a magyar kamarától a lévai uradalmat bérbe kérte. (Orsz. lt. NRA. f. 1006. 38.) Ez csak úgy érthető, hogy † Csáky Pál gróf birtokrészét a kamara lefoglalta és valószínűleg Péli András lovaskapitány és h. alispán kezelésére bizta. A kamara 1682-ben elhatározta, hogy e birtokrész el fogja adni. (Orsz. lt. Tom. 16. fol. 31.) Mindez azonban Csáky László gróf, komáromi és nógrádi főispánt, aki fivérének Pálnak társbirtokosa és örököse volt, természetesen nem érintette.

Csáky László gróf és neje Szunyogh Borbála azután 1688-ban lévai, végghlesi és szadvári birtokrészüket a pozsonyi káptalan előtt Eszterházy Pál hercegnek eladták. Lipót császár 1689. május 16-án

a vételt helybenhagyta és Eszterházy részére új adománylevelet állíttatott ki. Ennek alapján az esztergomi káptalan szeptember 1-én a herceget beiktatta. A beiktatásnál jelen voltak Kovacsóczy Mihály kanonok, garamszentbenedeki prefektus, Kiss Mihály lévai plebános, Péli Nagy András h. alispán, Duló Ádám, Kovács Ferenc, Hudra István, Csató Zsigmond, Nagy Mátyás, Kemléky Gergely, Bocskay Zsigmond konvetjegyző, Kereskényi János, Szentiványi Rafael, Beliczay Adám, Baka István lévai bíró, Jaklin Miklós ujfalusi birtokos stb. A beiktatást Jaklin Miklós kir. ember és Pongrácz Imre esztergomi kanonok végezték. Szeptember 5-én Véglesre, 10-én Szadvárra mentek.

Az ellentmondók közt olvassuk Léván és Szadváron Aranyasy István, Czobor Mária Regina, Farkas Ádám (a lévai Ladányi ház miatt), Vattay János stb neveit. (Orsz. ltár. NRA. f. 1173. 18. Eszterg. kápt. hit. lt. caps. 39, 3. 7. és caps. 40, 7. 20.)

A beiktatás természetesen csak Csáky László gróf birtokrészére történt.

Löwenburg János Jakab neje, Czobor Mária Regina az őt megillető birtokrész további birtoklását kérte a kamarától. (Orsz. ltár. NRA. f. 1010, 34.), minek következtében úgy a bérbeadás, mint az eladás elmaradt. 1692. február 9-én Jaklin Miklóstól 13,000 frtot vett kölcsön. Ennek biztosítására lekötötte neki Léva várában † Forgács Zsigmondné után a magyar kamarától készpénzen vett birtokrészt tartozékaival együtt és felhatalmazta, hogy Sembery Sámuel és Dióssy Mihály tiszttartója által készítendő leltár mellett a birtokrészt 12 évig szabadon birhassa. Ha Eszterházy Pál herceg nádor vagy valamely örököse e birtokrészt Jaklintól kiváltani akarná, azt csak úgy teheti, hogy e 13,000 frton felül a Czobor Máriának járó alkalmas ezreket is kifizesse. (Orsz. lt. NRA. f. 1016. 32.)

A Kollonits-család ekkor és utoljára jelentkezett és az esztergomi káptalan előtt tiltakozott az ellen, hogy az elefánti Jaklin Miklós báró Léva várát megvegye. (Eszterg. kápt. hit. lt. Prot. 26. 367.)

Jaklin Miklós báró Léva városának és lakosságának nagy jótevőjévé lett, kivált Czobor Mária Regina halála után, amikor a lévai birtokrészének jogos birtokosává lett. 1695-ben a nádor beleegyezésével az ólévai hegyi parlagokat a szegény lakosság közt szőlőknek osztotta ki. Az 1696. évi nagy tűzvész után, mely a város felét, közte a kath. templomot is elpusztította, a templomot a város polgáraival együtt felépíttette és megnagyobbította s az isko-

lamester és orgonista díjazásáról is gondoskodott. Végrendeletében jótékony célokra 3000 frtot, a ferencrendieknek 1000 frtot, a kálvária felállítására 700 frtot, a ferencrendieknek és a kórháznak pedig házakat és földeket hagyott. Eszterházy Pál herceg bizonyos követeléseit kiegyenlítése fejében a Jaklin által birtokolt úgynevezett „fiscalis portiot“ maga részére követelte. Jaklin e kérdést akként oldotta meg, hogy Léva várbeli birtokrészét a hercegre hagyta. (Orsz. ltár NRA. fasc. 695. 15. és fasc. 1010. 55.)

Eszterházy Pál herceg 1696-ban kelt végrendeletében óriási birtokaiból három hitbizományt alkotott. Az első hitbizomány : Fraknó, Kismarton, Lanzsár, Lakompak, Lenka, Keresztur, Kőszeg, Kapuvár, Feketevár, Köpcsény, stbből állott s ennek birtokát Mihály fiának hagyta. A másik hitbizományt Alsó-Lendva, Nempthy, Csobáncz, Hegyesd, Tamássy, Simontornya, stb. alkotta s örökösévé Gábor fiát tette meg. A harmadik hitbizományt : Árva, Lietava, Endrő, Léva, Végghles, Szadvára, Sztrechén várak és tartozékaik Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Zólyom és felső Magyarország egyéb részeiben alkották és harmadszülött fiára Józsefre hagyta. A király a végrendeletet 1699-ben jóváhagyta és megerősítette. (Orsz. lt. NRA. Tom. 19. fol. 83. 84.) Időközben Gábor meghalt, a herceg ennélfogva a három majorátust 1713-ban kettővé olvasztotta össze akkép, hogy a Moson, Sopron, Vas megyei és Győr megyei sz. mihályi birtokokat a pozsonyi házakkal és kertekkel Mihály, a többit pedig József kapja meg. (Orsz. ltár. NRA. Tom. 19. 84.)

LÉVA VÁRA

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt

II. Rákóczi Ferenc 1703. év nyarán bontotta ki a szabadságharc zászlaját és egyre gyarapodó hadseregével a nyugati országrészek felé igyekezett. Az Ocskay László vezérlete alatt álló felsőmagyarországi sereg szept. 14-én már Korponát, következő napon pedig Bozók várát foglalta el. Erre a megijedt bányavárosok is meghódoltak. Ocskay a Bozók várából elhozott ágyukkal Léva alá ment, amelyet szept. 17-én csellel hatalmába kerített. A lévai végbeli hajduság, a kurucokhoz állott és Farkas Sándor vezetése alatt ezredé alakult, míg a lovasságot Ebeczky Imre és Ádám szervezték meg. Ocskay főhadiszállását Léván ültette fel, s ezalatt csapatai Nyitra, Érsekújvár, Garamszentbenedek, Csábrág, Kékkő várak felé száguldoztak. Kistapolcsányt bevették, Párkányt is elfoglalták és felégették. Szept. 23-án egyik 300 főnyi csapat Verebélyről száznál több paripát és sok fegyvert hozott el. Szeptember végével egész Bars vármegye — Garamszentbenedek kivételével — a kurucok hatalmában volt.

Szitnya vára okt. 24-én nyitotta meg kapuit Duló Ádám hadai előtt, néhány nappal később pedig Csábrág vára is meghódolt. A várból „öt derekas ágyut, két tonna port, egyéb lövő-szerszámokkal“ Léva várába hoztak. (Thaly. A székesi gróf Bercsényi család. 61.)

Léva azonban csak rövid ideig maradt a kurucok birtokában. Ocskay mulatozással, tivornyázással töltötte idejét és példáját a katonaság is követte. Október 18-a táján tartotta lakodalmát Kovách István, Verebély székbeli viceispánnak özvegyével, Tisza Ilonával Léván, s itt töltötte mézesheteit, mitsem törődve azzal, mi történik körülötte.

Ezalatt gr. Schlick Lipót tábornok, akit a bécsi haditanács az ellenfélkelés vezérletével megbízott, gr. Forgách Simon, gr. Koháry István, Bottyán János és gr. Eszterházy Antal csapataival egyesülve, október 29-én Nyitrára, 30-án Garamszentbenedekre, 31-én Ujbarsra érkezett. Még aznap a Garamon átkelve, Ocskaynak gondtalanul pihenő előcsapatait a Perecz pataknál megtámadta és Léva várába kergette vissza. Erre Ocskay a várat a gyalogság őrizetére bízván, lovasságával Bakabánya felé vonult vissza. Mire Schlick serege Léva alá érkezett s a várat ágyuztatni kezdte, a megzavarodott 500 főnyi hajduból álló őrség a várat még aznap este ellenállás nélkül feladta. (Thaly. Bercsényi család III. 74. Ocskay László, 28. Hadi krónika II. 328.

Ugy látszik, Schlick serege ekkor gyújtotta fel Léva városát, miután lakosságát mindenéből kifosztotta. (L. Bars 1932. szept. 25. számát.) Innen nov. 3-án a bányavárosok ellen indult, Ocskay pedig Ebeczky Imre lévai és Réthey Ferenc szécsényi kapitányok megmaradt csapataival Nógrádba vonult vissza Bercsényihez.

Ám a kocka hamarosan megfordult, A november 15-én Zólyomnál aratott kuruc diadal után Schlick seregével Körmöczön át Bajmóc felé vonult vissza, Bercsényinek előre küldött csapatai előtt pedig nov. 23-án kaput tárt Garamszentbenedek, majd Ocskay Andrásy Miklóssal egyesülve nov. 27-én Lévát foglalta vissza. December közepén a morva és osztrák határig minden a kurucok kezén volt és Bottyán János, a híres ezredes is Rákóczinak titkos hívévé lett.

A következő év folyamán Léva a hadi szintéren kívül maradt. Mikor Heister gróf tábornagy új fővezér április hó közepén Érsekújvárat a kuruc zárlat alól feloldotta és Bercsényi ellen indult, ez a tulerő ellen kénytelen volt Léva felé visszavonulni. A Dunántulról vett kedvezőtlen hírek azonban Heistert arra késztették, hogy Komáromba térjen vissza, miközben Bercsényi huszárai folyton csipkedték, zaklatták. Távoztával Érsekújvár zárlata is újból megkezdődött.

A nagyszombati szerencsétlen kimenetelű csata után Rákóczi Semptén ütötte fel hadiszállását, majd dec. 30-án Lévára jött. A szerteszéledt csapatok gyülekező helyévé ugyanis első vonalban Semptét, másodvonalban Kistapolcsányt, s a további hadak számára Lévát választotta, ahol nagy élelmiszer raktárai voltak.

1705. január 3-án tartotta meg a fejedelem Léván a tanácskozást, amelyen Bercsényi és Széchényi Pál kalocsai érsek is részt-

vett. Az utóbbi innen írta Rákócziról: „megkeményedett már a szive.“ (Dr. Márki. II. Rákóczi Ferenc. I. 381.) Január 6-án pedig udvari hadaival Kistapolcsányba ment át, ahol február közepéig maradt.

A kuruc tábor Verebélyen helyezkedett el, ahová január hó 22-én a fejedelem átrándult, hogy Bercsényivel, Károlyival, a két Eszterházyval és Bottyánnal haditanácsot tartson.

Február 13-án hagyta el Kistapolcsányt. Aznap este Kisszezsére, másnap Verebélyre érkezett, ahol 18-án Bercsényi, Károlyi és Eszterházy Antal tábornokaival haditanácsot tartott. Ennek határozata értelmében Károlyi Karvára vonult, hogy a Duna jegén átkelve a Dunántúlt visszafoglalja. Eszterházy Kassára ment, Bercsényi a Vág mellett maradt, maga a fejedelem pedig a gyalogság egy részével Eger felé indult. Február 20-ának éjjelét Csejkon töltötte, ahol másnap könnyezve vett búcsút Bercsényitől. (Márki I. 387.)

I. Lipót király közbejött halála és I. József trónralépése alatt a hadműveletek megszakadtak. A békealkudozások, melyeket a 100 napos fegyverszünet alatt folytattak, eredménytelenek maradtak. Ezalatt a fejedelem április 25-én udvarával újból Kistapolcsányba érkezett, ahol némi megszakításokkal május 16-ig tartózkodott. Ide hozta nejét, Charlotte hercegnőt, akit a császár a fejedelem befolyásolására küldött hozzá. Május hó 16-án pedig udvarával együtt Érsekújvárra ment, ahová szakadatlanul folyt a követjárás a Nagyszombatban tartózkodó békeközvetítők és a fejedelem között. A fejedelemasszony közbenjárása azonban Bécsnek tulzott követelései miatt éppoly sikertelen maradt, mint utána Aspermont örgrófné, Rákóczi Julianna, a fejedelem nővérének békeközvetítése.

Rákóczi május 16-tól szeptember közepéig Érsekújvárra és vidékén tartózkodott. Innen indult augusztus 5-én Párkányba Esztergom ostromára, amelyet Kuckländer báró várparancsnok szeptember 17-én feladott.

Barsmegye monografiájának állítása szerint (136. és 371. l.) Rákóczi a fegyverszünet tartama alatt Léva várát és uradalmát a vitéz Bottyán Jánosnak adományozta. Ez állításhoz sok szó fér. A forrás, amelyre hivatkozás történik (Századok 1873.), nem tud róla. Maga Bottyán, mikor a trencsényi csata után nyílt felhívást bocsátott ki, hogy az elszéledt hadak gyűljenek zászlai alá és hópénzeiket sajátjából fogja előteremteni, mely célból kijelenti, hogy összes jószágait; még újvári házáat is zálogba veti és hadait abból fogja fi-

zetni — a felsorolt jószágok között Lévát nem említi. (Thaly. Bottyán János. 243.) Bottyán halála után Thaly annak összes birtokait felsorolja, de Léváról hallgat. (U. o. 491.)

Az ónodi országgyűlés után a harcok újból éspedig nagyobb eréllyel és elkeseredéssel indultak meg. Bottyán János, aki 1708. január elején Érsekújvárba jött, hogy mint vezérő tábornok a generálisságot átvegye, lankadatlan erővel és elszántsággal látott a hadműveletek folytatásához.

Junius hó 26-án Bercsényi Nagykoszmályon üttötte fel táborát. Julius 7-én a fejedelem elhagyta Vihnyét, ahol néhány hetet töltött és Zsarnóczán át Bercsényivel és Bottyánnal Ujbányára érkezett, ahol a bányákat megtekintette. Éjjelre egész udvarával Garamszentbenedekbe jött, ahol másnap a nagynénje, Rákóczi Erzsébet által renovált sz. vérkápolnában misét hallgatott. Délben már a taszári táborban volt és másnap is ott maradt. Bercsényi előrement a verebélyi táborba, ahová 10-én a fejedelem is követte és a hadak felett szemlét tartott. Másnap a Kéren levő hadakat mustrálta meg és Érsekújvár felé indult. Érsekújvár határában azonban olyan vihar és jégeső érte őket utól, hogy a lovakat is majdnem feldöntötte s az egész hadnak meg kellett állnia. Csak a vihar elmúltával indulhattak tovább és szerencsésen Ujvárba érkeztek. (Márki. II. 578. Thaly. Bottyán János. 225—226.)

A trencsényi szerencsétlen csata után Rákóczi Kistapolcsányba, majd augusztus 5-én Báthon át Szécsénybe, s innen Egerbe ment. Bercsényit Léván, Bottyánt pedig Érsekújvár vidékén hagyta. Heister Rákóczi nyomában Kistapolcsányba vonult és katonái Hrussó várát, ahová a lakosság minden ingóságát rejtette, teljesen kifosztották. Heister serege innen Nyitra ellen vonult, amely rövid ostrom után megadta magát.

Bottyán ezalatt minden előkészületet megtett arra, hogy Érsekújvárat az előrelátható ostrom váratlanul ne érje. Heister csakugyan szeptember 21-én Érsekújvár előtt termett és 26-án a vár ostromát megkezdte. Ámde Rákóczinak kijelentése: „megcsalja magát, aki vivni akarja“, fenyesen bevált és Heisternek 16 napi ostromlás után, be kellett látnia, hogy Ujvárt bevenni nem tudja.

Október hó 11-én az ostromot abbahagyta és Nyitrára, majd néhány napi pihenés után Verebély felé vonult. Bercsényi látván azt, hogy Léva várát a tulnyomó ellenséggel szemben nem tarthatja,

felgyújtotta, s ő maga Szécsény felé vonult vissza. Heister az elhamvasztott Lévát könnyű szerrel elfoglalta, majd a hozzácsatlakozott gyalogsággal a bányavárosokba vonult, amelyeket véres küzdelem után elfoglalt. Amerre serege megfordult, mindent kiméletlenül elpusztított.

A nagy zűrzavarban, amelyet a trencsényi szerencsétlen ütközet a kurucság soraiban előidézett, Bottyán volt az egyetlen, aki fejét nem vesztette. Hadával, amelyet saját pénzén toborzott össze és 10—12.000-re növelt, az Esztergom, Garamszentbenedek, Korpona és Vác közötti négyszögön tanyázott, ahonnan majd a bányavárosokat, majd Buda s Esztergom környékét fenyegette. (Thaly i. m. 297.)

Hogy Érsekújvárral az összeköttetést fenntarthassa és első sorban az élelmiszer szállítását biztosítsa, Bottyán a Garamon Csátánál állóhidat veretett s azt hidfőszáncokkal erősítette meg, amelyek egészen Bényig húzódtak. A közlekedés biztosítására pedig az Érsekújvár és Csata között fekvő Jászfalu, Kürt, Csúz, Für, Ölved, Bény, Kéménd és Zseliz falvakba legvitézebb két dandárnokát: Ebeczkyt és Balogh Istvánt helyezte el ezredeikkel.

Hogy a Garamvonal birtokát Garamszentbenedektől a Dunáig biztosíthassa, Lévának visszafoglalására föltétlenül szüksége volt. Ez a gyöngye császári helyőrség mellett nagyobb nehézséggel nem is járt és Bottyán még november havában vissza is foglalta. Minthogy pedig hadinépével takarékoskodnia kellett s amugy is több lovasa, de kevés gyalogosa volt, 1709. február havában a várnak falait leromboltatta és sáncárait betömte, hogy őrizetével ne kelljen vesződnie. Védelmi vonalát most már ekkép helyezhette el: Érsekújvár felé Ebeczky és Balogh álltak résen, a Garam mentén pedig Esztergomtól Szalka, Börzsöny, Csata, Léva, Óbars és Szöllős helységekben tartotta vigyázó csapatait.

Az 1709. évi kemény tél az élelmiszer szállítását ugyancsak megnehezítette. Berthóty, újvári várparancsnok még február 6-án azt írta: „az hó olyan itten, hogy nincs olyan ló, ha kitér az út-ó, b hogyl el ne düljön.“ Február hóban nagyobb mennyiségű élelmiszert kellett Érsekújvárba szállítani. Ennek biztosítására Károlyi február 7-én 10.000 huszárral indult el Szécsényből, másnap Báthban, 9-én Barson volt. Miután a Kovácsi felé szemlére küldött Szabó János őrnagy az ellenségnek hírét nem hallotta, az eleségszállítás a csatai hidon át a befagyott folyók jegén nyugodtan megtörténhetett.

Február végén azonban, mikor a folyók áradása a közlekedést megakasztotta, a császáriak a csatai hidat széjjelrombolták.

Erre Bottyán Zseliznél új hidat veretett a Garamon, mely ápr. 29-én készen állott s a vizek leapadtával az élelemszállítás újból megindulhatott.

A császáriak április vége felé nagyobb csapattal Léva alá jöttek; de miután meggyőződtek róla, hogy a várnak falai s bástyái helyenkint földig lerombolvák, visszatértek Garamszentbenedekbe. Heister erre Löffelholz altábornagynak kiadta a rendeletet, hogy Léva várát építtesse fel és állandó őrséggel lássa el. Az esztergomiak pedig azt a parancsot kapták, hogy az óbényi sáncokat javítsák ki, erősítsék meg és őrséggel lássák el. Mihelyt Bottyán erről értesült, a báthi és szebellébi hadi állomásokról, különösen a jászszekszárdi néhány századot Lévára rendelt „puszta kőfalt rontani“, akik azután a várnak kapuit és bástyáit valóságos széjjelhányták, a várkutakat pedig betemették. Az óbényi sáncoknak kijavítását pedig a börzsönyi sáncokba vetett őrséggel akadályozta meg. (Thaly. Ocskay László 543. Villányi. Néhány lap Esztergom város és megye multjából. 37.)

Ekkor már a pestis is felütötte fejét és olyan nagy méreteket öltött, hogy sok község lakossága teljesen kihalt. Ehhez járult az országban elterjedt marhavész. Az állami s társadalmi rend felbomlott, a hadak ide s oda vonulása pedig a vármegyék lakosságát teljesen felélte. A csavargók és utonállók száma rettentő módon megnövekedett, akik a közbiztonságot egyre jobban veszélyeztették. Berthóty május hó 6-án írja Károlynak: „rettenetes sok innen az Garamon az lézengő (kuruc) katona; az nagy részegségnek adták magukat, az szegénységet mindenütt pusztítják; ha ugyancsak ugy lesz: behozatok benne s fel is akasztatok valamellyet.“

A hat év óta tartó háború a magyarságot teljesen kimerítette. Rákóczi hasztalan erőlködött, hogy új sereget állítson talpra. A császáriak előnyomulása pedig egyre nagyobb méreteket öltött. A bányavárosok is német kézre kerültek és nyugaton már csak Érsekújvár tartotta magát.

Bottyán János 1709. szeptember 24-én, vagy 25-én meghalt és vele a kurucság egyik legnagyobb alakját veszítette el. Az év végén Bars vármegye teljesen a németek birtokában volt és a harcok színhelye lenni megszűnt. A következő évben Érsekújvár is áru-

lás folytán elveszett s a kurucságot lépésről-lépésre visszaszorították oda, ahonnan a szabadságharc megindult: a Tisza és a Beszkidék szögletébe.

A szatmári békével a harci zaj végleg elült az országban és Léva városa is békés fejlődésnek indulhatott.

Közlésre érdemes Bél Mátyásnak *Notitia Hungariae novae* IV. kötet, 259--260. lapjain kiadott leírása Lévának. Magyarok lakják, köztük sok nemes és volt katona. Gazdálkodással és szőlészettel foglalkoznak. Borát fanyarnak tartják annyira, hogy megizelés után nem mindenki ihatja; annyi bizonyos, hogy soká el nem tartható.

A lévai vásárok: Vizkereszt, Urnap, sz. Jakab és sz. Mihály napján hiresek. E vásárok hajdan a verekedésekről és latorságokról váltak rosszhirüekké, a helyzet azonban a városi hatóság szigorúsága és örökődése következtében javult. A város szépen épül.

A lévai vár romjai keletről

Egyházi állapotok Léván

A 16. és 17. századok története a hitújítási mozgalommal oly szoros kapcsolatban áll, hogy egyik a másiknak ismerete nélkül meg sem érthető. A vallási kérdés beleelegyedett a politikába, háborukat termelt ki és viszont. A mohácsi vész után keletkezett politikai zűlöltség, az ország két, majd három részre szakadása, a püspöki székek árvasága, az egyházi vagyonnak világi kezekre való jutása (Esztergom, Pécs, Vác teljesen török kézre jutottak. Az egri püspökséget Perényi Péter, a nyitrai Török Bálint, a győri Bakith Pál tartotta lefoglalva.) s a nagy paphiány (1561-ben Léva környékén a következő plébániák állottak üresen a sallói kerületben: Endréd, Kálna, Wered (Győröd), Semlewr (Zsemlér), Szentgyörgy, Mikola, Czylos (?), Vezekény, Leánd (?), Ágó, Farnad, Cseke, Erdős-vezekény, Baracska, Pél, Lekér. Hgprimási levéltár Vis. I. 1. 40.) reányomta bélyegét a hit- és társadalmi életre, valamint a köz-erkölcsökre. Mindehhez járult a török uralomnak egyre növekedő méreteiben való terjedése s a velejáró anyagi és erkölcsi rombolás.

Léva és környéke Esztergom elestével a török betörések állandó színhelyévé lett. 1544-ben a törökök Lévát kirabolták és felégették. Nagysalló 1549-ben már teljesen török kézen volt s az egyházi adó felét a törököknek fizette. Ugyanugy adóznak Zsemlér és Kiskálna, Csiffár pedig leégett. (Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. 276.) 1566-ban az esztergomi szandzsák határait Barsban Verebély, Szelepcsén, Vezekény, Kovácsi, Tolmács, Koszmály, Ujbars, Kálna és Sáró alkották. A török uralom pedig a reformációnak kedvezett. A budai pasa 1551-ben a területén megtelepedő protestáns lelkészeknek nemcsak személyük teljes védelmét biztosította, hanem külön jutalommal is kecsegtette őket. Gyalui Tordai Zsigmond pedig már 1545-ben irta „Melanchtonnak

a török hódoltságban mindenütt szabadon hirdetik az evangéliumot, úgy, hogy valósággal isteni jótétemény, hogy e területeknek a bárók által való leigázását megengedte. (U. o. IV. 451.)

Mehmet esztergomi szandzsákbég 1559. május 10-én a következő, latin nyelven irt parancsot küldte ki a szandzsákbéli plebánosokhoz és bírákhoz.

Mehmet esztergomi szandzsákbég stb. a szandzsákhöz tartozó összes plebánosoknak és bírának, akiknek templomuk van, ha plebánosuk nincs is, meghagyjuk és szigorúan megparancsoljuk, hogy a templomok három évi hátrálékos adóját hat nap alatt azonnal és késedelem nélkül Esztergomba hozzák be és a mélt. budai pasa ezzel megbízott embereinek kezeihez juttassák, végül pedig jelen levelünket az összes községekbe elvitetni tartozzanak, másképp nem mervén cselekedni legsúlyosabb neheztelésünk terhe alatt, jelen levelünket átolvasás után a kézbesítőnek visszaadván. Esztergom, 1559. május 10. Jelen levél Esztergomba hozandó vissza az egyházi adóvégrehajtók kezeihez. (Hgprim. It. Vis. I. 1. 30.)

Balassa Menyhért a lévai vár birtokában vajmi csekély lelkiismereti kérdést csinált abból, ha az egyházi birtokokokat megsarcolhatta vagy lefoglalhatta és papjait megkínózhatta. Így 1546-ban a máriacsaládi pálosoknak Csém és Csata falvait elfoglalta és marháikat elhajtatta. Ugyanezt tette az esztergomi érsek és káptalan birtokaival. A máriacsaládi kolostornak még harangját is elvitette. (Egyháztört. Eml. IV. 461. és 509. V. 52, 172.) A Forgáchok jobbágyaikat a lutheránus hit elfogadására kényszerítették, amiért is a föltételek közé, amelyek alatt Ferdinánd király 1550-ben a Forgách testvéreket hűségébe visszafogadni hajlandónak mutatkozott, a hittévelyektől való tartózkodást s a kath. őshit megtartását is felvette. (U. o. V. 178.) A hatalmas Kistapolcsányi György Stöckel Lénárttal, a bártfai híres prédikátorral levelezésben állott. (U. o. IV. 363.)

Garamszentgyörgyöt templomával együtt a török 1558-ban elpusztította, plebánosát pedig fogságba hurcolta. Nagysallóban Márton papot 1561-ben a török martalócok félholtra verték. Léván alul a községek nagyrészt elpusztultak, a plébániák pedig mind üresen állottak. (Esztergomi hgprim. Itár. Oláh-féle Vizitáció.)

Ily körülmények között nem csoda, hogy a megmaradt, de magára hagyatott, földesurai és a török által egyaránt zaklatott kath. papság egy része ősi hitét elhagyta. Az egyházi birtokokon levő

papok — amennyiben egyáltalában voltak — legtovább tartottak ki a kath. hit mellett, de az általános erkölcsi züllés hatása azokon is meglátszott.

Oláh Miklós, a nagynevű érsekprimás 1559. és 1561. években Barsmegyében is kánoni vizsgálatot tartott, amelyet Derechkei Török János honti főesperes végzett. E vizsgálat jegyzőkönyvei néhány szóval a templomot s a benne talált egyházi szereket és ruhákat írják le, majd a plebános hitére s életmódjára vonatkozó megjegyzéseket közölnek. Itt-ott a földesurakról és a népnek erkölcséről is rövid, de jellemző kijelentéseket találunk. Az akkori egyházi és közállapotok megismeréséhez így is értékes adatokkal szolgálnak. Léváról az alábbiak olvashatók benne:

Léva, 1559. Temploma teljesen pusztá s üres, olyan, mint egy istálló. Csak egy oltára van silányan felszerelve, sem miseruhája, sem szentsége nincs, mert a templomot a németek felégették, amikor Balassa Menyhért idejében (1549.) a várat megostromolták. Plebános Vizkelethy Mátyás. Tompa György püspök szentelte fel Pozsonyban. Feleséges, családos ember, fiai vannak, minden ízében eretnek, aki Luther, Melanchton, Bullinger Henrik és Brenz János irataiból táplálja szellemét. A főesperessel félnapon át nyugodtan vitatkozott, védelmezvén tévedéseit; de midőn a vizitátor az érseket szóbahozta, kitört belőle a düh, amelyet iránta érzett: „miért akarsz te engem — kérdezte — az Antikrisztushoz vinni?!“ Persze — hozzáteszi a főesperes — el volt bizakodva a várbeli katonaság oltalmában.

A főesperes Dobó Istvánt is meglátogatta, nála ebédelt és megkérdezte tőle, miért tűr meg ily makacs eretneket katonái között? Dobó azt felelte, hogy látja tévedéseiket, de a paphiány miatt egyebet nem tehet. A főesperes Vizkelethynek kiközösítés terhe alatt meghagyta, hogy a következő papi gyűlésen jelenjék meg. Dobó is megígérte eljövetelét.

A főesperes Lévát 1560. és 1561-ben is többször felkereste, de Vizkelethy mindannyiszor elrejtőzött előle; mikor pedig a garamszőlősi plebánost, a barsi kerület esperesét küldte ki hozzá, hogy a zsinatra szóló meghívót neki átadja, Horváth Bertalan várkapitány azzal fenyegette meg, hogy arra, aki még egyszer valami írást hoz, három botot fog veretni.

A főesperesi vizsgálat végeztével Derechkei Török János a

papságot Garamszentbenedekbe hívta össze, hogy velük a további teendőket megbeszélje. Vizkelethy azonban kétszeres meghívására sem jelent meg.

A nagyszombati zsinat végeztével Oláh érsekprimás 1561. évben új főesperesi vizsgálatot rendelt el, amelyet Barsmegyében Kónyafalvi György, barsi főesperes tartott meg. A jegyzőkönyvben Léváról a következőket olvassuk:

Léva Dobó Istváné. Temploma sz. László tiszteletére van szentelve, teljesen elhagyatott, omladozófélben, még tisztességes ajtaja sincs, sem szentség, sem rend nincs benne. Bizonyos lutheránus predikátor Mátyás (Vizkelethy) van ott, akiről nem tudni, kálvinista-e vagy sem? Miként a múlt évben, most is elrejtőzött, de egy skolasztikus útján sok nemes és katona fülehallatára a főesperes a zsinatra idézte. (Hgprim. lt. Visit. I. 1. 23—24.)

Ugyanilyen állapotok voltak ÓBarson, amelyről az 1561. évi jegyzőkönyv csak annyit mond, hogy a Bold. Szűz temploma olyan, mint egy istálló, trágyával telve, omladozóban. Plebánosa Simon, nő. Nem akarta megvallani, ki szentelte fel pappá. Mikor a főesperes a királyi rendeletre hivatkozott, azt felelte, hogy csak hozakodjék elő vele, majd bedobja a kloakába.

Ujbarsról ugyanazon jegyzőkönyvben olvassuk, hogy sz. Miklós temploma romokban hever, a marhák keresztül-kasul járnak benne. Valami András nevű eretnek plebános volt ott, de már eltávozott. (U. o. 38. l.)

Szentgyörgyről mindössze annyit örökitettek meg, hogy a Mathusnayak birtoka. Templomát a török kifosztotta, múlt évben (1558) pedig plebánosát fogságba hurcolta. Most is török fogságban van. A plebánia üres.

Nagysallóról az 1561. évi jegyzőkönyvben olvassuk: Plebánosa Mihály ker. esperes. A törökök az egész vidéket elpusztították.

A főesperes ide el sem juthatott. Irt a plebánosnak, aki egyuttal esperes is volt, hogy jöjjön mielőbb Lévára és tegyen jelentést paptársai felől. Nem jött. — Ujból irt neki és lelkére kötötte, hogy a jövő zsinaton okvetlenül jelenjen meg. Erre már válaszolt, azt üzenvén, hogy oda sem mehet, mert a török mindenéből kifosztotta s így a szükséges utiköltséggel sem rendelkezik. Különben is folytonos rettegésben él a török miatt. Ami igaz is. Ott van egy Márton nevű pap is, akit a törökök kegyetlenül elverték és félholtan ott-

hagytak. Az iskolamester a kamrájába bujva menekült meg a verés elől. Azt írja, hogy minden plebánia üres; aminek valóságáról meggyőződtem, mert a töröktől való félelemből senki sem maradt meg. (U. ott 29—30.)

Garamszöllős az egyetlen plebánia, amelyről kedvező adatokat olvasunk, ami föltétlenül annak tudandó be, hogy érseki birtok volt 1559. Az érseké. Temploma jókarban és erődtímenyszerűleg fallal körülvéve. A templom felszerelése: 3 oltár, 2 kehely, 2 miseruha. A szentségek tiszteletben tartatnak. Plebános János esperes, Esztergomban szentelték fel, eléggé emberséges és jó tót szónok.

Az 1561. évi kánoni látogatás már más plebánost talált Szöllősen. A templomról megjegyzi, hogy szép és tisztán tartják. Az Ur teste, a keresztkut és szenteltviz az egyház előírása és régi szokása szerint tartatnak meg. 3 oltára van képekkel és 2 aranyozott ezüst kelyhe. A plebános Skazani Péter, barsi esperes, nős, szakállat visel, a fülgyöntatást végzi, egy szin alatt áldoztat. Nausea püspök szentelte fel Bécsben, bizonyítványa is van róla, erkölceit dicsérik, a bort szereti.

A zsinati bíróság u. a. évi április 27-én ezeket mondja róla: Péter esperes, sz. István király templomának plebánosa, nős, nejét leánykorában a pappászentelés után vette el, a fiukat tömegesen gyöntatja, a többieket? általában katolikusnak látszik. Megintetett. (U. ott 38. l.)

A 16. század végén a protestantizmus Magyarországon oly nagy elterjedést nyert, hogy nemcsak az országgyűlésen, hanem magában a nép körében is határozott többségben voltak. 1573. után az esztergomi főegyházmegyének 900 plebániajavadalmából 800 a hitujítók kezében volt. Az érseki székek — némi megszakításokkal — három évtizeden át tartó üresedése alatt nem volt egyházfő, aki a kellő hatalommal felruházva az elűzött vagy elmenekült, részben kihalt és megölt lelkészek helyére katolikus lekipásztorokat állított volna. Telegdi Miklós megpróbálkozott vele és a Garam mentén működő predikátorok közül hármat 1575-ben elfogatott és a garamszentbenedeki vármonostorban zár alatt tartatott mindaddig, míg május 19-én Poklostóy Máté prefektus, Czaprovits László, Borsy Bálint, Sümegi Mihály és Chyampor Márton konventualisták előtt eskü alatt meg nem fogadták, hogy prédikálni nem fognak; mire szabadon bocsátották őket. (Grsztb. lt. Prot. E. 116.) Ámde Telegdi

csak káptalani helynök és az érsekség adminisztrátora volt, tehát tekintélye és hatalma is kisebb, mint az érseknek.

A 16. század végén Léva környékén csak Garamszőlősnek volt kath. plebánosa.

A bécsi béke szabad vallásgyakorlatot biztosított és a magyarországi reform. egyházak képviselői 1606. június 16-án Kassán oly nyilatkozatot tehettek, hogy „vannak még, de kevesen a pápai valláson, akik vallásukat inkább magánházakban, mint nyíltan gyakorolják.” (Rapaics. Egyháztört. III. 94.)

Léva lakossága kezdetben Luther tanának követője lett, később Calvin hite is terjedni kezdett annyira, hogy a XVI. század végén a bars megyei egyházak mint „Tractus Levensis” önálló testületként szerepeltek. (Bars vármegye. 214.) A lutheránusok azonban túlsúlyban voltak s a kath. plebániatemplom is az ő kezükben volt.

Kollonits Szigfrid — amint említettük — szintén Luther tanának híve volt és a prédikátornak Léván házat jelölt ki. 1613-ban Gönczy Miklós superintendens maga is Léván székelt.

Időközben a kálvinisták száma Léván a többséget érte el — a várbeli vitélő nép legnagyobb része az volt — és e címen a templom és plebániajavadalom átadását kívánták. A 2 protestans felekezet között keletkezett viszály elintézésére 1620. apr. 6-án Markburg Márton, Litassy István és Liptay Imre, mint kir. biztosok és az országgyűlés kiküldöttei Lévára érkeztek. Althan János, Lévának és tartozékainak zálogos ura, aznap nem volt honn, azért az udvarbíró és a várnagy kérésére bevárták. Másnap Althan — maga is lutheránus — a biztosok előtt kijelentette, hogy miután Mátyás királytól Lévát és tartozékait úgy kapta zálogba, hogy a zálogösszeg letétele után azon épségben kell visszabocsátania, semmiféle egyességi tárgyalásokba nem bocsátkozik, hanem az ügyet az országgyűlésre bizza.

Minthogy a kálvinistáknak az országgyűléshez intézett folyamadványa azt kéri, hogy a kálvinisták a templomot 6—8 óráig, a lutheránusok pedig 8—10 óráig használhassák és a templomnak, valamint a plebániának a jövedelmeit két részre osztassák, a bizottság a lutheránusokat maga elé hívatta és az egymásközötti egyenességre és igaz atyafiúi szeretetre hivatkozva intette őket, hogy a templomot engedjék át közös használatra; ők azonban Althan kívánságához ragaszkodtak. Ilyenformán az egyességi kísérlet zátonyra jutott s a

bizottság az ügyet az országgyűlés elé terjesztette. (Szerémi i. m. 104—106.)

Pázmány Péter érsekprimás 1624-ben jezsuitákat telepített Lévára. Ez a nagyszombati kollégiumnak misszió telepe volt, ahol 1629-től kezdve két jezsuita tartózkodott. (Fraknoi. Pázmány Péter és kora. III. 239.) Ettől kezdve azután a katolicizmus új erőhöz jutott Léván és vidékén. Az 1629. évben megtartott egyházmegyei zsinaton a megidézettek közt már a lévai plebánuson kívül Barsból Endréd, Farnad, Szentgyörgy, Győröd, Kálna, Keszi, Kovácsi, Lekér, Málas, Mikola, Ujfalu, Pél, Sáró, Sarló, Szöllös, Várad, Verebély, Vezekény is felemlítvék, bizonyosságul annak, hogy ekkor már e községeknek kath. plebánosaik voltak. (Péterffy. Concilia ss. Hung. II. 270.)

A lévai kálvinisták elhatározták, hogy új templomot fognak építeni. Egyelőre azonban csak fatemplomot építettek, mely 1635-ben már omladozásnak indult. Ennek következtében a várbeli őrség annak kijavítására a vármegyétől segítséget kért. A vármegye a segítséget meg is ígérte. (Odescalchi Artur hg. jegyzetei.) A következő évben a várőrség panaszt emelt a királynál Léva várának kapitánya és tiszttartója ellen, hogy az új kálvinista templom felépítését akadályozzák. Panaszukat Heves és Szolnok vármegyék is pártolták. A haditanács a panaszlevelet Pálffy István, dunáninneni generális főkapitánynak adta ki megvizsgálás végett. (Jedlicska i. m. 158.)

Hogy Pálffy milyen jelentést küldött Bécsbe, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy a kálvinisták új templomuk építését tényleg megkezdték. Gróf Stella Jakab, a lévai uradalom adminisztrátorának panaszára a király vizsgálatot rendelt el. A garamszentbenedeki konvent ennek folytán Kováchy Miklós, a lévai vár és birtok számtartójának kérésére Podskalicenus János és Halászy Gábor konventualistákat küldte ki, akik 1638. június 7-én Léván megjelentek és sok kálvinista jelenlétében felolvasták a királynak Stella grófhhoz intézett rendeletét, amely a kálvinisták „zsinagógája” megkezdett építésének folytatását megtiltja. A várkapitány az építés vezetőit háromszor a várba hivatta, de meg nem jelentek. A többi kálvinistát is odahívták s előttük a király rendeletét felolvasták, mire ők azt felelték: nem azért hívták össze őket, hogy erre feleljenek.

Kováchy Miklós ezekután őket az építkezéstől újból eltiltotta. A konvent másnap, június 8-án bizonyáglevelet állított ki arról,

hogy a kálvinisták oratóriumát *via facti* építették. (Hgprim. Itár. Arch. Vet. 1772.)

Ekkorra a lakosság a protestans prédikátorokat már több helyről, nevezetesen Zsemlérről, Szentgyörgyről, Sarlórról, Farnadról, Övedről, Marótról, Kistapolcsányból stb. elűzte. (Odescalchi Artur hg. jegyzetei.) Az evangélikusoktól a lévai templomot 1637-ben elvették, de az 1647. évi országgyűlés 9. §-a megengedte nekik, hogy új templomot építsenek. A következő években már fel is építhették új imaházukat a vár közelében. (Bars vármegye. 219.)

A kath. egyház ekkor már újra virágzásnak indult Léván, amit a két protestans felekezetnek egymás közti viszálykodása is előmozdított. A kath. hitnek ez újabb elterjedése kétségkívül a jezsuita atyáknak volt érdeme, akik ez időben a plebániát is vezették, mert a plebánosok nevei csak időközönként szerepelnek. Így olvasunk Bohuslaus vagy Bohuszlavszky Pálról 1630-ból, aki azonban ez évben már zavadai plebános, (Némethy. Series Parochierum etc. 152. és 506.) és Beke Ferencről, aki 1645-ben lévai plebános, de még u. a. évben — úgy látszik — meghalt. (U. ott. 152. és 489.) Utódja 1645. május havától Hegyi Miklós, aki 1650. év körül Nagykerre távozott. (U. ott. 152. és 615.) Alább még szó lesz róla.

Mily súlyt helyezett a kath. egyház Léva lakosságának visszatérítésére, mutatja Miskey várkapitánynak Kováchyval 1636. évben történt összetűzése, mely ügyben a garamszentbenedeki konvent jun. 10-én tanukihallgatást eszközölt. E jegyzőkönyvből kitűnik, hogy az urnapi körmenetet ez évben Dubowszky György csanádi püspök végezte Beőjthe Miklós szerémi püspök érseki helytartó és Mihályi István esztergomi kanonok, garamszentbenedeki prefektus részvétele mellett.

Lippay György érsekprimás 1647-ben Schlegel Mátyás barsi főesperessel a Bars vármegyei kath. plebániákon vizsgálatott tartott, amely Léváról a következőket jelenti:

Temploma sz. Mihály tiszteletére (tehát védőszentet változtatott), felszerelése rendes. A várkapolnában 1 oltár van kellő felszereléssel. A plebános panaszkodik, hogy a gróf (Csáky László) az ólévai kilencedet visszatartja, két szőlőt sokkal rosszabbakkal cserélt fel s a plebánosnak és iskolamesternek várbeli illetékét is visszatartják. A lévai gabonatizenhatodot pedig sem múlt évben, sem az idén meg nem kapta, minthogy a gróf azt a városnak ajándékozta.

Plebános Hegy Miklós 37 éves, 8 éves pap, 2 éve van itt, körülbelül 60 hive van a németekkel együtt, a többi tulnyomólag kálvinista, akiknek nagyobb része a mi templomunkat látogatja s a beszédeket hallgatja, itt kereszteltetnek és házasságot is nálunk kötnek. A protestánsok részére a templom helye még kijelölve nincsen. A szombati husevés s a gróf parancsára végzett ünneprontó munkák sokszor botrányt okoznak.

A főesperes a törököktől való félelmében sem Ó, sem Ujbarsot meg nem látogathatta. Óbarsról bemondás alapján a következőket jegyzi meg. Kálvinista adminisztrálja. Egyik temploma a Bold. Szűz tiszteletére van szentelve s egyetlen oltára ujonnan épült. Másik temploma is van sz. Mihály tiszteletére, de teljesen elhagyatva. Ujbars fiókegyház.

Ez évben már Kesziben (a jegyzőkönyv Kessegnek nevezi) is találunk licentiátust. Keszi Csáky gróf birtoka, temploma sz. Jakab tiszteletére, az új főoltár jól felépítve, de megfertőzve, a két mellékoltár teljesen összerongált állapotban. Serrator Márton licentiátus 45 éves, tót és magyar nyelven beszél, múlt év október havában került a plebániára. Nyílt eretnek egy sincs, eretnek gyanus 2—3.

Filiálisa Podluzsány szintén Csákyé. Somody György biztos, Csáky grófnak embere felszólította őket a hitujításnak és egy prédikátornak elfogadására, ők azonban ősi hitükben megmaradtak, csak néhány langyos ember ingadozik.

Solymos Csákyé, lakói lutheránusok és Garamujfaluba járnak templomba, holott Keszire tartoznának. Fábián János feleségével kivételt alkot.

Szentgyörgyről olvassuk, hogy márványból (?) épült temploma omladozóban, oltárai megfertőzvék, felszerelése nincs. Állítólag egy bibor ruhája volt és keresztje, de nem tudni, hová lett. A főesperes a törököktől való félelmében oda nem mehetett. Adminisztrátora kálvinista.

Szőllős (Zewleos) temploma a sz. Háromság tiszteletére, de bucsuját sz. István király ünnepén tartja. Plebánosa Tessényi (Tesserinus) Zakariás, 53 éves, 30 éves pap, Septuagesima vasárnap óta (febr. 17.) van Szöllősen, könyvei vannak a keresztelték anyakönyvén kívül, amelyet be fog szerezni. Szöllősen kívül 3 faluja van: Csejkő, Tolmács és Nagykoszmály. A plebános és népe panaszkodik, hogy az idén a sok víz és jég mindenüket tönkretette. Az ér-

sek segítségét kéri. Egy csizmadiát és egy csavargót leszámítva, mindnyájan katolikusok.

Csejkőn (Czejkow) plebániaépület nincs, csak telke van kerttel. A plebános panaszkodik, hogy esős időben a templomban nincs biztos helye a misézésre, mert a rossz tetőn át az eső beesik. Ha idejében nem gondoskodnak róla, a falak is összedőlnek. Kéri az érseket, legyen segítségükre s munkájuk egy részét engedje el, hogy a templomot rendbehozhassák. A lakosság négynek kivételével mind katolikus.

Tolmácson mindenki katolikus.

Nagykoszmály. Megátalkodott eretnekek, most prédikátor nélkül vannak. Mindössze négy katolikus család található benne. (Hgprim. ltár 1647-évi Visitatio.)

Az 1657-ben foganatosított összeírás, amelyet Barsmegyében Szily András barsi főesperes július és november hónapokban végzett, Léváról az alábbiakat tartalmazza:

Templomának 4 oltára van: a főoltár sz. Mihály, jobboldali mellékoltára sz. Miklós, baloldali sz. Ferenc, a negyedik ugyanitt sz. Katalin, Borbála és Dorottya tiszteletére szentelvek. Ez utolsó oltár a pálosok altáriája, melyhez 2 falu, Belleg és Csata tartoznak. Felszerelése elég nagy, közte 11 miseruha, 1 ezüst ámpolna, 1 ezüst thuribulum, 1 aranyozott ezüst monstrancia és 3 aranyozott ezüst kehely. A plebániaépület omladozóban. A katolikus hívők száma 366, az ág. evangélikusoké s a várban lakó kálvinista prédikátor hiveinek száma 450.

A várkápolnának egy oltára van a szenvedő Krisztus képével. Felszerelése: 4 miseruha, 1 aranyozott ezüst kehely, írott misekönyv.

Plebános Moró Ignác, nagyszombati, 35 éves, 12 éve plebános, magyarul, tótul, németül beszél, hivei nem szeretik. Jó lenne áthelyezni. (1658-ban pozsonyi kanonokká nevezték ki.)

A plebános panaszai ugyanazok, mint 10 év előtt. A földesurak sem a gabona, sem a bor után tizenhatodot nem fizetnek; hogy az ólévai szőlők után járó kilencedet megvonták tőle; hogy a templomot nem segítézik, a szerződésben foglalt fizetést nehezen és rosszul teljesítik; a roskadozó plebániát felépíteni nem akarják: az iskolamesternek fizetését meg nem adják; hogy az iskolának egyetlen kéményét sem akarják felépíteni, bár így a templom és a

vár is tűzveszedelemben forog. Az iskolamester házában sincs kémény. Évi fizetését a várból kapja, iskolásgyermek kevése.

A főesperes a fentiekhez még az alábbi megjegyzéseket fűzte:

A lévai templom oltárnoksága, mely a grófnő bevallása szerint régesrég óta fogva a pálosoké, akik e címen két falut, Belleget és Csatát, birtokolnak, annyira el van hagyatva, hogy a törött faszobronkon kívül egyebe nincs. Meg kellene inteni őket, hogy ha az oltárnokság jövedelmét évenként szorgalmasan beszedik, kötelességeiknek is tegyenek eleget. Ezt könnyen megtehetnék, ha a bencések példájára, akik Deákit és Dénesdet adminisztrálják, a pálosrend tagjainak szaporodtával egy vagy két tagjuk a lévai plebánián székelne.

A grófnét, aki földes- és kegyuraság létrejöttére a plebánia és iskola szükségleteiről gondoskodni tartozik, miután a főesperes intése dacára mitsem tesz, szintén komolyan kellene meginteni, hogy a plebániát és iskolát hozassa rendbe s a plebánosnak és iskolamesternek legalább szerződés szerű fizetésüket adja meg egészben, miután a plebánosnak olévai kilencedét és tizedét teljesen elvette. (Hgprim. Itár Vis. I. 5.)

Ami a pálosok lévai altariáját illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a pálosok a 16. század közepén Máriacsaládról a nyitramegyei felsőelefánti kolostorukba menekültek a törökök zaklatásai elől. Innen van, hogy Balassa Menyhért erőszakoskodásai ellen is 1549-ben a felsőelefánti perjel tiltakozott. Természetes, hogy az akkori zavaros török világban bajos volt Felsőelefántról a lévai oltárnoksággal járó kötelességeiknek megfelelniök.

A lévai oltárnokságot kétségkívül Haraszty Ferenc és Lévai Zsigmond alapították 1512-ben, amikor a máriacsaládi pálosoknak Belleget adományozták. (Rupp. Magyarország helyrajzi története I. 1. 132—133. Egyháztört. Emlékek V. 172.)

Az 1657. évi összeírás Léva vidékéről következőleg emlékezik meg:

Nagy vagy Ó-bars. A lévai uraságé. Temploma Boldogasszony tiszteletére, minden felszerelés nélkül, a német és török katonák több ízben kifosztották. Temetője összerombolva.

Másik temploma sz. Mihály tiszteletére van szentelve, teljesen elhagyatva, mert Csáky László annak egy részét saját malmában a Garam folyó vizének feltartására használta fel. (?)

A harmadik templom a Garamon tul van (Ujbars), ahol szintén semmi oltár, sem felszerelés nincs. Egy harangja van és a rektor a gyermekekkel a templom mellett lakik. A prédikátor, aki a kétemplomot adminisztrálja, kálvinista. A főesperes megintette őket, hogy temetőt állítsanak fel, mire azt felelték, hogy készséggel megteszik, ha az urasági munkáknál valami könnyebbséget kapnának. Mindazonáltal jó lenne az előbbi templomot a szomszéd plebániába együtt tőlük elvenni s őket a kisebb templomra utalni, ha a földesurak buzgók lennének; a mezőváros is jobban tudna a plebániáról és járandóságairól gondoskodni. Az 1647. évi jegyzőkönyv, mely ugyanazt tartalmazza, hozzátette: a plebános könnyebben tudná a két Koszmályban levő katolikusokat adminisztrálni.

Az 1657. évi összeírás Nagykoszmályon Mátyás literátust találta. A Forgách család birtoka. A kálvinista predikátor nem engedi meg az ottani katolikusoknak, hogy a szomszéd szőlősi kath. plebánoshoz járjanak, hanem súlyos pénzbüntetéssel kényszeríti őket arra, hogy az ő beszédeit hallgassák. A földesuraság útján vagy más módon kellene hatni rá, hogy ez erőszakoskodásával hagyjon fel.

Kesziről ezeket olvassuk: a templomnak három oltára van, de a mellékoltárok teljesen üresek.

Podlusan nemeseké és a Csákyaké, az előbbinek fiókegyháza templom nélkül.

Mindkettőt Bakay Márton adminisztrálja, 62 éves. A katolikusok száma 294, az eretnekeké 62.

Szőllős. Temploma a szent háromság tiszteletére. Felszerelése elég nagy. A plebánia épülete a kerttel elég tágas, de összeomlás előtt áll. Plebános Ryczik Ambrus 45 éves, 16 éve plebános, a szükséges könyvei megvannak, kiváló jósa és példás életű.

Tolmács az esztergomi káptalané. Templom nélkül. Mindkét helyen 420 katolikus lakik. (Hgprim. ltár. Visit. f. I. 5.)

Evlia Cselebi 1663-ban két templomot említ fel Léván, amelyeket a törökök dsámiikká tettek. Kétségtől a katolikus és lutheránus templomokat érti, — azaz a kálvinisták templomukat még fel nem építhették.

1674-ben Péterfy András barsi főesperes újabb kánoni vizsgálatot tartott Léván. Fogadására szept. 25-én a plebánián nemcsak a katolikusok, hanem a protestánsok is megjelentek, az utóbbiak közt Péli András és Szabó Mihály, a várőrség kapitányai. Másnap a vá-

sár miatt a vizitációt megtartani nem lehetett, ennél fogva harmadnap tartották meg gróf Csáky Pál főkapitány részvételével. A két protestans a felvetett kérdésekre válaszolni nem akart, hanem megígérték, hogy az evangélikus hitközség jelentését szept. 27-én be fogják terjeszteni.

A templom sz. Mihály tiszteletére van szentelve. A mellékol-tárokat sz. József, sz. Anna, sz. György és sz. Ferenc képei ékesítik. Az új szentségházat Huiber Ferenc lévői élelmezési felügyelő készítette. A szentély és sekrestye régi, a hajó mennyezete és a karzat új.

A templomnak új oltára is van, melynek közepén a Bold. Szűz szobra áll, két oldalán pedig sz. István és sz. László, sz. András, sz. Imre és sz. Erzsébet szobrai. A templomnak két harangja van.

A várkapolna egy nagyobb és egy kisebb – táblás – oltárral van felszerelve. Más különben igen szegény felszereléssel rendelkezik. A miseruhák közül felemlítendő: két arannyal szőtt, ezüst paszomántos vörös miseruha, 1 régi, tafotából, arany paszománttal. Egy magyar és egy német evangéliumos könyv.

Krusicz Mihály plebános beiktatása (1669.) óta a felszerelés következőkkel gyarapodott (a plebániatemplomban):

3 pergament kép Szily György ajándéka.

A Bold. Szűz képe fából, Dóczy ajándéka.

A német kapitány 3 képet adott.

Wesselényi nádor neje 1 miseruhát stólával és manipulussal ajándékozott.

1 urmutató, 1 aranyozott ezüst kehely.

Czar felesége és Götte Mihály többféle ruhát, Liptay Endre sz. Antal képét ajándékozta. A karzatot Götte Mihály állíttatta helyre.

Plebános Krusicz Mihály. A plebánosnak valamikor a vár után a földesurtól fizetése volt, ez a jövedelem azonban megszűnt.

Szept. 27-én a leltározás elvégzése után, mikor a főesperes és kísérete a templomból kiléptek, nagy tömeg protestans állott a templomtérén. Válaszukat írásban adták elé. Az első nyilatkozat a lovas és gyalogos katonák nevében szólott. Mikor Szily György fő lovas-hadnagy kérdőre vonta őket, hogyan merték mindnyájuk nevében aláírni, mentegetőzve felelték, hogy csak az evangélikusok nevében irták alá. Az írást magyarra fordítva a magyaroknak is felmutatták s azok is aláírták.

Miután a főesperes válaszukat átvette, a német és magyar kath. tisztviselőkkel együtt a lutheránus templomba akart menni. A lutheránusok azonban, Szabó Mihállyal élükön, aki a kapu küszöbén állott, a belépést megakadályozták. Erre a szabad ég alatt olvasták fel a királyi rendeletet, amely a főesperest nemcsak a katolikus, hanem az összes templomok látogatására feljogosítja. A főesperes ünnepélyesen tiltakozott eljárásuk ellen és kijelentette, hogy mindnyájukat a meghatározandó helyre és időre ő felsége bírósága elé fogja idéztetni, amire megjelenésüket meg is ígérték. Minderről a gróf főkapitány és mások írást adtak ki, amelyet alább közlünk.

Ezek után $1\frac{1}{2}$ 2 óratájban ebédhez ültek. Egyszerre nagy zaj és lárma keletkezett az udvaron. Az ablakon kitekintve látták, hogy egyesek a haranglábra mászva a harangokat akarják levenni. A főesperes a főkapitányért küldött, aki megjelenvén kijelentette, hogy a harangok levételét semmiképp sem engedi meg és — ha kell — fegyverrel is megvédi azokat. Erre ők a harangokat otthagyták, de a sziveiket kivették és elvitték.

A főesperes ezután a várba hívatta a katolikus urakat és tiszteket, úgy a magyarokat mint a németeket és a főkapitánnyal és vicekapitánnyal együtt megbeszélték, mi legyen a teendő. Egyhangulag elhatározták, hogy a gróf Szabó Mihály vezérüket és 12 főkolomposukat, akiknek nevét feljegyezték, hívassa a várba; hátha ottlétük alatt templomukba könnyebben bemehetnek. A gróf Szabót a király iránti köteles hűségeskü s engedelmesség terhe alatt fel is hívatta és kapitányi tisztének és javainak elvesztésével is fenyegette; ámde Szabó kijelentette, hogy a Communitástól el nem válik és nem engedi, hogy elválasszák. Sőt amikor a zajongás lecsillapítására felszólított, kijelentette, hogy ha a főesperes félévig is ott lesz, az udvarról eltávozni nem fognak. Így azután a lutheránusok templomába nem is mehettek.

Mikor a német kapitány látta, hogy Szabó Mihály a főkapitány parancsának nyíltan ellenszegül, kijelentette, hogy Szabó Mihály az ő felsége és a főkapitány elleni lázadásáért halált érdemel. A gróf erről úgy a Generálist, valamint a haditanácsot informálta és kijelentette, hogy a dolgot büntetlenül nem hagyja. A főesperes azonban úgy hallja, hogy semmi sem történt.

A konokság ellen ismételten tiltakozott; de — hogy éjjel még nagyobb zavar ne keletkezzék — a főesperes napnyugta után ne-

hézségek közt ugyan, de mégis eltávozhatott. Az eretnekek ama hiszemben, hogy más kapun ismét visszajön a várba, éjjel a templom előtt az udvar egyes helyein tüzet raktak és templomukat egész éjjelen át fegyveresen őrizték. Félő, hogy e kicsiny semmibevett szikra, ha a kezdet kezdetén el nem oltják, idővel nagy lángra kaphat. Mert mindezek a jövődő bajoknak előhírnökei.

Az őrség válasza a következő volt :

Keöszönetünk után, ayánliuk közönségessen mi Evangelica Confession levő eő Fölsége Léway Praesidiarius Lovas és Gyalog rendben való szolgáláj Kglmednek köteles szolgálatunkat. Isten áldgja minden jókkal Kglmedet.

Jó akaró Péterffi Urunk, mi repicalunk s adunk Kglmednek választ akképen, hogy mi mindenkor engedelmes igaz hivséggel való köteles szolgálai voltunk vagjunk és leszünkjs életünk főn állásaigh eő Fölséginek. Mi az eő Fölsége Kglmes paranczolattyát mostis nagy engedelmességgel halgattuk olvasni ; De Kglmedet is Péterffi Urunk Nemes Bars Vármegjében levő Papista Ecclesiakk Archidjakonussa, bocztatot nem más hanem sub Archidjaconatu suo való Papista Ecclesiakk Inspectiojara ki ő Fölségitől : a mi Ecclesiank penigh az Kglmetek teczése szerint nem Ecclesia és nemis volt edig mégh az Kglmed Inspectioja alat, minkis az ő Fölsége Kglmes paranczolatyát per expressum specificalván az elfoglalt templomokhoz való cle-nodiaknak administrálását a mi neki, arrajs azt mondjuk nekünk Templomunk sincs csak gynyjő (?) közönséges ház s az sem foglaltat el. Más, a statu Evangelice Confessionis, az ő Fölsége Vég-beli Praesidiarius szolgáljának eő Fölsége a mi Kglmes Urunk olyan méltósághos kglmes paranczolatot meltoztatot adni és ekképp kgl-messen resolvalta magát nem adot, nemis ad senkinek ő Fölséghe arra szabadságot hogy az Religiot deturballya, sőt eő fölséghe kész bármikor protegálni és kglmes protectioja alá venni. Az mi kglmes Urunk ő felséghe praecessor Eleinkbe suam Gratiam et benignitatem engedet, ha ő felséghe elveszi, ő fölséghe kglmes gratiajához vagyunk, ő fölséghe szabad velünk ; de mi az ő fölsége Kyráli szent szavaihoz tartiuk magunkot s attul nemis recedalunk, Ultro ha kglmed cselekedik mi ő fölségét készek vagyunk requiralnunk. Datum Levae dje 27. mens. 7 bris Ao. 1674. Sacratissimae Caes. Regiaeque Mattis.

Fideles subditj et Stipendiarij in Praesidio Suae Mattis Levensi

Existentes Equitum et Pedestrium militum ordinis, (más irással) ex parte Evangelicae Confessionis.

A gróf főkapitány és az őrség főtisztjei az alábbi nyilatkozatot adták ki:

„Anno 1674. Die 25. Mensis 7 bris Erkeszet Kegielmes Urunk ő Fölséghe Lévaj Praesidiumjában Tisztelendő Péterfi András Uram ő kglme, Nemes Bars Vármegyének Experesse és Nemes Esztergamj Káptalan Capitulárisa, Kglmes Urunk ő Fölséghe Mandatumja mellett akarván procedálnj az itt való Calvinus (Nyilván tévedés; mert a főesperesi Visitatio szövege világosan megmondja, hogy a lutheránusokról van szó) status ellen, és az ő Fölséghe számára, Convent által, ugian itt el foglalt egy hász helieket akarván visitálnj, melyben talj modo impediáltatott tőlek és nem admittaltatott. Először respiriumot kívánván, mivel vásáros üdő lévén, hertelen nem resolvalhatták magokat, distractusok lévén, hanem szükségesnek mondották az köszszék öszve gyűlését és edgy massal való végeszésnek, ki és Tisztelendő Experes Uram accedálnj hogy egyben gyüllienek valameli hászhoz és ugj adgianak választott ő Kegielmének, azonban más nap megh gondolván magokat, az magok akarattibul az ő Fölséghe számára elfoglalt egjhászokban propria autoritate be menván és össze gyűlvén Tisztelendő Experes Uramat csak prohibealtak és nem admittálták, sött opponálnj magokat semmj uttal Experes Uramat az Visitationa bé nem boczátták, mondván hogy ezen heliet ő Fölséghe számára nem foglalták s nem is engedik senki más disponalljon belőle, hanem valamint az előtt ugy tovább is suum liberum exercitium magok fogják azon helien szolgáltatnj, és hogj ő Fölséghe mandatumja nem sonálna ezen heliekre, mivel ők nem subjectusok az Papista Archidiaconusoknak, hanem ő Kglme csak az magha alatta valóitt visitallia és nem őkett, kire nészve Tisztelendő Experes Uram feléiek menván az ő Fölséghe Mandatumjával edgyütt, magával vivén pro assistentia et testimonio itt való ennihánj ő Fölséghe mint Magiar, mind Német renden levő Tisztviselőket, kik előtt ujobban proponálta az magha Visitationának állapotját, hogj ezen heliek is az ő Kegielme jurisdictionja alatt volna, az mint annak előtte az ő Fölséghe Emberitul és Nemes Conventül el foglaltatott, de ugian csak az ajtón sem boczáttatott be tőlek, kire nészve kényszeritetett, Tisztelendő Experes Uram csak protestatiot peragálnj, és közönségessen őket czitálnj, Melinek pro majorj vigore

et testimonio attuk Tisztelendő Experes Uramnak ezen recognitionalis levelünket keszünk irásával és sajátt pöcsitünkkel megh erősítvén. Léva 28. 7 bris 1674.

(P. H.) Groff Chiakj Páll Lévaj Fő Kapitánj.

Lovas in Co Capitan Romanfalvaj.

(P. H.) Sarlaj György.

(P. H.) Szilj György, Lévaj Fő Lovas Hadnagy. (Hgprim. ltár. Vis. I. 6 97—100.)

Lett-e a dolognak folytatása? nem tudjuk. Valószínűleg a főesperes sejtelve valósult meg, hogy t. i. semmi sem történt. Mindössze arról van tudomásunk, hogy 1675. január havában I. Lipót császár a lévai protestans őrséget arról biztosította, hogy vallása gyakorlásában senki sem fogja háborgatni. (Bars vármegye. 135.)

Ugyanez évben azonban a Garammelléki katolikusok Szelephényi György érsekprimáshoz terjedelmes panaszlevelet nyújtottak be, mely szerint a gályarabságra ítelt és az országból száműzött lévai kálvinista prédikátor visszatért.

Kéri az érsekprimást, hogy vettesse börtönbe és pártfogóit: Péli Nagy Pált, Szabó Mihályt, a lévai őrség kapitányát, Nyáry Jánost és Mihályt a király elé idéztesse. Ezek t. i. néhány várbel katonával éjjelenként fegyveresen templomukba járnak (talán csak magánház volt) és kijelentették, hogy a katolikusokat le fogják öldösní. (Hgprim. ltár. A. V. 1791.) Lipót császár 1677. június hó 30-án el is rendelte, hogy gróf Eszterházy Pál a lévai kálvinista prédikátort, akit az őrség hozott oda s akinek odajövele óta rendetlenségek és egyéb veszedelmek keletkeznek, késedelem nélkül távoztassa el. (U. o. A. V. 1794.)

Időközben a jezsuiták lévai missziótelepüket megszüntették és 1675-ben a sz. Ferencrendi minoriták telepedtek le Léván. Alapítójukként Rupp és Bars vármegye monografiája Léva földesurát, gróf Eszterházy Pált említik, aki 1675. vagy 1677-ben számukra Kőműves Endre református lakos házáat megvette. (Rupp. i. m. 162. és Bars vármegye 135.) Bár herceg Eszterházy Pál a lévai uradalmat gróf Csáky Páltól csak 1688-ban vette meg a pozsonyi káptalan előtt és az esztergomi káptalan annak birtokába 1689. szept. 1-én vezette be (Orsz. ltár. NRA. Tom. 15. f. 279. és f. 1173. Eszterg. kápt. hltár caps. 39. 3. 7. és caps. 40. 4. 20.), kétségtelen, hogy a nádornak a lévai uradalomban 1677-ben már valamelyes része volt,

amit Lipót császárnak fentidézett rendelete is bizonyít. De az is kétségtelen, hogy Jaklin Miklós 1675-ben a lévai ferencrendieknek házat és kertet adományozott. Ez az elefánti Jaklin Miklós, aki később bárói rangot nyert, Garamujfalunak földesura és Jaklin Balázs nyitrai püspöknek (1691—1695.) testvéröccse volt. A lévai uradalomban ő birtokrészre tett szert, amennyiben Czobor Mária Regina grófnő, gróf Löwenburg János Jakab neje a lévai uradalomban levő birok részét neki lekötötte. (Dr. Karácsonyi i. m. I 476. és Orsz. ltár. NRA. f. 1016.)

E két ház bizonyára egymás szomszédságában állott, de kisebb terjedelmű lehetett, mert a minoriták 1682-ben kolostoruk felépítése céljából Jósza István házát is megvették 58 talléron. Ettől kezdve azután az ajándékozások és kivált a javukra tett hagyományozások egyre szaporodtak. 1693-ban Gyarmati Gergely és neje Beke Erzsébet hagyták reájuk a belső várban birt házukat a réttel együtt ugyanakkor pedig a plebániatemplomnak majorjukat hagyományozták. 1695-ben Fekete István és neje Tóth Katalin hagyták reájuk kis házukat vagyonuk harmadrészével egyetemben. 1702-ben Jaklin Miklós báró hagyja házát reájuk és a következő évben Eszterházy Pál herceg beleegyezett, hogy e ház a minoriták székházához csatoltassék. Jaklin Miklós báró végrendeletében 1000 frtot is hagyott reájuk és példáját későbbi években sokan mások követték. Az ily módon megnagyobbodott telken építették fel azután rendházukat és templomukat, amelyet 1720-ban fejeztek be. (Orsz. lt. NRA. f. 695. 15. Rupp. i. m. 162—163.)

1683-ban, Esztergom visszafoglalásakor a keresztény seregben jelenvolt Manák János lévai minorita, mint tábori lelkész. Ott is maradt és más pap hiányában ő látta el Esztergomban a lelkipásztori teendőket. Azonban oly nyomoruságban élt, hogy 1684. január havában vissza akart jönni Lévára. Erre Martovity esztergomi német kommendans Fekete Elek lévai elöljáróhoz, Manák fellebbvalójához fordult, hogy parancsoljon reá, ne hagyja el az esztergomi őrséget és népet, hanem fáradozzék továbbra is a lelkek üdvösségére. Manák tényleg Esztergomban maradt. (Karácsonyi i. m. I. 486—487.)

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt a kolostor is igen meg rongálódott, minek folytán a rend megbizta Kisvárad Simont, hogy a székházat állítsa helyre. (Karácsonyi i. m. I. 523.)

1713-ban Bublovics János barsi főesperes végzett egyházlátogatást Léván. A jegyzőkönyvből az alábbiakat emeljük ki:

Sz. Mihály temploma a sekrestyével együtt egészen beboltozva. Fedelét most hozták helyre. Hat oltára van: 1. sz. Mihály. Mellékoltárok az evangélium oldalán: 2. a fájdalmas Szűz oltára sz. Antal, Katalin és Apollónia szobraival; 3. a Bold. Szűz oltára, oldalt Ker. sz. János és evang. sz. János, fölöttük sz. István és sz. László szobraival; 4. sz. Antal kis oltára, oldalt sz. Lőrinc és István vért., fölöttük sz. Imre, Erzsébet és Ilona szobrai.

A leckeoldalon 2 oltár: 5. sz. Anna és Bold. Szűz szobrai; 6. befejezetlen oltár szer. sz. Ferenc szobrával.

Felszerelése: szépen ékitett aranyozott ezüst urmutató, 2 aranyozott ezüst kehely, 1 aranyozott ezüst cibórium, 1 aranyozott ezüst áldoztató pohár, 2 ezüst ámpolna tányérral, 1 ezüst pacifikále, 1 ezüst lámpa, 1 ezüst füstölő tömjéntartóval, 12 miseruha.

A templom kötornya befejezetlen, bold. Jaklin Miklós örökösének kellene a végrendelet értelmében felépítését folytatniok. Faharanglájában két nagyobb és egy kisebb harang van elhelyezve.

Plebános Darás Pál 33 éves, 1 év óta van itt. A lakosság száma körülbelül 2000, fele katolikus. (Hgprim. Itár. Vis. III. 14.)

Az 1713. év újabb vallási mozgalmat támasztott Léván. A kálvinisták ugyanis ismét prédikátort hoztak be. Minthogy Darás Pál plebános ez ellen tiltakozott és a prédikátor működése elé akadályokat gördített, a kálvinisták az érsekprimáshoz fordultak ellene panaszukkal és gr. Eszterházy Imre zágrábi püspöknek is pártfogását kérték. Az esztergomi káptalan is aug. 23-án jelenti az érsekprimásnak, hogy Léván a kálvinista predikátort bevezették, bár a bold. Eszterházy Pál gróf nádor földesuri jogánál fogva a predikátort elűzte. Kéri az érsekprimást, keresse meg gr. Eszterházy Józsefet, Léva földesurát, hogy atyja nyomdokait követve, ne engedje be Lévára a lutheránus és kálvinista prédikátorokat és a kath. egyházat védje meg ellenük. Keresztély Ágost hercegprimás ezt az udvari kancelláriának és a haditanácsnak be is jelentette, ahonnan értesítették, hogy a kir. rendelet már kiadatott.

Ezt megelőzőleg a hercegprimás július 15-én meghagyta a lévai plebánosnak, hogy a kálvinisták panaszaira vonatkozó igazoló jelentését mielőbb adja be és vallási ügyekben forduljon érsekéhez és utasításait várja be. Miután pedig Ő Felsége elrendelte, hogy a lévai kálvinista prédikátor restituáltassék mindaddig, amíg az ország-

gyűlés másképp nem határoz, éppen azért meghagyja a plebánosnak, hogy a kálvinista prédikátor működését ne zavarja.

A lutheránusok és kálvinisták kérvényének hátlapjára pedig 1714. jun. 22-én ezeket írta:

Miután Ő Felségének a vallás ügyében legujabban kiadott legkegyelmesebb rendelete világosan meghagyja, hogy a vallásgyakorlás ügyében minden amaz állapotba helyeztessék vissza és akként tartassék meg, ahogyan a soproni és pozsonyi országgyűlések törvénycikkelyeinek megfelelőleg azelőtt és a közelmúltban történt zavargásokig szokásban volt; ennélfogva kijelentjük, hogy sem a katolikusoknak, úgy a papságnak mint a világiaknak, sem a lutheránus és helvét hitvallású polgároknak a vallás gyakorlatában a legfelsőbb rendelet ellenére egymást zavarniok sem Ő Felsége eme legkegyelmesebb rendelete ellenére bármit is megkísérelniök nem szabad. (Hgrím. ltár. A. V. 1815.)

A kálvinista lelkésznek lévai bevezetése miatt ugyancsak 1714-ben Majthényi János kir. ügyigazgató panaszára megindult a vizsgálat, amelyet a garamszentbenedeki konvent kiküldöttje kisapponyi Bartakovich Pál, garamszőlősi plebános Kazy Lázár kir. emberrel július 2-án tartott meg Léván. Összesen 22 tanut hallgattak ki.

A tanukihallgatási jegyzőkönyv már azért is érdekes, mert benne a reverzálisoknak talán legrégibb példányára találunk.

A 17. tanu Ülley Imre 20 éves. Neje szüleivel akkép egyezett meg a házasság megkötésekor, hogy a születendő fiuk katolikusok, a leányok kálvinisták legyenek. Bevallja, hogy reverzalist csikartak ki tőle, mely a vár plebánosánál van. A reverzális következőkép szól:

Én aláb subscribált, vallom és levelmemnek rendiben, tuttára adom mindeneknek, az kiknek illik, most és jövőendőben: Hogy az Ur Isten engemet, a szent házasságra feöll indíttván, találtam magamhoz hasonló társott, nemzetes Séllyey István urnak leányát Máriát, de mint hogy különbözeő vallásunk lévén, pro et contra bizonyos kérdéssek közöttünk támattanak vala, arra nézve tettem illen fogadásokat, igaz Lölköm ismertetj s hütem szerént, a mint aláb következik, úgy mint: Primo Hogy én föllyeb emlitet Séllyey Máriát, az eő igaz evangelikaj vallásában soha se magham háborgatni nem foghom, de mássokkal nem haborgattatom, seött akár kinekis haborgatni nem engedem, hanem igaz helvetiaj vallássában, az igaz egy máshoz való Istenes szent szeretetemnek megh maradássára nézve,

mind Szölley étekben s mind azoknak halálok után, holtigh igazán, és hiven, ezen fogadássom szerént megh tartom s haborgatni nem kívánom. Secundo. Nemcsak magát penighen, de ha az Ur Isten benünket jövőendőben magzatokkal meg áldaná, azokat nevelléseketis szabad directiojan és magha vallásának bé vitelére, akár fiak s akár leányok legyenek is azok, oktatnj s tanitattny megh engedem, minden közzöttünk izettlenséghe szereshető okok nélkül. 3-^o. Ennek széne alatt penigh nem is keressek, vagy az közzöttünk leendő izettlenséghe, veszekedéssére, soha okott, hanem mint illik az igaz, és Istenes hazassokhoz, házastársokat megh becsülj, megh becsüllöm, s vele Istenessen élek. Kikre ezen levelem által, aláb coramisált becsülletes emberek eleött maghamat keötölözemis magham sayát kezem irássával és pecsetemmel megh erőssitvén. Datum Levae die 18. febr. a. 1714. Ülley Imre mp (L. S.) Coram me I. Mocsay Ecclesiae R. Levensis Parocho mp. (L. S.) Coram me Ladislao Lovas mp. (L. S.) Somody Szabó Gyeörgy előtt, Csiszár András előtt, Joannes Nováky mp.

Nováky János azonban vallja, hogy Ülleyt a leány szülei leittatták és részegen azt mondotta: tegyenek és irjanak a leány szülei és a többi jelenlevők, a mit akarnak vele, és így iratták alá vele a reverzálist. (Orsz. Itár. NRA. f. 1442. 26.)

A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a református lelkész, akit Lévára hoztak, Mocsay I. volt és minthogy a vár plebánosának nevezik, bizonyára a várőrség hozta oda.

Egyébként a 17. század közepe óta a katolikus plebánosok névsora 7 évi megszakítással teljes egymásutánban megállapítható.

Hegy Miklós 1645. május havában jött Lévára. 1650 ben Nagykérre ment át.

Utódja Moró Ignác 1650. vagy 1651-ben kapta meg a plebániát és 1658-ban pozsonyi kanonokká nevezték ki.

1658—1665-ig a plebános neve ismeretlen.

Babocsay Pált 1665. apr. 13-án iktatták be a lévai plebániájavadalomba, 1669 máj. 9-én Szebellébre ment át.

Krusicz Mihály 1669. máj. 9.—1675.

Mikovics György 1675. máj. 22-én jött Lévára, de 1677. máj. 27-én Divénybe tért vissza.

Utódja Nyitray János 1677—1678.

Hukarius János 1678—1684.

Kiss Mihály 1684. szeptember 23. — 1693.

Csatay Istvánt 1693. aug. 12 én iktatták be. Kissalló és Szentgyörgy ekkor Léva fiókegyházai gyanánt szerepelnek. Plebánoskodása alatt 1697-ben restauráltatta Jaklin Miklós báró a templomot. A plebániái anyakönyvben Csatay sajátkezüleg jegyezte fel: A sok csapás után, amelyeket a város tűz, vas, éhség és károsodások által szenvedett, utoljára saját polgárai gyújtották fel, minek következtében az egész város templomával együtt elhamvadt. Mikor a templomot újból rendbehozták, Csatay 1712-ben az anyakönyvek írását megkezdette. † 1712. nov. 5 én.

E feljegyzés alapján helyre kell igazítanunk amaz állítást, hogy a város 1696-ban égett le. A tűzvész 1697-ben, a templom helyreállítása után pusztította el a várost templomával együtt, melyet csak 1711—1712-ben hoztak rendbe.

Darás Pál 1712. december 23-án nyerte el a lévői plebániát, amelyet 1713. január 7-én foglalt el. A lévői kerület esperese is volt. A plebánián és a majorban levő gazdasági épületeket saját költségén emeltette. † 1732. (L. Némethy. Series Parochiarum stb. az illető helyeken.)

A kálvinisták templomukat az 1718—1725. közti években építették fel, mert az ismeretlen kezekből és ez évekből eredő kánoni látogatás jegyzőkönyve azt mondja: a plebánia környékén áll a kálvinisták temploma, Gállos Mihály prédikátorral, aki az előbbi plebános alatt a plebániái teendőkbe nem elegyedett, most azonban nemcsak vasárnaponként Varsányban prédikál, hanem Léván is keresztel, esket és temet. (Hgprim. Itár Vis. VI. 29.) Az 1731. évi Visitationak, amelyet Kubovics Pál barsi főesperes végzett, jegyzőkönyve ugyanazt említi fel ama hozzáadással, hogy a templom előtt kis harangláb áll két haranggal. A templomot azonban hatóságilag bezárták. A katolikusok lélekszáma Léván 1731-ben 1607, a kálvinistáké 763. (U. o. Vis. IV. 22.)

(Vége.)